

+367 176

367176

UDK 911(497.12-18)

YU ISSN 0352-7921

VSEBINA - CONTENTS

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
Department of Geography, Philosophical Faculty
University in Ljubljana

Predgovor
Preface

Igor Vidler

Sociogeografska regionalizacija in upravna reforma v
Republiki Sloveniji

Socio-geographic regionalization and reform of territorial
administration in the Republic of Slovenia

Ivan Gamnik

Dileme regionalizacije v Sloveniji
Regionalization of the Republic of Slovenia

Božidar Kert

Regionalizacija Slovenije
The regionalization of Slovenia

Mirko Pač

Elementi demografske regionalizacije
Some elements of demographic regionalization

Andreja Šavca

Karavag in razvoj vzhodne Slovenije
The development of the Karavag in the development of
eastern Slovenia

France Lovričič

Pedogeografska regionalizacija Slovenije
Pedogeographic regionalization of Slovenia

Uroš Zupan

Some characteristics of the Karavag in the development of
eastern Slovenia

Boris Dolak

Regionalna prostorska struktura v Sloveniji
Regional spatial structure in Slovenia

Distribution of population in the North-eastern part of Slovenia
from the point of view of working place

DELA

8

GEOGRAFSKA PROBLEMATIKA SEVEROVZHODNE SLOVENIJE

GEOGRAPHICAL PROBLEMS OF NORTH-EASTERN SLOVENIA

Medinštitutski seminar

Oddelka za geografijo Pedagoške fakultete v Mariboru in

Oddelka za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani

Ob 30. letnici Oddelka za geografijo v Mariboru

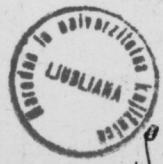
Inter-department seminar of

Department of Geography, Pedagogical Faculty, University in Maribor and

Department of Geography, Philosophical Faculty, University in Ljubljana

At 30th anniversary of Department of Geography in Maribor

Ljubljana 1991

999400989

Izdajateljski svet - Publishing Board

Borut Belec, Slavko Brinovec, Andrej Černe, Anton Gosar, Mirko Pak

Odgovorni urednik - Responsible Editor

Andrej Černe

Uredniški odbor - Editorial Board

Borut Belec, Matjaž Jeršič, Jurij Kunaver, Mirko Pak

Glavni urednik - Editor in Chief

Mirko Pak

Tehnična urednica - Editorial Service

Andreja Slavec

Namizno založništvo - Desktop publishing

Marko Krevs

Tisk - Printed by

Povše, Ljubljana

Povšetova 36a

Izdano s pomočjo Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete v Ljubljani

Published with the financial aid from the

Scientific Research Institut of the Philosophical Faculty

Naklada 500 izvodov

VSEBINA - CONTENTS

Predgovor	5
Preface	6
Igor Vrišer	
Socialnogeografska regionalizacija in upravna reforma v Republiki Sloveniji	7
Sociogeographic regionalization and reform of territorial administration in the Republic of Slovenia	14
Ivan Gams	
Dileme regionalizacije gorate Severovzhodne Slovenije	16
Regionalization of the Pohorsko Podravje - some dilemmas	22
Božidar Kert	
Regionalizacija Subpanonske Severovzhodne Slovenije	25
The regionalization of the Sub-panonian North-eastern Slovenia	30
Mirko Pak	
Elementi demogeografskega razvoja v zgradbi Maribora	32
Some elements of population development in Maribor	52
Andreja Slavec	
Razvoj industrije v Mariboru s posebnim ozirom na razvojne dejavnike	53
The development of industry in Maribor with a special stress on development factors	63
Franc Lovrenčak	
Pedogeografska regionalizacija Pomurske ravnine	65
Pedogeographic regionalization of the Pomurje plain	70
Igor Žiberna	
Nekatere značilnosti mestne klime Maribora	72
Some characteristics of the Maribor urban climate	77
Borut Belec	
Razporeditev prebivalstva v Severovzhodni Sloveniji z vidika zaposlitve	85
Distribution of population in the North-eastern part of Slovenia from the point of view of dwelling and working place	89

Damijana Počkaj-Horvat

- Tipi demografskih območij v Subpanonski Severovzhodni Sloveniji 96
Types of demographic regions in the Sub-panonian North-eastern Slovenia 101

Vladimir Klemenčič

- Prekmurje kot obmejno periferno območje 108
The prekmurje - an underdeveloped frontier area of Slovenia 121

Uroš Horvat

- Možnosti razvoja Rogle na Pohorju z vidika primernosti pokrajine za rekreacijo 125
Developmental prospects of Rogla on the Pohorje mountain in view of its suitability for recreation 133

Jurij Kunaver

- Nekatere oblike transformacije geografske podobe Zgornjega Posočja 138
Negative phenomena in changing landscape appearance of the Upper Soča valey 147

Ana Vovk

- Vloga geografije v GIS-u 148
The role of geography in Geographic Information Systems (GIS) 155

Matjaž Jeršič

- Vpliv turizma na zaposlitveno strukturo v slovenskih turističnih krajih 157
The influence of tourism on the structure in the slovenian tourist places 163

SOCIALNOGEOGRAFSKA ANALIZACIJA IN UPRAVNA REFORMA V REPUBLIKI SLOVENIJI

PREDGOVOR

Pred 30. leti je bil ob ustanovitvi Pedagoške akademije v Mariboru uveden tudi višješolski študij geografije, ki je opravil veliko poslanstvo pri vzgoji predmetnih učiteljev geografije in zgodovine, v zadnjih letih pa tudi profesorjev. Hkrati se je začelo živahno geografsko proučevanje posameznih regij in pokrajinskih elementov severovzhodne Slovenije. Sprva so to bile predvsem disertacije mariborskih, pa tudi nekaterih ljubljanskih kolegov pod mentorstvom profesorjev ljubljanske univerze, to pa je preraslo v skupno znanstveno raziskovalno delo, ki ni nikoli prenehalo. Sadovi tega sodelovanja so imeli tudi mednarodne razsežnosti s strokovnimi sestanki, objavami in terenskim delom mednarodnih skupin geografov. Višek tega so vsekakor pomenili naslednji strokovni zbori: prvi jugoslovanski agrarnogeografski simpozij 1964, simpozij o severovzhodni Sloveniji leta 1972, 3. konferenca Podkomisije za izrabo tal v Vzhodno-srednje evropskih deželah, II. slovensko - slovaški geografski simpozij 1975, 11. zborovanje slovenskih geografov 1978, III. jugoslovanski agrarnogeografski simpozij 1984, poljsko - jugoslovanski seminar 1985. leta, mednarodni simpozij o vplivu inovacijskih procesov na preobrazbo pokrajine 1990 in še vrsta drugih strokovnih akcij, pri katerih so sodelovali mariborski geografi.

S prehodom Pedagoške akademije na fakulteto in s tem na visokošolski študij, se je sodelovanje obeh oddelkov tudi na pedagoškem področju močno okrepilo s predavanji študentom, pa tudi pri vzgoji mladih strokovnjakov. Tako je ta seminar le del pestrega sodelovanja. Posebej pomembno pa je to strokovno srečanje za nadaljnje intenzivnejše proučevanje severovzhodne Slovenije in njenih številnih, pa tudi specifičnih problemov in za razvoj mladega znanstveno-pedagoškega kadra.

Seminarja 11. oktobra 1991 so se ob sodelavcih obeh oddelkov udeležili še predstavniki drugih geografskih inštitucij in študentje Pedagoške fakultete, kot gostje pa predstavniki domače hiše, Univerze in Občine.

Zahvala gre vsem, ki so seminar finančno omogočili, Znanstvenemu inštitutu Filozofske fakultete za sredstva za tisk in Pedagoški fakulteti za izvedbo sestanka.

Urednik

dr. Mirko Pak

PREFACE

At the thirtieth anniversary of the beginnings of studies of geography in Maribor - first at a higher school level, later at a high school level at the Faculty of Pedagogics - there was an inter-department seminar where the Department of Geography at the Faculty of Pedagogics, University of Maribor, and the Department of Geography at the Faculty of Philosophy, University of Ljubljana, took part. The two departments have been intensively cooperative in the fields of scientific research and pedagogics for thirty years. Many researches of individual regions of north-eastern Slovenia have been done, many professional and international meetings of geographers have been organized in Maribor. In the field of pedagogics, the cooperation comprises lecturing of teachers from Ljubljana at the Faculty for Pedagogics in Maribor, counselling of young experts etc.

At the seminar which will, no doubt, be of great stimulation for all the researches yet to come, the latest geographical problems of the individual regions of north-eastern Slovenia were discussed.

The editor

dr. Mirko Pak

SOCIALNOGEOGRAFSKA REGIONALIZACIJA IN UPRAVNA REFORMA V REPUBLIKI SLOVENIJI

Igor Vrišer *

IZVLEČEK

UDK 911.63.001.7(497.12)

V razpravi so prikazani cilji bodoče upravno-politične reforme v Republiki Sloveniji. Z njo naj bi uvedli manjše in samoupravno zasnovane občine. Podane so tudi primerjave dosedanjih upravno-političnih razdelitev Slovenije z omrežjem centralnih naselij in izhodišča za oblikovanje novih občin. Avtor obravnava tudi dileme o uvedbi morebitnih okrajev ali regij kot upravno-političnih enot srednje stopnje ter probleme, kako razdeliti heterogeno slovensko ozemlje v tem smislu. Prekmurje kot nerazvito obmejno območje v Sloveniji

ABSTRACT

UDC 911.63.001.7(497.12)

SOCIOGEOGRAPHIC REGIONALIZATION AND REFORM OF TERRITORIAL ADMINISTRATION IN THE REPUBLIC OF SLOVENIA

The paper presents the aims of the future administrative-political reform in the Republic of Slovenia. It should introduce smaller and autonomous communes. Comparison between the present administrative-political regionalization of Slovenia and the network of central settlements is also presented, as well as the starting-points for the organization of new communes. The author also discusses the dilemma about the possible introduction of districts or regions as administrative-political units of medium rank, and also the problems of how to regionalize the heterogeneous Slovene territory to fit the above mentioned ideas.

I.

Vrnitev h kapitalističnemu družbenemu redu, demokraciji in večstrankarstvu je že skrajna zastavila vprašanje, zlasti pa ob snovanju nove ustave in spremljajočih zakonov, kako preurediti upravno-politično zgradbo Republike Slovenije, da bo ustrezala novim zahtevam in pravnim zasnovam. V ospredju sta bila dva problema, o katerih želimo podrobneje spregovoriti v tem poročilu, in sicer:

1. Kakšna naj bo nova občina, kako velika naj bi bila ter kakšne funkcije naj ji pripadejo?
2. Ali naj bo upravno-politična hierarhija dvostopenjska kot doslej, ali pa naj postane tristo-penjska, kar bi pomenilo, da poleg občine in republike uvedemo v upravo še vmesno stopnjo okrajev, pokrajin ali regij, ter kakšne dejavnosti naj prepustimo tej hierarhični ravni: samo-

---

* Dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, Slovenija

upravne ali prenašanje in izvajanje državnih funkcij?

Zastavljena vprašanja v marsičem zadevajo tudi družbeno geografijo, še posebej, če upoštevamo, da ima upravno-politična ureditev in razdelitev očitne pokrajinske posledice, tako v gospodarsko-kot v politično-geografskih pojavih in procesih¹. Razen tega je vsaka administrativna delitev tudi izrazit primer družbenogeografske regionalizacije, ki ima določene korenine razen v gospodarskih še v populacijskih, socialnih in naselbinskih ter, ne nazadnje, v naravno-geografskih razmerah. Gre potemtakem tudi za eklatanten geografski problem, ki mu geografi moramo posvetiti ustrezno pozornost in, če je le mogoče, tudi aktivno sodelovati pri njegovem vsebinskem obravnavanju in ozemeljskem razreševanju. V tem smislu naj bi bil zasnovan še tretji aspekt tega poročila.

II.

Občina kot upravna oblika je nastala na našem ozemlju po marčni revoluciji v letih 1849-50, ko so v Avstriji odpravili fevdalni red in so namesto patrimonialnih gospoств vpeljali občino "kot temelj svobodne države"². Nove občine so oblikovali iz starih vaških sosesk (srenj) in žup in je njihovo ozemlje praviloma obsegalo eno ali (le izjemoma) več katastrskih občin, v praksi pa vas in bližnje zaselke². Občinam je država prepustila določeno pravno, upravno in finančno samoupravo. Za to obliko občinske samouprave bi lahko uporabili izraz "krajevna občinska skupnost" (Ortsgemeinschaft), saj je v večini primerov zajemala le lokalno skupnost. Zaradi tega so bile občine praviloma majhne in so štejele le nekaj sto prebivalcev. Na ozemlju R Slovenije jih je bilo 1269³. Vendar je bilo med njimi tudi nekaj mest, ki so imela poseben položaj (npr. Ljubljana, Maribor, Celje, Ptuj itd.) in so bila znatno večja.

Že med obema svetovnima vojnoma so se začele oblasti ukvarjati z reformo občin, predvsem v smislu njihovega združevanja in večanja. Družbeni razvoj, napredek v prometu, krepitev samouprave v občinah, prenašanje novih nalog nanje in krepitev komunalnih in drugih oskrbnih funkcij so terjali večje in populacijsko močnejše občine. Oblasti so to skušale doseči z združevanjem ali "komasacijo občin". Že takrat so postavile kot spodnjo velikostno mejo 3000 prebivalcev⁴. Tudi v Slovenskem Primorju so italijanske oblasti izvedle podobno upravno zložbo l.1936.⁵

Po opustitvi krajevnih ljudskih odborov, ki so nastali kot rezultat revolucije med leti 1945-1952 in so v marsičem spominjali po svoji majhnosti in slabi opremljenosti na kasnejše krajevne skupnosti, so l. 1952⁶ oblasti vpeljale znova občine, vendar ne za dolgo. Že l. 1955 so jih začele združevati, l. 1958 pa so vpeljale komunalni sistem in z njim vred tudi sedanje velike občine⁶. Po nekaterih nihanjih se je pojavila delitev na 62-65 občin, pri čemer je bila ves čas problematična členitev mest na občine (npr. Maribor). Kmalu se je pokazalo, da so nove občine sicer gospodarsko ustrezale socialističnemu sistemu, vendar pa so močno zastrle lokalne interese in pobude. Zaradi te pomanjkljivosti, ki se je najbolj občutila v prejemnem upoštevanju social-

nih in prostorskih problemov in v nizki stopnji demokratičnosti, so začeli v sedemdesetih letih vpeljevati krajevne skupnosti kot nekakšen korektor pretirane centralizacije in zbirokratiziranosti.⁷ Krajevne skupnosti so se postopoma uveljavile zlasti na podeželju in so marsikje spominjale na stare predvojne občine. V mestih, kjer so bile večidel oktroirane, so se manj obnesle in ljudje niso v njih videli tistih lokalnih skupnosti, ki izražajo in varujejo njihove interese, kot je to bilo na podeželju. Krajevnim skupnostim se je večidel prepustilo urejanje lokalnih zadev, kot so različni socialni in komunalni problemi. Ker se jim je priznaval samo "samo-upravni" status, so bile dokaj nestabilne in njihovo število je močno nihalo: (l. 1971 jih je bilo 981, l. 1981 1017 in l. 1990 1214).

III.

Geografsko ovrednotenje vsakokratne upravne razdelitve običajno opremo na spoznanja teorije o centralnih naseljih. Tako lahko ugotovimo, da so se občine in njihova središča do l. 1958 v glavnem uvrščali v najnižje hierarhične stopnje in le v primerih mest, so sodila na višjo raven. Prve raziskave centralnih naselij (Kokole V. 1971⁸, Vrišer I. 1973⁹) so žal te najnižje stopnje centralnih naselij puščale ob strani kot manj zanimive. Šele zadnja razprava s to tematiko (Vrišer, I. 1988¹⁰) je podrobneje zajela tudi te lokalne centre. Iz nje lahko povzamemo, da je bilo na ozemlju Republike Slovenije:

1. krajevnih (lokalnih) središč 392
2. podeželskih (ruralnih ali vicinalnih) središč 159
3. mikroregionalnih (občinskih ali komunalnih središč) 57
in središč višjih stopenj

Hierarhična opredelitev je bila izvedena na podlagi centralnih funkcij. Za uvrstitev med lokalne centre je takšno krajevno središče moralo biti sedež krajevne skupnosti, moralo je imeti trgovino in gostišča ter nepopolno osnovno šolo. Za uvrstitev med ruralne in industrijske centre (vicinalna središča) pa naj bi imelo še ambulanto, pošto, popolno osnovno šolo, trgovino s kmetijskimi potrebščinami in bencinski servis. Na mikroregionalni ravni so centri morali posedovati poleg naštetega še specializirane trgovine, postajo ljudske milice, bančno poslovalnico, nekatere obrtne delavnice, kino in zdravstveni dom.

Iz primerjave je treba izvzeti mestne krajevne skupnosti, ki jih je bilo ca 226, ker niso imele enakega pomena kot tiste na podeželju. Prav tako ni bilo mogoče upoštevati občin v mestih, ki so delila enotni mestni organizem. Tako reducirano število krajevnih skupnosti bi znašalo ca 719 in bi za ca 110 primerov presegló skupno število vseh središč. Ali drugače povedano: ca 110 krajevnih skupnosti ni imelo najbolj osnovnih oskrbnih funkcij in bi jim glede na to praviloma ne mogli priznati upravnega pomena. Ugotovitev se mi zdi pomembna, ker so se ob predvideni upravni reformi pojavljala mnenja, da bi sedanje krajevne skupnosti enostavno proglasili za nove občine.

Nekoliko drugačen odnos nam da primerjava med centralnimi naselji in predvojnimi "komasiranimi" in povojnimi občinami iz l. 1952. Prvih (skupaj z onimi v Julijski krajini) je bilo 407, drugih pa 371. Večina teh občin je bila večja in bolj opremljena in so glede na to sodila na drugo hierarhično stopnjo. Takih središč smo v citirani raziskavi ugotovili 216. To bi pomenilo, da so občinsko funkcijo dodelili tudi nekaterim manjšim središčem I. hierarhične stopnje; očitno so bili ponekod lokalni interesi močnejši, kot pa postavljena merila o občinski reformi.

Tudi na mikro-, mezo- in makroregionalni ravni so bile razlike občutne. Razprava o centralnih naseljih v SR Sloveniji l. 1987 navaja 57 mikroregionalnih središč, število občin pa je nihalo med 62 in 65. V avstroogrskem obdobju je bilo na sedanjem ozemlju R Slovenije 28 okrajev (in pet dežel). Med obema svetovnima vojnoma so po občinski reformi osnovali 25 okrajev (posebej so imela 4 mesta položaj okraja) in na italijanskem ozemlju 4 province, skupaj 29. Študija o centralnih naseljih navaja le 17 središč mezo- in makroregionalnega značaja. Očitno je, da je upravna razdelitev le deloma sovpadala s hierarhijo centralnih naselij in da je državna uprava zasledovala pri delitvi različne politične cilje in se je le deloma ozirala na gravitacijo k središčem. V dokaz so nekateri močno vprašljivi okraji, kot npr. Logaški, Konjiški, Laški, Litijski ali npr. Koperščina v Puljski provinci. Čeprav so slovenski geografi že v preteklosti iskali povezave med hierarhijo centralnih naselij, kot še vedno najboljšo razlago o družbenogeografski členitvi pokrajine, in upravno politično ureditvijo (Melik, A.¹¹, je treba vendarle ugotoviti, da sta se obe zasnovi le deloma skladali. Državna uprava je marsikje z umetnimi posegi pospeševala ali zavirala razvoj določenih središč ali spreminjala njihove funkcije. Upoštevati kaže, da so bili v vsem tem obdobju okraji, province in dežele praviloma instrument državne uprave, samouprave (razen na občinski ravni) je bilo večidel malo. Pojavljati se je začela šele v zadnjih desetletjih.

IV.

Kakšne so glede na povedano možnosti za oblikovanje nove upravne razdelitve? Prva izhodišča za snovanje novih občin nam daje že delovno gradivo za pripravo osnutka zakona o občinah¹². Po njem bodo nove občine:

1. samoupravne lokalne skupnosti, ki obsegajo eno ali več naselij in ki jih družijo skupne potrebe in interesi prebivalcev (člen I/5).

Občina je obenem samostojna gospodarska enota, ki ima pravico gospodariti z vsemi vrstami premoženja (I/5). Osnuje se z zakonom, vendar po predhodno izvedenem referendumu (I/6). Po potrebi se lahko razdeli na vaške, krajevne ali druge skupnosti, mestne občine pa na četrti (I/7).

2. Občina naj bo naravna in gospodarsko-družbena enota, ki je sposobna izpolnjevati z zakonom določene obveznosti (II/3). Zato naj ima občina najmanj 3000 prebivalcev in le izjemo-

ma, zaradi prostorskih ali gospodarsko- družbenih razlogov, sme imeti manj kot 3000 prebivalcev (II/3).

3. V občini morajo biti prebivalcem zagotovljeni osnovni pogoji za življenje, ki obsegajo:

- trgovino z osnovnimi življenjskimi potrebščinami,
- osnovno zdravniško (in socialno) oskrbo,
- osnovno šolanje,
- splošne komunalne in stanovanjsko-prostorske pogoje za bivanje,
- osnovne prometne in komunikacijsko-informacijske povezave (pošta),
- prostore za izvajanje upravnih in političnih dejavnosti (občinska stavba) (II/4).

4. Čeprav je omejitev občinskega območja odvisna od mnenja prebivalcev, vendar mora potekati tako, da ne seka katastrskih občin (II/5). Do sprememb občinskih meja lahko pride le, če vsaka od prizadetih občin po spremembi območja lahko opravlja z zakonom določene naloge in če to potrdijo prebivalci na referendumu.

5. Status mestne občine lahko dobi občina, ki ima najmanj 30000 prebivalcev in je geografsko, gospodarsko in kulturno središče in če to želijo izrazijo prebivalci (IV/2).

Upoštevač ta določila bo bodoča slovenska občina socialno in gospodarsko samoupravno območje. Bo razmeroma velika, saj bi praviloma morala šteti več kot 3000 prebivalcev, in bi morala izpolnjevati šest temeljnih funkcij. Očitno so se tvorcji zakonskega osnutka zgledovali po podobnih občinskih zakonih v tujini in po evropski listini o lokalni samoupravi, ki terja socialno in gospodarsko dobro opremljeno in trdno ter samoupravno naravnano občino. Razlike napram inozemskim občinam so predvsem glede velikosti. Težnja po večanju občinskega območja je povsod prisotna, le da v gosto obljudenih predelih Nemčije in Italije terjajo minimalno število prebivalstva 4000-5000 oziroma 10000, na redkeje obljudenem Koroškem pa vsaj 1500 prebivalcev.¹³ Sodobni družbeni razvojni trendi navajajo k večjim občinam in vsepovsod skušajo odpraviti "pritlikave občine", ki so se oblikovale v preteklem stoletju. Razlogi so znani: gospodarska samostojnost občin, nujnost presejanja rentabilnega praga pri oskrbnih dejavnostih, večja dostopnost s prometnimi izboljšavami, manjša navezanost občanov na občinske urade zaradi gospodarske liberalizacije itd.¹⁴

Določila o novi občini nas močno spominjajo na izsledke teorije o centralnih naseljih. Tako bi lahko brez večjih pcmislekov uvrstili nove občine glede na nujno opremljenost s storitvenimi dejavnostmi na II. hierarhično stopnjo, to je na raven ruralnih in podeželskih (vicinalnih) središč. Če se bomo teh vodil držali tudi v praksi, novih občin ne bo težko očrtati. Do težav bo prihajalo le v treh primerih. V nekaterih posebnih okoliščinah bodo občine bržkone tudi manjše od 3000 prebivalcev. Na drugi strani bodo nastale mestne občine, ki bodo štejele več deset tisoč ali celo sto tisoč prebivalcev, kar bo zelo velik razpon. Težave bodo zlasti v obmestjih, kjer bo zelo težko očrtati gravitacijska območja manjših središč zaradi bližine mesta, močne urbanizacije in industrializacije.

Kot dodatna vprašanja se bodo pri formiranju novih občin zastavile še naslednje dileme. Kaj uporabiti kot osnovni gradbeni element: naselja, katastrske občine, popisne oziroma števne okoliše ali nekatere agregatne teritorialne enote, kot so matični okoliši, krajevni uradi in krajevne skupnosti? Kako ovrednotiti centralne funkcije v morebitnih bodočih občinskih središčih, ali zgolj s prisotnostjo teh funkcij ali tudi glede na njihovo rentabilnost in frekvenco obiskovanja? Kako očrtati njihova vplivna območja? V kolikšni meri upoštevati nekdanjo upravno razdelitev: kot še vedno pomembno, kot priporočilo ali le kot opozorilo? Ena od ključnih dilem bo tudi: ali težiti k oblikovanju malih občin, blizu velikostne meje 3000 prebivalcev ali raje snovati večje občine, vendar še vedno manjše od sedanjih. V ne tako redkih primerih bo treba upoštevati posebne naravne in še pogosteje družbene razmere, kot so npr. prisotnost narodnostne manjšine, homogena socialna zgradba, primerna prometna povezanost itd. Očitno je, da očrtavanje novih občin ne bo moglo potekati na mehaničen način, ampak da bo treba upoštevati mikroregionalne razmere, v nasprotnem se zna zgoditi, da bodo prebivalci na kasnejšem referendumu zavrnili ureditev. Lahko rečemo, da gre za vrsto ne le političnih ali socialnih dilem, ampak za izrazito geografsko problematiko.

Ob prvih poskusih členitve R Slovenije na nove občine v smislu zgoraj postavljenih izhodišč se je pokazalo, da lahko računamo z okoli 245-270 občinami¹⁵.

Iz povedanega je razvidno, da so temeljna vprašanja o bodoči občinski ureditvi bolj ali manj razčiščena. Preostaja še izvedba razdelitve, ki bo bržkone vzbudila veliko zanimanja, pa tudi pomislekov in ugovorov med občani. Tega ne kaže podcenjevati, saj jo bo v prihodnje mogoče spreminjati, potem ko bo potrjena, le izjemoma in pod težkimi pogoji.

V.

V dosedanjih razpravah o upravno-politični ureditvi R Slovenije je vprašanje širših lokalnih skupnosti, to je okrajev, pokrajin ali regij, ostalo odprto. Na ustavni komisiji niso dosegli soglasja o tem, ali so te skupnosti sploh potrebne in, če so, kakšno vlogo naj bi imele. V razpravi sta ves čas prisotna dva koncepta: 1) da so transmisija državne uprave in 2) da so samoupravne skupnosti občin. Resnici na ljubo je treba povedati, da je v večini držav v Evropi ta stopnja urejena kot izpostava državnih oblasti pri reševanju določenih nalog (davčna služba, inšpektorat). V novejšem času pa se vloga okrajev postopoma spreminja. Čedalje bolj dobivajo samoupravni značaj. Razlogi so v naraščanju regionalnih problemov, ki jih občine niso sposobne reševati zaradi svoje majhnosti (prostorsko urejanje, vodna oskrba, cestno omrežje, deponije odpadkov, rekreacijske površine, šolsko in zdravstveno omrežje). Prav tako naraščajo tudi zahteve po upoštevanju specifičnih regionalnih interesov in posebnosti, ki jih ni mogoče reševati na uniformiran način iz centra. Zato v mnogih državah dobiva ta srednja hierarhična stopnja čedalje bolj samoupravni značaj. Seveda to ne pomeni, da se države spreminjajo v "regionalne federacije", čeprav se slišijo tudi takšne pobude. Sodimo, da bi pri razmišljanjih o bodoči upravno-politični ureditvi Slovenije morali poiskati vmesno rešitev, ki bi upoštevala, da so:

1. zaradi majhnosti občin, regionalnih specifičnosti, regionalnih problemov in boljše transmisije upravljanja regionalne upravne enote potrebne;
2. enote naj bi imele dvojni značaj: naj bi bile glede določenih funkcij izpostave oblasti, glede drugih nalog pa bi urejale samoupravne interese prizadetih občin;¹⁶
3. regionalizacija nudi tudi določena jamstva, da se republika ne bo razvijala centralistično, ampak policentrično, kar je glede na velike razvojne razlike med slovenskimi pokrajinami nujno in vsestransko sprejeto stališče.

Nič manj ni razrešeno tudi nadaljevanje zgoraj navedenih dilem, namreč, kako zamišljeno regionalizacijo, če bo sprejeta, izpeljati in zadostiti enim in drugim zahtevam. V zelo heterogeni Sloveniji to ni preprosta naloga. Ali se npr. odločiti za dvostopenjsko hierarhijo (okrožje-okraj ali pokrajina-okraj) ali za enotno srednjo hierarhično stopnjo med občinami in republiko. V ilustraciji: ali pokrajino Severovzhodno Slovenijo obravnavati enotno ali jo deliti na tri enote: Koroško, Podravske in Pomurske regije, ali jih celo razlikovati po pomenu: pomembnejša Mariborska in manj pomembna (Koroška regija).

Z uporabo ene ali druge regionalizacijske metode pridemo do zelo različnih rezultatov. S podrobno členitvijo razpade Slovenija na okoli 25-29 enot. Avtor tega prispevka se zavzema za členitev na 12 regij¹⁷, ki so se izoblikovale že v dosedanem upravljanju in so nastale na samoupraven način. Možna bi bila delitev tudi na 8 regij, s tem da nekatere manjše podredimo večjim enotam (npr. inkorporacija Zasavja v Osrednjeslovensko regijo). Delitev na 3-4 enote po našem mnenju ne pride v poštev, saj bi s tem docela zabrisali njihove regionalne specifičnosti, a to je razlog, da se zanje sploh zavzemamo.

LITERATURA IN VIRI

1. Hagel, J., 1984: Politische Geographie, Sozial-und Wirtschaftsgeographie, 3,Harens Handbuch der Geographie, Muenchen, str.293
2. Vilfan S., 1961: Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana, str. 448-453
3. Jambreč P.,Kos J.,1979: Razvoj lokalne samouprave v Ljubljani, 1941-1979, Preoblikovanje krajevnih skupnosti v Ljubljani, str.18-21. Avtor tega poročila je naštel 1229 občin.
4. Trstenjak, D.;1939: Uprava v Sloveniji, Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana, str.124
5. Čermelj, L.;1965: Slovenci in Hrvati pod Italijo med obema vojnama, Ljubljana, str. 38-46
6. Cerovac, P.,1964: Upravno-teritorialno oblikovanje SR Slovenije , upravno-teritorialnimi enotami 1945-1964, Prikazi in študije, X/7-6, str.1-59
7. Vlaž, S;19,9: Ustavna koncepcija krajevnih skupnosti in oblikovanje krajevnih skupnosti v Ljubljani, Preoblikovanje krajevnih skupnosti v Ljubljani, str.13-17
8. Kokole, V.;1971: Centralni kraji v SR Sloveniji, Geografski zbornik, XII, str.5-112

9. Vrišer, I.,1973: Vplivna območja slovenskih mest. Stanje v prostoru in razvojne težnje, dokumentacijsko gradivo II, RPP za območje SR Slovenije, str.97-106
10. Vrišer, I.,1988: Centralna naselja v SR Sloveniji leta 1987, Geografski zbornik, XXVII, str.131-151
11. Melik, A.,1952: Upravno-teritorialna razdelitev v luči geografsko-gospodarskih činiteljev, Ljudska uprava, V, str. 251-256
12. Delovno gradivo za pripravo zakona o občinah, Skupščina Republike Slovenije, 30.9.1991, Ljubljana
13. Koeffner, A, 1974: Urbanisierungstendenzen und Gemeindezusammenlegung in Oesterreich, Mitt.d.oesterr.geogr. Gesellschaft, 116, I-II, str.228-236
14. Glanzer, O.,Unkart R.,1973: Die Neuordnung der Gemeindestruktur in Kaernten in Jahre 1972, Raumordnung in Kaernten, Klagenfurt
15. Vrišer, I.,1991. Oblikovanje novih občin v Republiki Sloveniji, skupščina Republike Slovenije (razmnoženo poročilo)
16. Vrišer, I.,1991: Oblikovanje novih občin v Republiki gradivo za pripravo zakona o občinah, Skupščina Republike Slovenije, Ljubljana
17. Vrišer, I.,1991: Ekonomskogeografska regionalizacija Republike Slovenije, Geografski zbornik, XXX, Ljubljana, str. 129-240

SOCIOGEOGRAPHIC REGIONALIZATION AND REFORM OF TERRITORIAL ADMINISTRATION IN THE REPUBLIC OF SLOVENIA

Since the social order was abolished in Slovenia, and the capitalist system and democracy were reintroduced, a need has arisen to reorganize the administrative-political system of the Republic on the fundamental level of communes as well as larger districts or regions on medium level.

Communes were introduced on the territory of Slovenia in the years 1849-1850, after feudalism had been abolished in Austria. They were very small-sized and had the character of local communities (a village with nearby hamlets). Already between the two World Wars the authorities tried to fuse these small communes into larger ones, but without greater success. New reforms were carried out in the year 1952, when communes, following the pre-War pattern, were introduced for a shorter span of time, and again in the year 1958, when a "system of commune" with very large communes was introduced. It was fully adapted to socialist social order. These large communes proved to be very centralistic, so in the seventies the authorities intervened by introducing local communities; these were meant to provide greater respect of local interests. Nevertheless, local communities never had administrative power. They were useful and active in the rural areas, while in towns they were more or less bestowed on.

In geographic analyses, administrative-political regionalization is mostly established by means of comparison with the network and hierarchy of central settlements. A comparison with the present central-settlement network in the Republic of Slovenia has shown that the administrative-political regionalization in the past only partially corresponded to this network and so does that of the present. On the whole, communes and districts substantially outnumbered corresponding centers, which proves that administrative authorities made several exceptions and assigned communal or district functions also to centers which did not comply with the required conditions. This can also be seen from the following Table:

Comparison of the central-settlement network with administrative political regionalization of the Republic of Slovenia.

Central settlements			Local	Communes			Districts				
Rank	Number	Cumulation	communities	1849-1936	1936	1952	1958	1849-1936	1936	1952	1958
I	391	608	1241 (711)*	1269							
II	159	216			407	371					
III	40	57					65				
IV-VI	17	17						28	29	19	-

* without municipal local communities

Planning new kind of communes is based on the European Document on Local Autonomy and on the examples of the neighbouring countries. New communes should, as a rule, have more than 3000 inhabitants. As socially and economically autonomous and rounded off areas, they should also have the following fundamental services: a shop, an elementary school, a medical station, a post office, communal infrastructure and residential facilities and a building for the communal assembly. Introductory analyses performed by the author of this report show that 245-270 communes, fulfilling the above mentioned conditions, could be formed on the territory of the Republic. However, their number will be higher since several exceptions will have to be taken into account. As concerns the districts, it has not been decided yet, whether the authorities will introduce them or not and what their function will be: whether they will be the transmission of State administration, or they will have, as a group of communes, certain autonomous rights. Also the regionalization of the Slovene territory is remaining an open question. In detailed regionalization there would be appr. 25-29 districts or 8-12 provinces or regions, while in less detailed regionalization, there would only be 3-4 units. The author supports the idea of 12 provinces which have already been effective in the political and economic life so far.

DILEME REGIONALIZACIJE POHORSKEGA PODRAVJA

Ivan Gams *

IZVLEČEK

UDC 911.6(497.12-18)

V planirani novi regionalni monografiji Slovenije naj bi bilo tudi Pohorsko Podravje predstavljeno v okviru mezoregij kot splet aktualnih regionalnih faktorjev in pri submakroregijah historični nastanek regionalnih prvin.

ABSTRACT

UDC 911.6(497.12-18)

REGIONALIZATION OF THE POHORSKO PODRAVJE - SOME DILEMMAS

Dilemmas of the regionalisation of the mountainous part of the basin of the Drava (Pohorsko Podravje).

In the planned new geographical monograph of Slovenia, also the Pohorsko Podravje should be represented in frame of mezoregions as a complex of actual regional factors, and in frame of submacroregions the genesis of the regional elements mostly.

Dileme regionalizacije Pohorskega Podravja so izvedbene in načelne narave. O načelih delitve zemeljskega ozemlja smo se na mnogih sestankih razgovarjali v okviru sodelavcev nove regionalne geografske monografije Slovenije, to je pri načrtu, ki je po splošnem mnenju poglobljena naloga slovenskih geografov v naslednjem obdobju. Pri tem se je pokazalo, da imamo sicer kar obilno regionalnogeografsko literaturo o naši deželi, nimamo pa iste koncepcije, če izvzamemo pavšalno trditev o povezovanju naravnih in družbenih dejavnikov v pokrajinske splete. Del naših geografov zagovarja prakso naših geografov - "klasikov", to je Antona Melika in Svetozarja Ilešiča. Njuna koncepcija o delitvi Slovenije pa je različna. Kot primer si oglejmo njuno delitev Pohorskega Podravja.

A. Melik tudi v našem primeru ni bil dosleden pri imenovanju regij. V knjigi Slovenski alpski svet (Melik, 1954, s. 9) skica, ki ima podpis Slovenski alpski svet, vključuje Pohorsko Podravje in ga deli na naslednje enote: Pohorje, Kobansko, Strojna, Mislinjska dolina. V sledeči knjigi Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino (1957) opisuje Pohorsko Podravje najprej kot celoto, nato sledijo poglavja z naslovi Pohorje, Kobansko, Dravska dolina, Mežiška dolina, Mislinjska dolina, Vitanjsko podolje. Opis gorovij je precej daljši kot opis dolin, saj tu obravnava predvsem le dolinske kraje. Pri njih pa je bil tu in tam prisiljen, ponoviti že povedano, ako to predstavlja pomembne vezi med dolino in hribovjem. Skice z mejami regij v tej knjigi ni.

---

* Dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, Slovenija

S. Ilešič (1967,1979) je tudi v primeru Pohorskega Podravja ubral dvojno, naravnogeografsko in družbenogeografsko delitev ozemlja. Kot okvir družbenega življenja ohranja fiziognomske regije t.i.severovzhodne slovenske predalpske pokrajine. To so tradicionalne orografske enote Pohorje, Podravsko obmejno hribovje (Kozjak in Košenjak), Strojna, Vzhodne Karavanke, Vitanjsko-konjiško hribovje. Pri družbenogeografski delitvi so nosilke regijskega imena doline, Dravska, Mežiška in Mislinjska, toda ne v obsegu njenih rek, temveč jih na karti omeji na obseg občin. Dravska dolina se tako konča ob vzhodni meji radeljske občine in na primer okolica Šentlovenca je z vsem obsežnim pohorskim pobočjem vred pridana "pravim subpanskim pokrajinam". Ker so pri Ilešiču regije samo nakazane, ni razvidno, katero snov je avtor predvidel v okviru opisa naravnogeografskih in kaj v okviru družbenogeografskih regij. Zato tudi ni mogoče presoditi, ali gre za dualistično geografijo. To bi od zagovornika enotne, to je kompleksne geografije tudi težko pričakovali (gl.Ilešič, 1967,1979).

Pri razgovorih o koncepciji nove regionalne geografije Slovenije se je večina zavzemala za eno samo regionalizacijo, pri čemer so bile dileme, ali ozemlje primarno deliti na naravne ali družbenogeografske regije. Nekateri so zagovarjali mnenje, da je regionalizacija sama po sebi poglobitveni namen regionalno geografske analize. S tem in s trditvijo o eni sami regionalizaciji pa so privedli diskusijo v slepo ulico, ker so zamenjali cilj regionalne analize z metodo dela. Posamezne pokrajinske prvine prostorsko postopno prehajajo v druge in prehodi so le redko ostri. Tako je tudi z t.i. regionalno strukturo, ki jo pokrajinske prvine oz. pokrajinski dejavniki sestavljajo. Značilnosti ene strukture počasi prehajajo v značilnosti druge in le redkokje so stiki ostri. Regijo često definiramo kot ozemlje z bolj ali manj homogeno regionalno geografsko sestavo (strukturo), ki da je enkratna in na zemeljskem površju neponovljiva. Pri ugotavljanju te sestave pa ne gre le za seštevek pokrajinskih dejavnikov, ampak tudi za razmerje med nadrejenimi in podrejenimi dejavniki, kar se prav tako spreminja. Na primer ravnina je v okviru Slovenije močan dejavnik hitre rasti prebivalstva, v nasprotju z depopulacijo hribovja in gričevja. Nekatera predmestja pa hitro rastejo tudi v robnem gričevju in negirajo posplošeno trditev. Ponekod prebivalstveno nazadujejo tudi dolinski kraji. Skratka, regionalna struktura je zelo heterogena. Dolgotrajne diskusije o bolj in manj pomembnih dejavnikih so bile pri snovanju monografije včasih nepotrebne, ker je število pokrajinskih faktorjev in njihova dominanca od primera do primera različno. Regionalno strukturo mora ugotoviti vsak analitik regije sam. Pri tem pa je škodljivo apriorno zapostavljanje fizičnogeografskih ali družbenogeografskih dejavnikov, kar je pogosta hiba nele naših, ampak tudi tujih regionalnih geografij.

Zdi se, da omogoča bolj neosebno in tudi bolj kvantitativno obravnavo moderna metoda analize pokrajine s pomočjo vnosa mnogih geografskih prvin v kvadratno omrežje in izračuna njihove medsebojne prostorske korelacije s pomočjo računalnika. Ta nova metoda omogoča obravnavo veliko več prvin kot stara metoda prikrievanja na prozorni papir narisanih tematskih kart, pri katerih izstopajo območja sovpadanja mnogih prvin. V našem geografskem slovtvu je po novi metodi obdelanih že nekaj predelov, ki jih vneti zagovorniki sistemske teorije radi spregledajo. In to neupravičeno, saj kvantitativno opredeljuje to, kar sistemska teorija

samo teoretsko nakazuje. Žal pa te računalniške analize ne moremo zahtevati od vseh sodelavcev, tudi zato, ker je prezamura. Ni pa ta metoda tako objektivna kot se proglašajo. Subjektivna ostaja pri vnašanju vhodnih podatkov, pri številu upoštevanih prvin itd., tudi pri delitvi prvin na njihove sestavine. Relief lahko vnesemo kot enotno kategorijo (ravnina, gričevje, hribovje), lahko pa ga razdelimo npr. še na dolžino slemen in dolin, strmino in nadmorsko višino in nato za vsako sestavino posebej izračunavamo korelacijske koeficiente. Kot njihov seštevek dobi relief večji pomen kot sicer (prim. Perko, 1989).

Druga hiba te nove metode je ista, kot pri starejši regionalni geografiji. S tem, ko ugotovimo prostorsko sovpadanje dveh pokrajinskih prvin, je ponekod dokazana njuna genetska zveza, drugod je le nakazana ali pa je sovpadanje slučajno. Zniževanje letnih povprečnih temperatur z rastočo nadmorsko višino je genetsko utemeljeno s splošno klimatsko teorijo. Novodobno zmanjševanje prebivalstva v večjih višinah često tudi sovpada z rastočo nadmorsko višino, ni pa visok korelacijski koeficient dovolj za iskanje razlogov v konkretnih primerih, ker se ljudje izseljujejo zaradi številnih vzrokov. Takih nasilnih genetskih razlag iz sovpadanja dveh dejavnikov, na primer števila delovnih mest z rastjo prebivalstva, pa je najti pri mnogih geografih, zlasti pri tistih, ki vidijo v proučevanju razvoja in procesov poglavitno nalogo geografije. Žal je naša stroka pri tem omejena in je prepričljiva samo pri iskanju prostorskih sovpadanj dveh ali več pojavov. Imamo pa prednost, da lahko nakažemo več dejavnikov, ki morejo vplivati na spremembe. Pri prostorskih pojavih je množica različnih pozitivnih in negativnih dejavnikov kar običajna. Primer Zidanega mosta morebiti najbolj zgovorno priča, da je potrebnih za rast naselja mnogo več kot en sam dejavnik - promet.

Nedvoumno in dokončno shemo regij za vso deželo zahtevajo mnogi šolniki. Pri tem je prišlo včasih do zamenjave sredstva s ciljem. V pokrajinah imamo opraviti z že nakazano pestrostjo in raznolikostjo geografskih dejavnikov, ki je v še tako obsežnih knjigah ne moremo v celoti prikazati. Nujno smo prisiljeni k shematizaciji, to je izdvojitvi območij, rajonov in regij, v okviru katerih prezremo lokalna odstopanja in se omejimo na glavne značilnosti. Te dajejo pečat regionalni strukturi, ki je s tem zavestno poenostavljena. V knjigah nove regionalne geografije bo dovolj prostora za prikaz raznolikosti tudi s pomočjo že znanih geografskih metod, kot so izdelava tematskih kart za važnejše dejavnike, tipizacija, rajonizacija itd. (Gams, 1984).

Po diskusijah o novi regionalni monografiji je nastala kompromisna shema precej velikih makroregij, ki jih naj nato sodelavci delijo na mezoregije in mikroregije. Taka makroregija je v našem primeru Pohorsko Podravje.

V nadaljnjem je prikazan poskus, kako deliti gorato ozemlje na naravnogeografske in gravitacijske (nodalne) enote in obenem ohraniti princip t.i. kompleksne geografije. Poskus ohranja tudi v ljudski rabi in v starejši geografiji uveljavljene orografske enote kot sta Pohorje in Kozjak. Želimo se izogniti čerem dvojne delitve, ki je v naslednjem. Če Pohorsko Podravje delimo le na dolinske regije, med drugim izgine Pohorje, o katerem obstoji obsežna literatura

(med drugimi Hiltl, 1893, Koprivnik, 1913-1919) in mnogi pomembni podatki, izračunani v njegovem okviru (tudi Gams, 1959). Če ga delimo le na gorstva, izginejo doline, o katerih prav tako obstojijo geografske monografije (za Mežiško dolino Medved, 1967, za Dravsko Zgonik, 1977, v njenem okviru v novejšem času za radeljsko občino - Radlje skozi čas) Vprašanje za Pohorsko Podravje kot tudi za vse predalpsko hribovje je, katero snov obravnavati pri hribovju-gorovju in katero v okviru dolin, ki s svojimi pobočji zajemajo tudi hribovje in gričevje, tako da se snov ne bi ponavljala.

Predlagamo, da so osnovne mezoregije - glavne doline. V njih prebiva večina prebivalcev. Gričevja in hribovja zavzemajo res veliko večino ozemlja, toda v njem je majhna gostota naselitve, v nasprotju z dolinskimi kraji, kjer se prebivalstvo že vso postfevdalno dobo hitro povečuje. V letih 1856-1910 so koroški dolinski kraji napredovali za skoraj 2/3, gorati pa nazadovali za 4 % (Gams, 1959, s. 175). Po še ne objavljeni oceni je v koroški regiji l. 1981 bila gostota prebivalstva na ravnem dnu dolin med 400 in 500, na vzpetinah pa le okoli 27 preb./km². (vključeno je hribovje nad mejo agrarne naselitve). Prebivalstvo na ravnem dnu Mislinjske doline se je v letih 1961-1989 povečalo na indeks 133, na vzpetem svetu pa padlo v območju Centralnih Alp na indeks 87 in v Karavankah na 86. Ravnski svet pomeni pedološko, hidrološko, skratka ekološko enoto. Njegovo prebivalstvo pa se je v veliki meri naselilo z okoliških hribov in je na te hribe še v marsičem navezано.

V okviru dolinskih mezoregij bi obravnavali vse, kar neposredno pomembnejše vpliva na regionalno strukturo. Z besedo "neposredno" je mišljen aktualni vpliv v smislu prostorskih soodvisnosti geografskih dejavnikov. Posredni ali drugotni vpliv izhaja iz geneze prvin. V tem smislu npr. geotektonska struktura ne pomeni neposrednega vpliva, ker vpliva na človeka šele preko zvez litologija-prst-raba tal-agrarna geografija-naselja. Relief neposredno vpliva z naklonom površja, nadmorsko višino, obsegom enote in podobno, ne pa s samo morfogenezo. Pri ugotavljanju regionalne strukture upoštevamo sedanje prebivalstvo, njegovo zaposlitev, starostno sestavo in podobno, ne pa njegovega časovnega razvoja oz. zgodovine. Historična oz. genetska plat je torej v tem smislu posredni ali drugotni faktor. Genetske razlage, čeprav niso neposredno osnovne za geografske strukture, naj bi obravnavali v okviru makroregij ali njenih submakroregij. Potrebne so, ker to zanima ljudi in ker se z njimi ukvarja delno tudi geografija.

Po mojem mnenju sta na Pohorskem Podravju prisotna dva osnovna pokrajinska tipa, ravnina in vzpeti svet. Oba je potrebno obravnavati znotraj mezoregij. Skupni makroregionalni opis naj vsebuje predvsem geološki, reliefni, hidrološki, pedološki, vegetacijski razvoj do sedanjosti, pregledno pa tudi npr. klimo. Lokalna odstopanja od te sheme so predmet obravnave po mezoregijah. Iz družbene sfere naj se v okviru makroregij poda zgodovinski razvoj v polnem pomenu besede (razvoj prebivalstva, naselij, prometa, gospodarstva vobče, arheologija ipd.). Tu naj bodo podane značilnosti, ki veljajo za vse ali več mezoregij.

Porazdelitev snovi na makroregije, mezoregije in mikroregije ni mogoče shematsko predvideti, ker so razlike od primera do primera. Za dolino, ki nima ali ni nikoli imela vremenska postaje, pri klimi mezoregije ne bo mogoče dodati kaj bistveno več kot bo povedano v okviru makroregije. Podobno velja za reliefne, litološke, naselbinske idr. pokrajinske prvine. Pedološke in vegetacijske razmere in pogoje za vodno oskrbo kaže v večji meri prenesti na mezoregije, saj bolj vplivajo npr. na agrarno geografijo kot na primer razvoj vodne mreže. Pomemben vpliv lege ozemlja, ki ga v geografiji pogosto prezremo, je smiselno prikazati v okviru makroregije in mezoregij.

V okviru dolinske mezoregije bi glavne podatke številčno ugotavljali tudi v okviru njenih mikroregij, kot so ravnina, gričevje in hribovje. Iz teh podatkov bo mogoče napraviti tudi kvantitativni pregled za hribovito, gričevnato in ravninsko submakroregijo in makroregijo v celoti. Poudarjam pa, da ni smiselno, monografijo natrpati s preobilico številčnih podatkov, zlasti ne takih, ki se časovno hitro spreminjajo.

Iz nakazanih smernic predlagano delitev ozemlja Pohorskega Podravja prikazuje priložena skica. Izdvojitve Mežiške in Mislinjske doline v glavnem ne vzbujajo večjih dilem, ako ju omejimo na porečje. Visokogorske skupine Olševa, Peca in Uršlja gora bosta genetsko temeljiteje prikazani celo v drugi knjigi - o Severozahodni Sloveniji. Končni tok Meže je v Mislinjski dolini, ki sega do Dravske doline. Njen spodnji konec je zdaj v občini Dravograd. Vendar je tamkašnje nekmetijsko gospodarstvo vezano na stik vseh treh dolin. Drugi razlog neupoštevanja sedanjih občinskih meja je verjetnost, da bo kmalu prišlo do razbitja sedanjih prevelikih občin in do obnovitve stare občine Šentjan(ž). Več dilem je pri Dravski dolini, ki jo soteske ločujejo v več mikroregij. Prva obsega (zgodovinsko) koroški del doline med Libeličami in Vrti, druga Mučko kotlino, tretja ruško dolino, glede katere se zastavlja dilema njenega obstoja in omejitve do Maribora oz. Dravskega polja. Če ostale mezoregije Pohorskega Podravja vključujejo dolinski terasasti svet in zaledno hribovje, potem moramo tudi pobočja Pohorja in hribovja Kozjaka pridružiti dolinski regiji, ki je v našem primeru Ruška dolina med Falo in Bresternico oz. Bistrico.

Ob istem principu se odpira dilema o mezoregionalni pripadnosti jugovzhodnega Pohorja in severnih pobočij t.i. Vitanjskih Karavank. Po Ilešiču (1979) pripada z vsem porečjem Savinje in s slovenskokonjiško občino vred savinjski makroregiji. Tako mnenje bi lahko zagovarjali tudi z odhajanjem na delo v Velenje iz Doliča in iz Vitanja v Savinjsko dolino ter pripadnostjo konjiški občini. Ne gre pa zanikati, da so razvodni apneniški hrbti Paškega Kozjaka, Stenice in Konjiške gore pomembna fizično geografska in družbena meja, ki se je držijo mnoge upravne meje. Nekdaj so bile tu meje upravnih občin in verjetno bo tako tudi po prihodnji reorganizaciji občin. Razbitje Pohorja po razvodnici bi pomenilo, da bi pripadal savinjski regiji med drugim rojstni kraj Jurija Vodovnika, ljudskega pesnika Pohorja - Skomarje, in pohorski turistični center Rogla.

Zaradi že nakazane potrebe po kontinuiranosti geografije, iz makroregije Pohorsko Podravje ne kaže izločiti jugovzhodnega pohorskega pobočja, ki gravitira proti Dravinjskemu gričevju, Dravskemu polju in Mariboru in bo pripadlo tamkašjim podgorskim mezoregijam. Meje Pohorja je iskati na stiku s prigorskim gričevjem, ki ga ponekod obeležujejo vinogradi in terciarne kamnine. Če bo tudi ta del Pohorja bolj ali manj kvantitativno opredeljen kot mikroregije omenjenih mezoregij, ne bo težko s temi podatki zgraditi podobo Pohorja. Ob tem naj izrazim misel, da marsičesa v regionalni geografiji (še) ni mogoče številčno opredeliti in da ima trajnejšo vrednost nazoren strokovni besedni prikaz kot pa minljivi statistični podatki.

Ob sedanjem kolektivnem snovanju nove regionalne monografije moramo računati, da bodo mnogi statistični podatki, potrebni za izdelavo rokopisa, ob objavi knjige o Severovzhodni Sloveniji zastareli za desetletje ali več. Pričakovati je, da bodo večja mesta, občine in doline tudi v bodoče, poleg statističnih publikacij, objavljale novejšje statistične podatke v enaki meri kot zdaj. Saj premoremo mnogo monografij za večje kraje v dolini (Slovenska Bistrica, Ruše, Dravograd, Ravne na Koroškem, Slovenj Gradec, pretežno etnografsko knjigo o Vitanju), in celo za hribovski kraj Strojna (Makarovič, 1982). Seveda se ne moremo odpovedati kvantitativnim podatkom o regionalni strukturi, najmanj pa t.i. minimalnim pokazateljem.

Odprto je tu kot drugod vprašanje vključevanja zamejskih krajev v novo geografsko monografijo. Zdi se mi smotrno, da pri fizičnogeografskem orisu pri marsikateri snovi sežemo preko državne meje, tako da bi predstavili kot celoto npr. Kozjak, Košenjak (kot del Golice), Strojno ipd. Za enakovredno obravnavo zamejskega dela v okviru družbene geografije pa vsaj za našo makroregijo ni dovolj primernih podatkov. To še ne pomeni, da osnovne poteze ne bi mogli nakazati z besedo.

Potem ko vemo za obseg makroregije, lažje razpravljamo o njenem imenu. Ime Pohorsko Podravje je v geografski literaturi sicer že udomačeno, ni pa povsem logično. Ozemlje sega preko razvodnice v porečju Savinje v doliško-vitanjskem podolju in z delom Završ ter Razborja. Za prvi člen v sestavljenem imenu, "Pohorsko" (Podravje) govori dejstvo, da pripada Pohorju polovico ozemlja. Toda Pohorje je na eni strani edino hribovje, ki se, poleg Karavank, dviga čez mejo agrarne naselitve, na drugi strani pa je v njem le znaten delež gričevja v metamorfnih in terciarnih kamninah. Mogli bi pridevnik "pohorski" imeti za oznako centralno-alpskega reliefa, ki mu pripada 3/4 vse makroregije. Ob njem je na Pohorskem Podravju okoli 1/5 ozemlja zgrajenega iz različnih terciarnih kamnin. V njih prevladuje gričevje, ki sega ponekod tudi na robne metamorfne kamnine.

Vidim predvsem tri imena z manj lepotnimi napakami: gorata Severovzhodna Slovenija (kot nasprotju nižinskemu Podravju) ali, po Ilešiču, severovzhodno predalpsko hribovje. Žal pa sta obe imeni predolgi in nimata izgleda, da bi se uvaljavili v javnosti. Zato v tem članku ostajam pri uveljavljenem Pohorskem Podravju. Tretja možnost je Gorato Podravje, ki je rahlo preohlapno a od vseh še vedno najbolj točno, v upanju, da pri besedi ne bi pomislili na Podravje v Avstriji.

Podobna netočnost o obsegu ozemlja se drži t.i. koroške regije. S tem je navadno mišljena skupnost občin Ravne, Slovenj Gradec, Dravograd in Radlje. Njihovo ozemlje je v srednjem veku res bilo v okviru koroških fevdalnih tvorb, ki so zapustile sedanji, nekoliko štajersko modificirani koroški dialekt na ozemlju zahodno od črte Dolič-Rogla-Fala-Selnica-Boč (Kozjak), kar je skoraj 2/3 naše makroregije. Toda v novem veku je Koroška obsegala le Mežiško in Dravsko dolino navzdol do Vrat vzhodno od Dravograda. Ime koroška regija samo po sebi ne izključuje avstrijske Koroške. Odpade tudi ime jugoslovanska koroška regija, ki je z izrazom slovenska koroška regija spet ne kaže nadomestiti. Morebiti bi bolj ustrezalo ime zgor-njedravska regija, seveda, ako bi imelo upanje, da izrine že dokaj uveljavljeni izraz koroška regija.

LITERATURA IN VIRI

- Gams, I., 1959, Pohorsko Podravje. Razvoj kulturne pokrajine. Dela 5 Geografskega inštituta SAZU, Ljubljana.
- Gams, I., 1984, Metodologija geografske členitve ozemlja. Geografski vestnik, 55, Ljubljana.
- Hiltl, C., 1893, Das Bachergebierge. Klagenfurt.
- Ilešič, S., 1967, Severovzhodna Slovenija in njena regionalna razčlenitev. ČZN, N.v., (38), 3, Maribor.
- Ilešič, S., 1979, Pogledi na geografijo. PK, Ljubljana.
- Koprivnik, J., 1913-1919, Pohorje (Ponatis iz Planinskega vestnika). Maribor - Ljubljana.
- Makarovič, M., 1982, Narodopisna podoba koroške vasi. MK, Ljubljana.
- Melik, A., 1954, Slovenski alpski svet. SM, Ljubljana.
- Melik, A., 1957, Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. SM, Ljubljana.
- Medved, J., 1967, Mežiška dolina. MK, Ljubljana.
- Perko, D., 1989, Vzhodna Krška kotlina in njena pokrajinska sestava. Geografski zbornik XXIX, SAZU, Ljubljana. Radlje skozi čas. Radlje (brez letnice).
- Zgonik, M., 1977, Dravska dolina. Obzorja, Maribor.

REGIONALIZATION OF THE POHORSKO PODRAVJE - SOME DILEMMAS

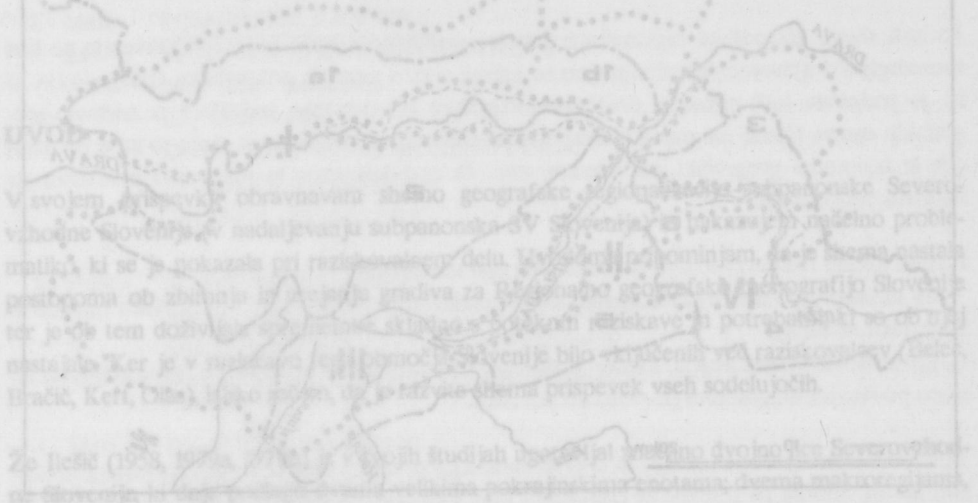
In the plans of a new geographical monograph on Slovenia, the question still remains as to which subject matter should be included into the chapter on mezoregions and which one into the chapter on submacroregions. The author supports the idea that mezoregions should be mainly presented as a complex of regional factors which affect the arrangement of geographical phenomena in space. The genetic point of view (morphogenesis, social history, etc.) should be mostly presented under submacroregions. In the case of the Pohorsko Podravje, the former are names upon the main valleys, and the latter upon the mountains and hills. It would also be reasonable to include a certain part of the subject matter, which is important for the

regional complex on a larger area, into the description of submacroregions.

Such scheme could be used for all Slovene regions where intense concentration of population only occurs in one part of a macroregion.

The article explains the regionalization of the Pohorsko Podravje shown on the sketch. The latter demonstrates the following submacroregions: the Pohorje, the Kozjak (with the Košenjak massif), the Strojna - Gmajna ridge (hills of Ravne), the Kotlje syncline (lowland), the Karavanke high mountains, and the Karavanke hills; and the following mezoregions: the valley of the Drava, Meža and Mislnja rivers, and the syncline valley of Vitanje.

Divisions of a submacroregion - within the frame of a mezoregion - represent microregions. If these microregions are studied from the quantitative aspect, the sum of these items of information gives, in some regards, the quantitative regional structure of a submacroregion.

V svojem prvotnem obravnavanju zbirno geografskega ... Severno
 Vzhodne Slovenije, v nadaljevanju subpanonska SV Slovenija, ki je izredno problematična, ki se je pokazala pri različnih delih ...
 Za letošnje (1993) študijah ...

ki predstavljata dva področja različne tipa SV Slovenije: ...
 - na zahodu predstavlja Pohorje (Pohorje, Kozjak), ki je v geotektonskem smislu področje Centralnih Alp,
 - na vzhodu pa greševa in sčava, ki predstavljata obronke Panonske nižine (subpanonski pas).
 Pokrajinski videz obeh makroregij opredeljujejo razlike v geografskih elementih naravnega okolja (petrografska sestava, relief, podnebje, prsti, rastje), kakor tudi mnogi posebnosti družbeno-geografskega značaja (tipi poselitve, naselja in zemljišna razdelitev, raba tal, splošen gospodarski razvoj, ipd.).

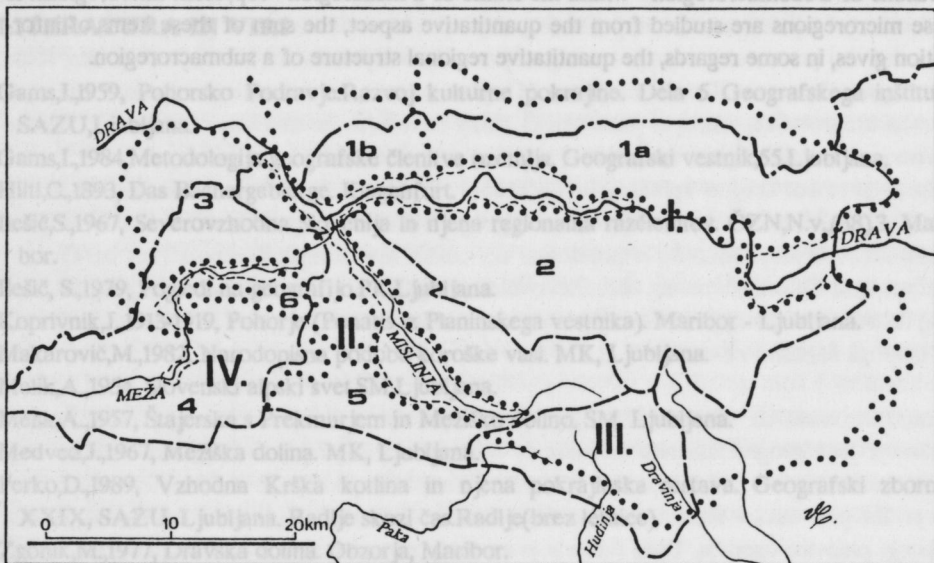
*Dr. medizivni profesor, Oddelka za geografijo Pedagoške fakultete, Univerze v Mariboru, Korčulova cesta 161, 62000 Maribor, Slovenija.

Regionalizacija Pohorskega Podravja Regionalization of the Pohorsko Podravje.

Mezoregije - mezoregions : I - Dravska dolina - the Drava Valley; II- Mislinjska dolina - the Mislinja Valley; III - Vitanjsko podolje - the Vitanje Lowland; IV- Mežiška dolina - the Meža Valley.

Submakroregije - Submacroregions : 1 - Kozjak (1a Kozjak; 1b - masiv Košenjaka - the Košenjak Massif); 2 - Pohorje - the Pohorje; 3 - Hrbet Stojna - Gmajna (Ravenski hribi)-the Ridge of Strojna - Gmajna (Hills of Ravne) ; 4 - Hotuljsko podolje - the Kotle Lowland; 5 - Visokogorske Karavanke - the Karavanke High Mountains; 6 - Sredogorske (Vitanjske) Karavanke - The Karavanke (Vitanje) Hills.

1 .....

-2 =====

3 -----

REGIONALIZATION OF THE POHORSKO PODRAVJE - SOME DILEMMAS

In the plans of a new geographical monograph on Slovenia, the question still remains as to which subject matter should be included into the chapter on mezoregions and which one into the chapter on submacroregions. The author supports the idea that mezoregions should be mainly presented as a complex of regional factors which affect the arrangement of geographical phenomena in space. The genetic point of view (morphogenesis, social history, etc.) should be mostly presented under submacroregions. In the case of the Pohorsko Podravje, the former are names upon the main valleys, and the latter upon the mountains and hills. It would also be reasonable to include a certain part of the subject matter, which is important for the

REGIONALIZACIJA SUBPANONSKE SEVEROVZHODNE SLOVENIJE (S POSEBNIM OZIROM NA SLOVENSKE GORICE)

Božidar Kert *

IZVLEČEK

UDK 911.6(497.12-18)

V prispevku avtor podaja shemo geografske regionalizacije subpanonskega dela SV Slovenije.

ABSTRACT

UDC 911.6(497.12-18)

THE REGIONALIZATION OF THE SUB-PANONIAN NORTH-EASTERN SLOVENIA

In his article the author presents the scheme of geographic regionalization of the Sub-Panonian North-eastern Slovenia.

UVOD

V svojem prispevku obravnavam shemo geografske regionalizacije subpanonske Severovzhodne Slovenije (v nadaljevanju subpanonska SV Slovenija) in nakazujem načelno problematiko, ki se je pokazala pri raziskovalnem delu. Uvodoma pripominjam, da je shema nastala postopoma ob zbiranju in urejanju gradiva za Regionalno geografsko monografijo Slovenije ter je ob tem doživljala spremembe skladno s potekom raziskave in potrebami, ki so ob njej nastajale. Ker je v raziskavo tega območja Slovenije bilo vključenih več raziskovalcev (Belec, Bračič, Kert, Olas), lahko rečem, da je razvita shema prispevek vseh sodelujočih.

Že Ilešič (1958, 1979a, 1979b) je v svojih študijah ugotavljal značilno dvojno lice **Severovzhodne Slovenije**, ki daje podlago dvema velikima pokrajinskima enotama; dvema makroregijama, ki predstavljata dva pokrajinsko različna tipa SV Slovenije:

- na zahodu **predalpsko hribovje** (Pohorje, Kozjak), ki je v geotektonskem smislu podaljšek Centralnih Alp,
- na vzhodu pa **gričevje in nižavje**, ki predstavlja obrobje Panonske nižine (subpanonski pas).

Pokrajinski videz obeh makroregij opredeljujejo razlike v geografskih elementih naravnega okolja (petrografska sestava, relief, podnebje, prst, rastje), kakor tudi mnoge posebnosti družbeno-geografskega značaja (tipi poselitve, naselja in zemljiška razdelitev, raba tal, splošen gospodarski razvoj, ipd.).

---

* Dr., izred.univ.prof., Oddelek za geografijo, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, 62000 Maribor, Slovenija.

Ni nam bilo potrebno veliko razglablјati, ko smo tudi mi po Ilešiču postavili dokaj ostro mejo med dvema velikima makroregijama v Severovzhodni Sloveniji:

- **subpanonska SV Slovenija** (Nizko Podravje s Pomurjem),
- **subalpska SV Slovenija** (Gorato ali Pohorsko Podravje). Ta meja poteka pretežno v pol-dnevniški smeri in skoraj pravokotno na reko Dravo na polovici njenega toka med Dravogradom in Ormožem. Samo na dveh krajih (na jugu in na severu) se mejna črta obrača v SZ in JV smeri, kakor se pač izbočeni vzhodni odrastki Pohorja in Kozjaka vrivajo v Nizko (subpanonsko) Podravje.

V svojem prispevku želim predstaviti le vzhodnejšo, subpanonsko makroregijo, oziroma utemeljiti njeno razčlenitev na mezoregije in submezoregije. Na kratko se dotaknem tudi problematike razčlenjevanja na jmanjših prostorskih enot; mikroregij.

REGIONALIZACIJA SUBPANONSKE SEVEROVZHODNE SLOVENIJE

Po naši shemi geografske regionalizacije lahko razdelimo subpanonsko SV Slovenijo na šest **mezoregij**. Pri njihovem določanju smo se opirali v prvi vrsti na pokrajinsko fiziognomijo, ki so jo podpirale tudi nekatere družbeno-geografske komponente, izvirajoče iz naravno-geografskih osnov. Glede na znane pokrajinske značilnosti subpanonskega sveta so naše mezoregije le izjemoma geografski individuumi, zato jih opredeljujemo in tipiziramo predvsem po njihovih podobnostih.

Po tem načelu razlikujemo dva **prevladujoča tipa mezoregij**:

- tip nižinske (ravninske) mezoregije, kamor prištevamo dve mezoregiji (Dravska ravnina in Pomurska ravnina),
- tip gričevnate mezoregije, kamor prištevamo preostale štiri mezoregije, ki dominirajo ne samo po številu, ampak tudi po velikosti površine.

Vprašanje razmejitve mezoregij ni sporno tam, kjer se stikajo mezoregije, ki pripadajo različnim tipom. Sporna pa postane že razmejitev tam, kjer prehaja gričevje v obronke Pohorja. Za primer navajam Dravinske gorice, kjer le meja med gnajsom in pliocenskimi peščenimi plastmi nakazuje mejo mezoregije. Še večje težave nastopijo tedaj, ko je potrebno razmejiti mezoregije sredi gričevja. Vsi poznavalci tukašnjega terciarja so si edini v tem, da zanesljivih, z več dejavniki podkrepljenih meja tukaj ni. Pogosto se moramo zadovoljiti z enim samim členitvenim kriterijem; t. j. izpostavljeno vzpetino (slemenom) ali potokom. Gravitacijski center, ki bi homogeniziral take prostorske enote, je prej izjema kot pravilo.

Najbolj zapletena je členitev ozemlja subpanonske SV Slovenije na nižji (submezoregijski) in najnižji (mikroregijski) stopnji. Zopet je lažje razčleniti obe ravnini (Pomursko in Dravsko), ki se delita na tradicionalne pokrajinske enote z ustaljenimi geografskimi toponimi, ki jih najpogosteje potrjuje tudi ljudska raba. V naši regionalizaciji smo te enote ponekod povzdignili v

Regionalizacija subpanonske SV Slovenije (MaR - makroregija, MeR - mezoregija, SMeR - submezoregija, MiR - mikroregija)

The regionalization of the Sub-Panonian North-eastern Slovenia

A - MaR - SUBPANONSKA SV SLOVENIJA

- 1 - MeR - PREKMURSKE GORICE
  - 1a₁ - MiR - Goričko
  - 1a₂ - MiR - Lendavske gorice

- 2 - MeR - POMURSKA RAVNINA
  - 2a - SMeR - PREKMURSKA RAVNINA
    - 2a₁ - MiR - Ravensko
    - 2a₂ - MiR - Dolinsko
  - 2b - SMeR - APAŠKO IN MURSKO POLJE
    - 2b₁ - MiR - Apaško polje
    - 2b₂ - MiR - Mursko polje

- 3 - MeR - SLOVENSKE GORICE
  - 3a - SMeR - ZAHODNE SLOVENSKE GORICE
  - 3b - SMeR - SREDNJE SLOVENSKE GORICE
  - 3c - SMeR - VZHODNE SLOVENSKE GORICE

- 4 - MeR - DRAVSKA RAVNINA
  - 4a - SMeR - DRAVSKO POLJE
  - 4b - SMeR - PTUJSKO POLJE

- 5 - MeR - HALOZE

- 6 - MeR - DRAVINJSKE GORICE

- 7 - SMeR - MARIBORSKA MESTNA REGIJA

submezoregije (Dravsko polje, Ptujsko polje), drugod pa jim prisodili zgolj stopnjo **mikroregije** (Ravensko, Dolinsko, Apaško polje, Murško polje). Kljub možnim ugovorom smo se odločili za rahlo podrejenost regij na Pomurski ravnini v primerjavi s tistimi na Dravski ravnini. Pri tem nas je vodila ugotovitev, da so pomurske pokrajinske enote enoličnejše in prostorsko manj diferencirane, po pravilu pa tudi brez pomembnejših gravitacijskih centrov.

PODROBNEJŠA ČLENITEV SLOVENSКИH GORIC

Za zaključek še nekaj besed o podrobnejši členitvi gričevnatega sveta. Izvajam jo na primeru Slovenskih goric, ki so ena največjih mezoregij v subpanonski SV Sloveniji.

V starejši (avstroogrski) literaturi (Sölch, 1919) je bilo priljubljeno razlikovati med Slovenskimi goricami v širšem, ožjem in najožjem smislu. V najožjem pomenu bi tvorile Slovenske gorice le majhen osredni del med Pesnico, Zgornjo Ščavnico in Drvanjo.

V kasnejši geografski literaturi (Melik, 1957) se je uveljavila členitev v dve enoti:

- Zahodne Slovenske gorice in
- Vzhodne Slovenske gorice. Melik ju razmejuje po črti Ptuj - Destrnik - Gradišče - dolina Velke - povirje Ščavnice. Značilna je njegova ugotovitev, da se na naravna "ločila" ta delitev ne naslanja, pač pa, da imajo Vzhodne Slovenske gorice obilo demogeografskih, etnografskih ter jezikovnih posebnosti. Svojo delitev Slovenskih goric utemeljeval pretežno z družbeno-geografskimi elementi.

Ilešič je v svojih razpravah (1979b) uvedel dvodelno členitev Slovenskih goric na podlagi naravnih, točneje fiziognomičnih značilnostih ozemlja. Zahodne Slovenske gorice so širše; v njih je značilna zlasti osnovna orografska smer od SZ proti JV. Vzhodne Slovenske gorice niso samo nižje in ožje, ampak imajo tudi drugačno pokrajinsko plastiko. V njih prevladuje zahodno - vzhodna smer glavnega razvodnega slemena, s tem pa je povezana tudi nasprotna severno - južna smer stranskih slemen in grap, ki ne kažejo tolikšne asimetrije, kakor tiste v Zahodnih Slovenskih goricah.

Tako obsežna in prostorsko diferencirana pokrajina Slovenskih goric je izziv za iskanje podrobnejših prostorskih enot. Nujnosti novih rešitev smo se zavedali tudi pri pripravi gradiva za monografijo Slovenije. Glavni problem pri tem je bil, kako omejiti (zaokrožiti) podrejene enote (submezoregije) ob enakih kriterijih regionalizacije.

Ob upoštevanju znanih pokrajinskih elementov (relativna višina, smer razvodnih in stranskih slemen, potek in širina rečnih dolin) delimo Slovenske gorice v **tri submezoregije**:

- Zahodne Slovenske gorice
- Srednje Slovenske gorice
- Vzhodne Slovenske gorice.

Zahodne Slovenske gorice zavzemajo le zahodni del "prejšnjih" Zahodnih Slovenskih gorice; t.j. zgornje porečje Pesnice do pritoka Velke in povirja Ščavnice. V njih se je izoblikovala zaporedna menjava premočrtnih dolov in vzporednih slemen, ki potekajo v smeri SZ - JV in dajejo tej submezoregiji značilen pečat.

V povirju Ščavnice in ob srednji Velki prehajajo Zahodne v **Srednje Slovenske gorice**. Tu je približna meja med političnima občinama Pesnica in Lenart. Spremenijo se orografske in hidrografske značilnosti. Razvije se obsežna terenska depresija (tektonski jarek), zato se dolina Pesnice razširi in zamočviri. Glavni rečni tokovi se obrnejo v smer SZ - JV, tem pa sledijo tudi razvodni hrbti. Posebna enota bi lahko bile tudi Radgonsko - kapelske gorice, ki jih je Ščavnica skoraj povsem odrezala od Srednjih Slovenskih gorice.

Zares samosvoje in proti sosedstvu dobro omejene pa so **Vzhodne Slovenske** (Ljutomersko - ormoške) **gorice**. Njihovo ogrodje je eno samo razvodno sleme, ki poteka v smeri Z - V. Najmočnejši pokrajinski pečat pa jim daje množica stranskih slemen, razporejenih v smeri S - J. Glavna družbeno-geografska značilnost (a ne posebnost!) Vzhodnih Slovenskih gorice je dejstvo, da je to pokrajina najintenzivnejšega vinogradništva. Na razvoj vinogradništva je tu posebno ugodno vplivala posrečena kombinacija ekoloških in agrarno-historičnih faktorjev (Belec, 1968).

ZAKLJUČEK

Pri določanju in razmejitvi regij v subpanonski SV Sloveniji se opiramo na značilne pokrajinske elemente, zlasti na geomorfološke in hidrološke dejavnike. Take pokrajinske enote naj ne bi slonele samo na enem dejavniku, ampak bi naj bile čimbolj kompleksno zasnovane. Slonele naj bi torej tudi na nekaterih družbeno-geografskih elementih, ki izhajajo iz naravnih osnov. Potrebo po kompleksni regionalizaciji podčrtuje še dejstvo, da je prevladujoč agrarni način življenja v Slovenskih goricah še močno odvisen od naravnih osnov. Da obstajajo demografske in etnografske posebnosti v Vzhodnih Slovenskih goricah je ugotavljal že Melik. Pri podrobni regionalni analizi pa ugotavljamo še pomembne razločke v naselbinskih tipih, v zemljiški razdelitvi, posestni strukturi, v zemljiških kategorijah, v kmetijski specializaciji, ipd. S temi kazalniki je podkrepljena členitev ozemlja tudi na najnižji hierarhični stopnji.

LITERATURA IN VIRI

- Belec B., 1968, Ljutomersko-oromoške gorice, Maribor, s.7-10
Ilešič S., 1958, Problemi geografske rajonizacije ob primeru Slovenije, Geografski vestnik, Ljubljana
Ilešič S., 1979a, Slovenske pokrajine, Geografska regionalizacija Slovenije, Pogledi na geografijo, Ljubljana, s. 407-425

- Ilešič S., 1979b, Severovzhodna Slovenija in njena regionalna razčlenitev, Pogledi na geografijo, Ljubljana, s. 451-498
- Melik A., 1957, Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino, Slovenija II, drugi zvezek, Ljubljana, s. 235-281
- Sölch J., 1919, Die Windischen Bühel, Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien, Band 62, Nr. 5, Wien

THE REGIONALIZATION OF THE SUB-PANONIAN NORTH-EASTERN SLOVENIA

North-eastern Slovenia is divided into two large geographical and regional units (macroregions): Subalpine and Subpanonian North-eastern Slovenia. First of all, geographical regions have a similar physiognomy (plain : hills) and socially-geographical components, deriving from natural bases (settlements, field distribution, field categories, general economical development).

In his article the author presents the scheme of geographic regionalization of the Sub-Panonian North-eastern Slovenia. He divides the macroregion into 6 mesoregions, and these are divided into the lower grade regions. He distinguishes two types of mesoregions: the type of a lowland and the type of a hilly mesoregions. It is more difficult to analyse hills than plains and it is also very difficult to define regional units (regions) at the lower as at the higher grade. Within the mesoregions in the Dravaland it was possible to define 5 submesoregions more, whereas in the Muraland there were 6 microregions. The author sees the reasons for a relatively lower grade of regions in the Muraland in a more monotonous physiognomy in a worse regional differentiation and in the deficiency of the central places, that would connect regional units of a definite grade.

Regionalizacija subpanonske SV Slovenije (MaR - makroregija, MeR - mezoregija, SMeR - submezoregija, MiR - mikroregija)

The regionalization of the Sub-Panonian North-eastern Slovenia

MaR-SUBPANONSKA SV SLOVENIJA

1-MeR-PREKMURSKE GORICE

1a₁-MiR-Goričko

1a₂-MiR-Lendavske gorice

2-MeR-POMURSKA RAVNINA

2a -SMeR -Prekmurska ravnina

2a₁-MiR-Ravensko

2a₂-MiR-Dolinsko

2b-SMeR-Apaško in Mursko polje

2b₁-MiR-Apaško polje

2b₂-MiR-Mursko polje

3-MeR-SLOVENSKE GORICE

3a-SMeR-Zahodne Slov.gorice

3b-SMeR-Srednje Slov.gorice

3c-SMeR-Vzhodne Slov.gorice

4-MeR-DRAVSKA RAVNINA

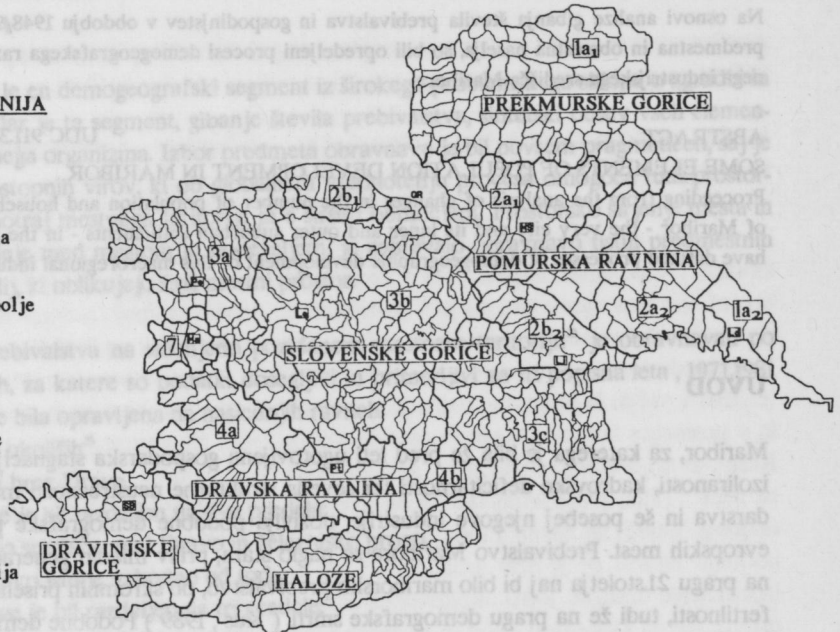
4a-SMeR-Dravsko polje

4b-SMeR-Ptujsko polje

5-MeR-HALOZE

6-MeR-DRAVINJSKE GORICE

7-SMeR-Mariborska mestna regija

Dr. rer. univ. prof. Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1000, Slovenija

ELEMENTI DEMOGEOGRAFSKEGA RAZVOJA V ZGRADBI MARIBORA

Mirko Pak *

IZVLEČEK

UDC 911.3:312(497.12 Maribor)

Na osnovi analize gibanja števila prebivalstva in gospodinjstev v obdobju 1948/91 za mestni teritorij, predmestna in obmestna naselja, so bili opredeljeni procesi demogeografskega razvoja makroregionalnega industrijskega središča Maribora.

ABSTRACT

UDC 911.3:312(497.12 Maribor)

SOME ELEMENTS OF POPULATION DEVELOPMENT IN MARIBOR

Proceeding from the analysis of changes in the number of population and households on the territory of Maribor - the very city and its inner and outer suburban settlements - in the period 1948 - 91, we have defined processes of demogeographic development of this macroregional industrial center.

UVOD

Maribor, za katerega je bila že pred leti ugotovljena gospodarska stagnacija zaradi prometne izoliranosti, kadrovske deficitarnosti ter seveda strukturne neustreznosti mariborskega gospodarstva in še posebej njegove industrije, doživlja podobne demografske procese kot veliko evropskih mest. Prebivalstvo Maribora se naglo stara, priliv mladih generacij je vse manjši in na pragu 21.stoletja naj bi bilo mariborsko prebivalstvo, ob skromnih priselitvah in ob prenizki fertilitnosti, tudi že na pragu demografske smrti. (Kus , 1989) Podobne demografske in gospodarske razvojne značilnosti veljajo vse bolj tudi za širše obmestje v okviru treh občin, Maribor, Pesnica in Ruše¹. To mestu z njegovimi predmestnimi in obmestnimi naselji ne nudi pogojev za bodoči ugodnejši demografski razvoj . Tudi raziskave o dnevnem gibanju delovne sile v mariborski občini silijo h takšnim sklepom (Kokole, 1985) , saj ne kažejo trendov njihovega zmanjševanja na račun trajnih selitev v Maribor. (Kus, 1986)

Dosedanja proučevanja demogeografske problematike Maribora so dokaj redka, posvečena predvsem širši regiji. Temeljitejša tovrstna študija je le magistrska naloga Zorana Kusa , Demografske osnove dolgoročnega prostorskega razvoja Maribora ob prehodu v 21.stoletje, ki obravnava območje velike občine Maribor v celoti. Več je širših regionalnih študij kot rezultat bolj sistematičnega proučevanja Mariborske regije v preteklih tridesetih letih. Te so izšle v zbornikih ob geografskem simpoziju o severovzhodni Sloveniji 1972 leta v Geographici Slovenici 2, ob II. slovensko - slovaškem geografskem simpoziju 1975 leta v Geographici Slovenici 7

* Dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, Slovenija

in ob 11. zborovanju slovenskih geografov v Mariboru 1978 leta v zborniku Mariborsko Po-dravje. Posebej skromna je bera poleogeografskih študij mestnega prostora, med katera šte-jemo le raziskovanja socialno - ekonomske strukture mesta in njegovih predelov (Pak, 1967,1968,1970,1971 in 1974) in industrijskega prebivalstva. (Pak, 1979,1980)

GIBANJE ŠTEVILA PREBIVALSTVA

METODOLOGIJA

Študija obravnava le en demogeografski segment iz širokega problemskega sklopa o zgradbi in razvoju mest. Vendar je ta segment, gibanje števila prebivalstva, sintetski odsev vseh elemen-tov zgradbe mestnega organizma. Izbor predmeta obravnave je bil povsem pragmatičen, saj je to eden redkih dostopnih virov, ki ob globalnem vrednotenju procesa omogoča tudi prostor-sko primerjavo znotraj mestnega teritorija in s širšim območjem. Prostorsko širjenje mesta in izginjanje ostre meje med mestom in podeželjem, je zahtevalo obravnavo tistih predmestnih in obmestnih naselij, ki oblikujejo širši mestni prostor.

Razvoj števila prebivalstva na sklenjeno pozidanem mestnem teritoriju² je obravnavan po statističnih okoliših³, za katere so podatki dosegljivi in primerljivi za tri popisna leta, 1971,1981 in 1991. Analiza je bila opravljena na naslednjih ravneh:

- a) po 57 popisnih okoliših³,
- b) za levi in desni breg Drave,
- c) levi breg Drave je bil razdeljen na dva predela:
  - na ožje mestno središče med Dravo in železniško progo,
  - ter na industrijsko Melje vzhodno od tod.
 Desni breg Drave je bil razdeljen na tri predele:
  - na osrednji del Tabora in Studence,
  - Novo vas in Maribor Jug,
  - Tezno in Pobrežje z Brezjem.
- d) Trije od teh petih predelov so bili dalje razdeljeni na dva manjša predela:
  - ožje mestno središče na staro jedro in na ostalo širše območje na levem bregu Drave,
  - predel Tabora in Studencev je bil razdeljen na oba sestavna dela,
  - jugovzhodni del je bil razdeljen na Tezno ter na Pobrežje skupaj z Brezjem.

Tako je bil sklenjeno pozidani mestni teritorij razdeljen na naslednje število enot - 2 : 5 : 8 . Vsi izbrani predeli na treh ravneh so do neke mere funkcijsko in zgradbeno enotni ter med seboj dokaj ločljivi. Osnovni meji potekata po Dravi v smeri vzhod-zahod ter po železniški progi v smeri sever - jug in sta bili vsestranski mejnici v razvoju mesta, kakršne v slovenskih mestih težko zasledimo. Drugo so naravne meje (tezenska terasa) ali tradicionalne meje mestnih predelov, med Studenci in Taborom, južno proti Novi vasi in Mariboru Jug. Na levem bregu Drave je staro mestno jedro v okviru nekdanjega obzidja in danes načrtovanega obmo-čja sanacije, podaljšano na vzhodu.

Izven sklenjeno pozidanega mestnega teritorija so v proučevanje vključena tista naselja, ki jih je zajela intenzivna urbanizacija, predstavljajo spalna naselja v mestu zaposlenega prebivalstva in jih lahko štejemo že za mestno območje, tudi zaradi njihove neposredne funkcijske povezanosti z mestom. Ta naselja, od katerih so bili deli nekaterih Mariboru najbližjih naselij priključeni ožjemu mestu, so bila razdeljena v dve skupini:

- na 14 predmestnih naselij in⁴
- na 22 obmestnih naselij.⁵

Analiza gibanja števila prebivalstva in gospodinjstev je bila opravljena v glavnem za obdobje 1971/91, za predmestna in obmestna naselja pa tudi za obdobje 1948/91.

DEMOGEOGRAFSKI RAZVOJ V OŽJEM VPLIVNEM OBMOČJU MARIBORA

Soodvisnost razvitosti Maribora z razvitostjo njegovega vplivnega območja v obsegu občine je izrazita. Gospodarski stagnaciji in v zadnjem času nazadovanju, je sledil tudi prebivalstveni razvoj. @e Kus ugotavlja, da je v preteklem 25 letnem obdobju rodnost na območju nekdanje velike občine Maribor upadla za 40%, v Sloveniji pa za okrog 30% in da je priseljevanje v Maribor skromno, komaj okrog 200 oseb letno. Zato je prebivalstvo naraščalo vedno počasneje, tudi v večjih in prometno najboljše dostopnih krajih, predvsem pa je nazadovalo v manjših in v prometno bolj oddaljenih naseljih. (Kus, 1989) Na teritoriju občin Maribor, Pesnica in Ruše, je prebivalstvo naraščalo v obdobju 1971/81 še za 8,1%, v zadnjih desetih letih pa le še za 0,6%. (Pak, 1987) Prebivalstvo na območju sedanje občine Maribor je sicer naraščalo v obdobju 1961/71 še hitreje, toda že v naslednjem desetletju je s 7,8% naraščalo počasneje, v obdobju 1981/91 pa je celo nazadovalo. Tako tudi Kusova trditev, da se je v občini Maribor izoblikovalo obsežno jedro intenzivnega naraščanja števila prebivalstva z Mariborom kot središčem ter na Dravskem polju in na sever proti Šentilju, ne drži več povsem. (Kus, 1989) V resnici gre le še za posamezna, toda največja podeželska naselja v obmestju Maribora in za pas naselij v Dravski dolini na desnem bregu Drave v občini Ruše. Tudi število stanovanj, ki je najočitnejši kazalec urbanizacije in še posebej suburbanizacije, kaže z 8,5% eno najmanjših povečanj med slovenskimi občinami.

Primerjava rasti števila prebivalstva v mestu, predmestnih in obmestnih naselij kaže urbanizacijske trende, ki so bili praktično vseskozi usmerjeni v najbližja predmestna naselja. Ta so podobno kot obmestna naselja, spalna naselja mariborske delovne sile. Samo prva povojna leta je prebivalstvo Maribora najhitreje naraščalo, potem pa je v razvoju vse bolj zaostajalo za predmestnimi naselji.

Povprečna letna rast števila prebivalstva (v procentih)

Območje	1948/53	1953/61	1961/71	1971/81	1981/91
Maribor	2,6	2,1	1,7	0,9	-0,1
Predmestna naselja	2,4	2,1	2,4	1,8	0,5
Obmestna naselja	0,5	1,7	0,7	0,8	0,1
Skupaj	1,3	2,0	1,7	1,0	0,0

Delež prebivalstva v posameznih območjih (v procentih)

Območje	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Maribor	79,3	80,2	80,5	80,8	80,4	79,8
Predmestna naselja	8,5	8,6	8,6	9,2	9,8	10,3
Obmestna naselja	12,2	11,2	10,9	10,0	9,8	9,9
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Slika 1

Okrog sklenjeno pozidanega mestnega teritorija se je oblikoval obroč urbaniziranih naselij, v katerega so bile usmerjene selitve s podeželja in iz mesta. Predmestna naselja so dosegla višek prebivalstvene rasti s 24,5% v obdobju 1961/71, Maribor v obdobju 1953 - 61, obmestna naselja pa s 13,5% v obdobju 1953/61. Močnejši povojni razvoj gre nedvomno tudi na račun visokega naravnega prirastka prebivalstva na podeželju. Opisanemu gibanju števila prebivalstva je ob splošnih gospodarskih dejavnikih in ob prebivalstvenih tokovih botrovalo predvsem naslednje: gradnja stanovanjskega naselja Maribor Jug v zadnjih desetih letih, prevrednotenje nekaterih tradicionalno manjvrednih, predvsem delavskih predelov na desnem bregu Drave, kar je sprožilo množično individualno gradnjo. Dalje sanacija starega mestnega jedra in nekaterih drugih delov mesta, ki so postali bivalno zelo privlačni, vztrajanje prebivalstva na podeželju ali celo vračanje na podeželje ter seveda drugačno vrednotenje kmetijskega zemljišča, kar je predvsem na najbolj ugodnih ravnih površinah v obmestju gradnjo močno zavrlo. Če v glavnem stagnacija, ali silno počasna rast prebivalstva Maribora zaradi terciarizacije mestnega središča, staranja prebivalstva, skromne organizirane stanovanjske gradnje v preteklosti in drugo ne preseneča, pa stagnacija v obmestnih naseljih dejansko nekoliko preseneča. Za drugo urbano in gospodarsko središče R Slovenije so intenzivnejši tokovi suburbanizacije tukaj pod pričakovani, še posebej če primerjamo to rast prebivalstva v 7 - 15 km pasu od središča oddaljenih naselij z drugimi podobnimi primeri. Da temu botrujeta gospodarski razvoj mesta samega in njegov industrijski značaj, ni dvoma. Je pa še vrsta drugih omejitvenih dejavnikov od socioekonomske sestave prebivalstva do prometne infrastrukture, načina življenja in kmetijske usmeritve. Zato je tudi težko pritrditi vedno pogostejšim enačenjem mesta Maribor z območjem mariborske občine.

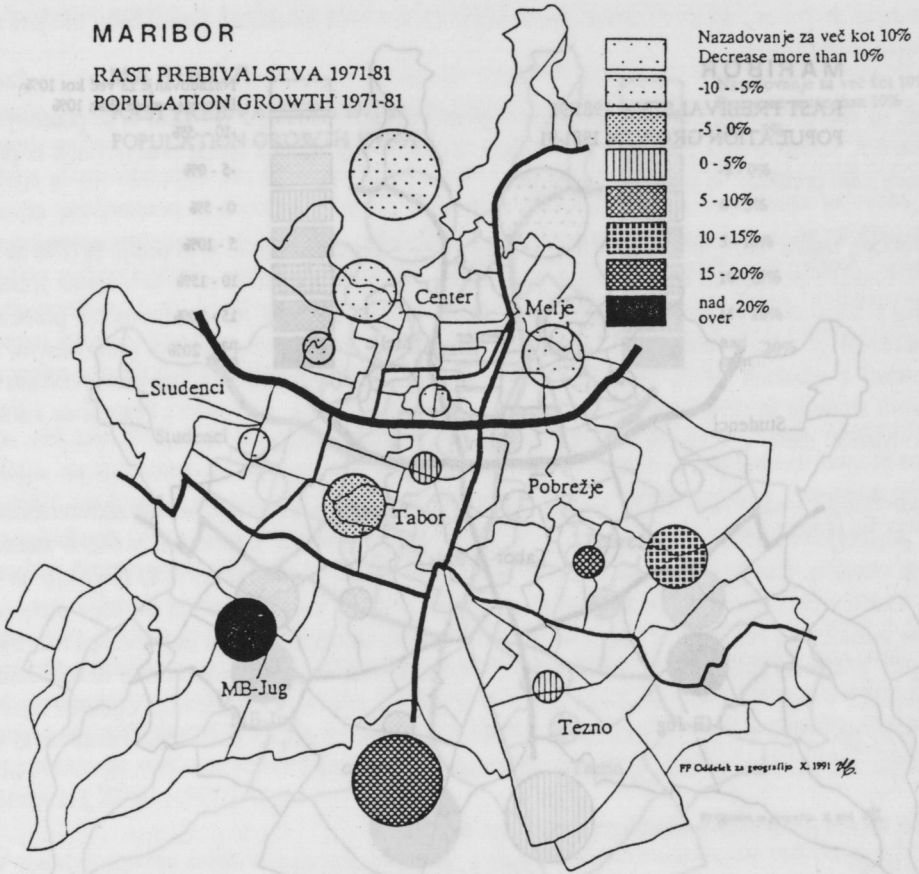
RAST ŠTEVILA PREBIVALSTVA MARIBORA V OBDOBJU 1971/91

V Mariboru se je prebivalstvo v zadnjem desetletju zmanjšalo za 0,7%, več kot v celotni občini⁶, medtem ko je bilo gibanje v obeh dvajsetletnih obdobjih 1961/81 in 1971/91 nekoliko ugodnejše v mestu.

Takšen razvoj števila prebivalstva močno odseva tudi v razlikah znotraj mestnega teritorija, kjer se uveljavljajo naslednji osnovni trendi: večja se število statističnih okolišev in skupna površina z nazadovanjem števila prebivalstva. Takšna območja se sklenjeno širijo iz mestnega središča proti obrobju, število prebivalstva se najbolj povečuje v nekaterih robnih predelih. Prebivalstvo nazaduje večinoma v predelih kontinuiranega razvoja in še posebej v primerih močnejše terciarizacije v mestnem središču ter narašča v redkih predelih pospešene stanovanjske gradnje. Zmanjšujejo ali celo izenačujejo se razlike med predeli s tradicionalno povsem različno socialno sestavo prebivalstva, kot je bilo to opredeljeno v socialno-geografskih raziskovanjih pred dvema desetletjema (Pak, 1970). Tipični "delavski predeli", ki so za Maribor značilni, imajo podoben ali celo enak prebivalstveni razvoj kakor "meščanski" na levem bregu Drave. (Pak, 1990, 1991) V socioekonomski sestavi prebivalstva so se razlike v večji meri obdržale. Naravno najbolj ugodni "vilski" predeli na severnem obrobju mesta katerim vrednost ponovno raste so prebivalstveno sestavo izboljšali.

Slika 2

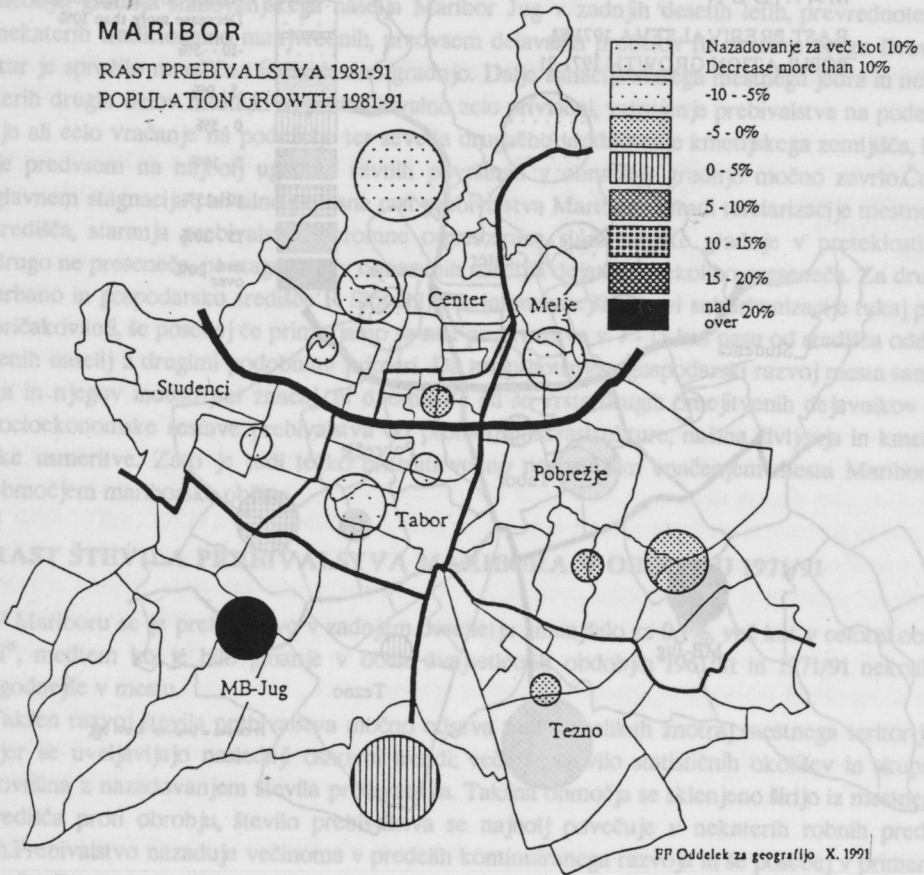
Slika 2

Slika 3

MARIBOR

RAST PREBIVALSTVA 1981-91
POPULATION GROWTH 1981-91

FP Oddelek za geografijo X. 1991

... izmenjeno poridnega mestnega teritorija se je oblikoval obvoš urbaniziranih naselij, katerih so bile usmerjene aktivne s podeželja in iz mesta. Prodnostna naselja so dosegla višek prebivalstvene rasti s 24,5% v obdobju 1961/71, Maribor v obdobju 1953 - 61, obmesna naselja pa s 13,5% v obdobju 1953/61. Močnejši povojni razvoj gre nedvomno tudi na račun visokega naravnega prirastka prebivalstva na podeželju. Opisnemu gibanju števila prebivalstva je ob splošnih gospodarskih dejavnostih in ob prebivalstvenih točkovih kotovih predvsem naslednja dejavnost: razširitev mestnega teritorija. Razširitev mestnega teritorija je bila posledica razvoja mesta, predvsem zaradi nekaterih drugih dejavnosti, ki so se razvijale v mestu. Razširitev mestnega teritorija je bila posledica razvoja mesta, predvsem zaradi nekaterih drugih dejavnosti, ki so se razvijale v mestu. Razširitev mestnega teritorija je bila posledica razvoja mesta, predvsem zaradi nekaterih drugih dejavnosti, ki so se razvijale v mestu.

V dvajsetletnem obdobju 1971/91 se je prebivalstvo mesta na obeh bregovih Drave razvijalo zelo različno. Na levem bregu se je nazadovanje ves čas stopnjevalo, na desnem bregu pa je prebivalstvo naraščalo spočetka predvsem zaradi individualnih gradenj, pozneje pa še posebej zaradi naselja Maribor Jug. Razlika 25% med obema deloma mesta leta 1971, se je povečala na 38% leta 1991. Še v šestdesetih letih prebivalstveno močno progresivna "delavska predela" Studenci in Tabor, sta se v razvoju prebivalstva že leta 1981 izenačila s Centrom in Meljem na levem bregu Drave.

Ker so takšne tudi tendence prebivalstvenega razvoja na Pobrežju z Brezjem in še posebej na Tezmem, koncentracija prebivalstva v naselju Maribor Jug tudi na račun priseljevanja iz prej omenjenih predelov, še toliko bolj izstopa.

Podobne trende kaže tudi analiza po osnovnih osmih predelih mesta. V obdobju 1971/81 se je prebivalstvo pomnožilo še v polovici (4) predelov, v obdobju 1981/91 pa le še v enem. Zaradi visoke koncentracije prebivalstva na jugu mesta, kaže leta 1991 le še to območje pozitivni koeficient prebivalstvene rasti. V predelih z najvišjimi deleži industrijskega prebivalstva, še posebej z visokimi deleži nekvalificiranih in polkvalificiranih delavcev, število prebivalstva zaradi staranja in nizke rodnosti vedno hitreje nazaduje. (Pak, 1971, 1979) Pokaže se visoka soodvisnost med "delavskimi predeli" in rastjo števila prebivalstva.

Podrobnejša analiza rasti števila prebivalstva po statističnih okoliših daje še bolj zdiferencirano in poglobljeno podobo. Prebivalstvo je v vsem obdobju 1971/91 nazadovalo v 64,9% statističnih okolišev. Število takšnih okolišev se je od 33 ali 57,8% v obdobju 1971/81 povečalo na 41 ali 75,3% v obdobju 1991. Ob tem pa je v več kot polovici vseh statističnih okolišev prebivalstvo nazadovalo celo za več kot 10%. To kaže tudi na trende bodočega negativnega razvoja, saj se je število tistih statističnih okolišev, v katerih je prebivalstvo ekstremno nazadovalo, povečalo. V celotnem dvajsetletnem obdobju je več kot ena tretina statističnih okolišev izgubila celo nad 20% svojega prebivalstva. Na drugi strani se je število statističnih okolišev, ki so beležili več kot 20% povečanje števila prebivalstva, prepolovilo.

Rast števila prebivalstva Maribora v obdobju 1971/91

Rast števila prebivalstva	Delež statističnih okolišev (%)					
	1971/81		1981/91		1971/91	
	kumulativa		kumulativa		kumulativa	
pod - 10%	35,1	35,1	50,9	50,9	56,1	56,1
-10,1% - 5,0%	17,4	52,5	17,4	68,3	3,5	59,6
- 5,0% - 0,0%	5,3	57,8	7,0	75,3	5,3	64,9
0,1% - 5,0%	5,3	63,1	5,3	80,6	5,3	70,2
5,1% - 10,0%	7,0	70,1	1,7	82,3	1,7	71,9
10,1% - 15,0%	5,3	75,4	7,0	89,3	5,3	77,2
15,1% - 20,0%	7,0	82,4	3,5	93,8	1,7	88,9
nad 20%	17,4	100,0	7,0	100,0	21,0	100,0

Na levem bregu Drave se je oblikovalo obsežno sklenjeno območje močnega nazadovanja števila prebivalstva, kar je med drugim tudi posledica spremembe namembnosti prostora, bodisi za potrebe sekundarnega sektorja v Melju, ali terciarnega v mestnem središču. Iz tega sklenjenega območja lahko izločimo samo štiri predele z naraščanjem števila prebivalstva: skrajno zahodno obrobje zaradi blokovne gradnje, Počehovo in južni del Košakov zaradi individualne gradnje in predel v središču z najnovejšimi sanacijskimi posegi.

Tudi na desnem bregu Drave so se v zadnjih dvajsetih letih pomnožili predeli v katerih je število prebivalstva nazadovalo. To so jedro Tabora vse do Maribora-Jug, Studenci skoraj v celoti, večina Tezna in nekateri deli Pobrežja. Ker izven mestnega jedra in industrijskega Melja ni bilo občutljivejših sprememb funkcionalne narave, je takšen prostorski model razvoja števila prebivalstva v zadnjih dvajsetih letih posledica negativnega naravnega prirastka in negativnega selitvenega salda. S tem povezano je staranje prebivalstva, kar je še posebej prizadelo večino tipičnih "delavskih predelov". (Pak, 1991) Sondni študiji dveh takšnih "delavskih predelov" na Studencih in na Pobrežju sta pokazali izredno neugoden prebivalstveni razvoj, njegove sestave (starostno, poklicno, izobrazbeno itd.), reagiranje prebivalstva v okolju in vsako odsotnost pomembnejših razvojnih tendenc. (Oman, 1991, Arh, 1991)

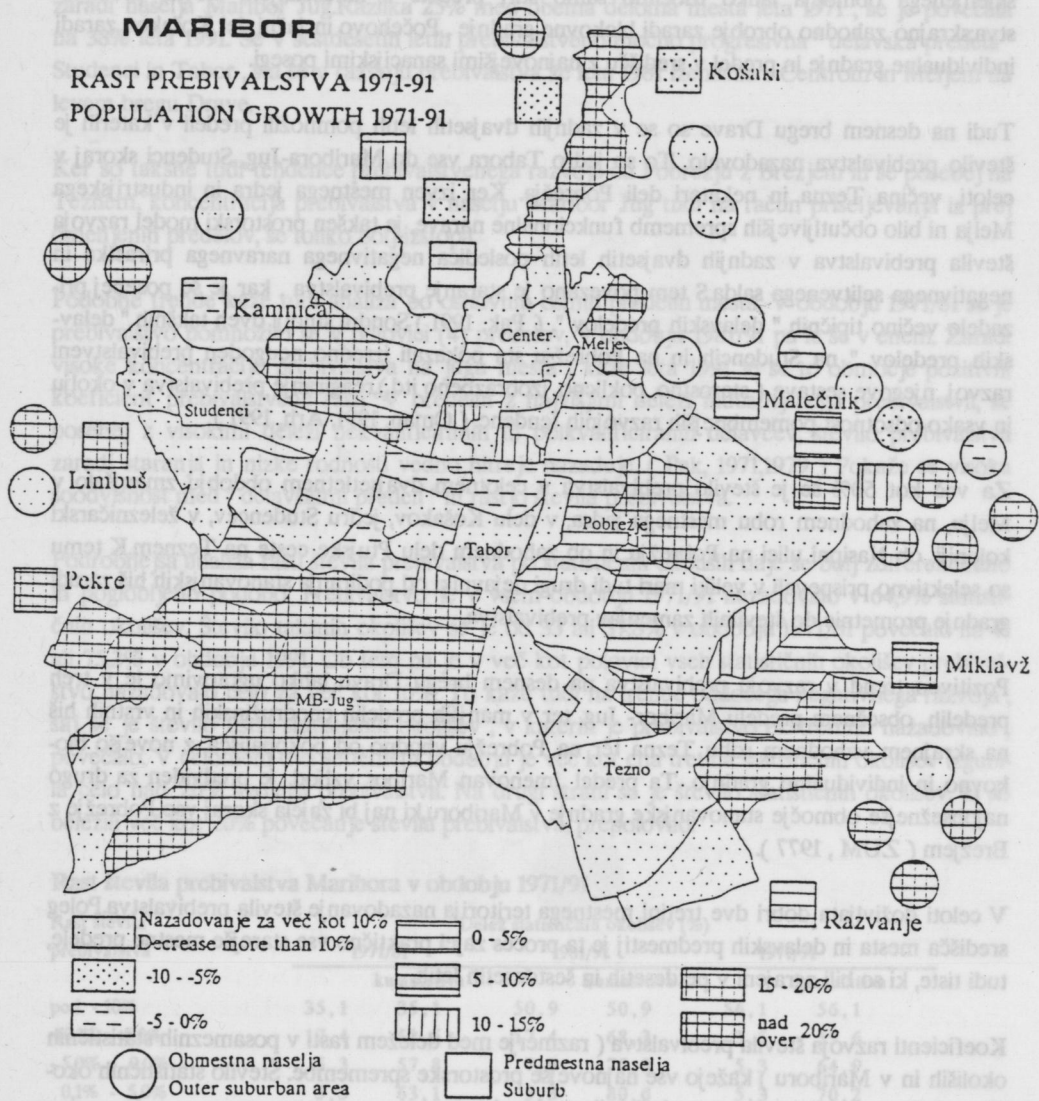
Za več kot 50% se je število prebivalstva v celotnem dvajsetletnem obdobju zmanjšalo v Melju, na zahodnem robu mestnega jedra, v delu Košakov, jedru Studencev, v železničarski koloniji, ob Nasipni ulici na Pobrežju in ob zahodnem delu Ptujске ceste na Teznu. K temu so selektivno prispevali v veliki meri tudi drugi dejavniki od podiranja stanovanjskih hiš zaradi gradnje prometnic do številnih zamenjav prebivalstva.

Pozitiven trend v razvoju prebivalstva na desnem bregu Drave lahko ugotovimo le v treh predelih, obsežnem predelu Maribor- Jug, ter v manjših predelih enodružinskih in vrstnih hiš na skrajnem vzhodnem robu Tezna ter na Pobrežju vhodno od pokopališča, z novejšo blokovo in individualno gradnjo. Ta predel, imenovan Maribor vzhod, je predviden za drugo najboljše območje stanovanjske gradnje v Mariboru, ki naj bi zajela skoraj vso Pobrežje z Brezjem (ZUM, 1977).

V celoti doživljata dobri dve tretini mestnega teritorija nazadovanje števila prebivalstva. Poleg središča mesta in delavskih predmestij je ta proces zajel praktično vse starejše mestne predele, tudi tiste, ki so bili zgrajeni v petdesetih in šestdesetih letih.

Koeficienti razvoja števila prebivalstva (razmerje med deležem rasti v posameznih statističnih okoliših in v Mariboru) kažejo vse najnovejše prostorske spremembe. Število statističnih okolišev glede na koeficiente razmerja števila prebivalstva:

Slika 5

7,0	70,1				
10,1%	5,3	75,4	7,8	89,3	5,3
15,1%	7,0	82,4	3,5	93,8	1,7
20%	17,4	100,0	7,0	100,0	21,0
					77,2
					88,9
					100,0

Koeficient	Obdobje		
	1971-81	1981-91	1971-91
0,16 - 0,50	1	1	6
0,51 - 0,70	7	4	11
0,71 - 0,90	25	26	19
0,91 - 1,00	7	12	5
1,01 - 1,10	5	4	3
1,11 - 1,20	4	6	6
nad 1,20	8	4	7
skupaj	57	57	57

Vidni so doslej omenjeni splošni trendi: zmanjševanje razlik med posameznimi mestnimi predeli, večanje deleža statističnih okolišev s koeficientom pod 1 in povečuje se pestrost, ki v zadnjem obdobju sledi radialnemu širjenju predelov s podpovprečno rastjo, ali celo nazadovanju števila prebivalstva.

V obdobju 1971 - 81 je imelo podpovprečno rast števila prebivalstva 70,2% statističnih okolišev, v obdobju 1981 - 91 pa že 75,4%. Ti so v prvem obdobju sklenjeno zajemali vso središče mesta na levem bregu Drave in le 3 od 21 statističnih okolišev na njegovem obrobju je imelo nadpovprečno rast števila prebivalstva. V zadnjem desetletju je bilo tukaj takšnih statističnih okolišev 5, in v vseh so bile opravljene znatne sanacije. Ker pa se je tudi v nekaterih predelih na severnem obrobju rast prebivalstva približalo povprečju, lahko govorimo o pozitivni povezavi med večjo bivalno privlačnostjo mestnega prostora in rastjo prebivalstva.

Drugačni ali celo obratni so bili trendi rasti prebivalstva na desnem bregu Drave, kjer je pozitivni koeficient v obdobju 1971 - 81 imelo celo 14 od 36 statističnih okolišev in 9 v obdobju 1981 - 91. Samo od 6 na 7 pa se je tudi povečalo število statističnih okolišev tik pod povprečkom. Predeli s podpovprečno rastjo števila prebivalstva se širijo proti obrobju, prihaja pa tudi do večje polarizacije. Primerjava statističnih okolišev, ki so med obema obdobjema prešli v višji ali nižji razred, ali so ostali v istem razredu glede na koeficient rasti števila prebivalstva pokaže 9 v istem razredu, 13 v nižjem in kar 14 v višjem.

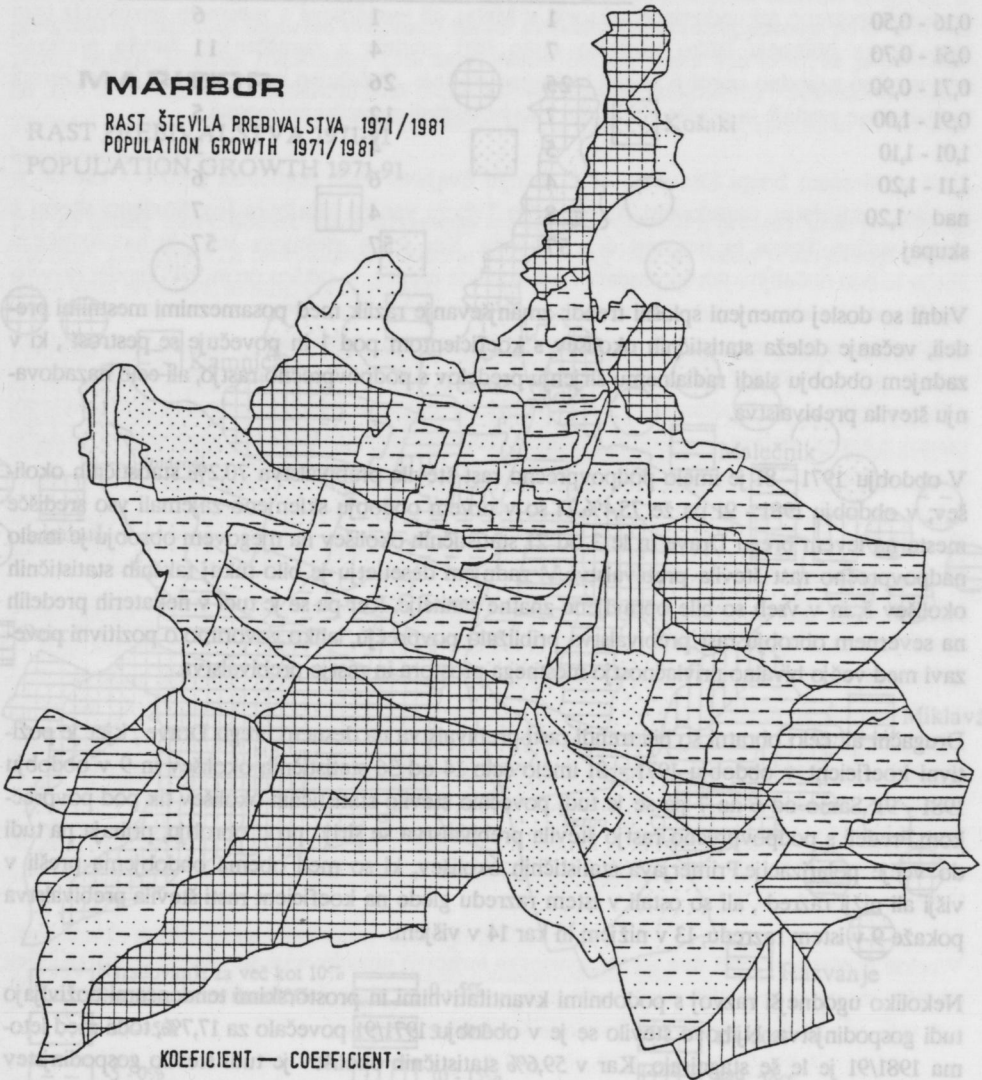
Nekoliko ugodnejši razvoj s podobnimi kvantitativnimi in prostorskimi tendencami doživljajo tudi gospodinjstva. Njihovo število se je v obdobju 1971/91 povečalo za 17,7%, toda med letoma 1981/91 je le še stagniralo. Kar v 59,6% statističnih okolišev je tudi število gospodinjstev nazadovalo, med letoma 1971/81 v 40,3% in v obdobju 1981/91 kar v 73,6%. Sicer pa je v vseh treh obdobjih okrog 75% statističnih okolišev izkazovalo podpovprečno gibanje števila gospodinjstev, podobno kot velja za število prebivalcev.

Podobno kot drugod, se je tudi v Mariboru število članov gospodinjstev zmanjšalo od 2,9 na 2,75 leta 1981 in na 2,67 leta 1991. Zmanjšalo se je v vseh osmih predelih Maribora, analiza po

Slika 6

MARIBOR

RAST ŠTEVILA PREBIVALSTVA 1971/1981
POPULATION GROWTH 1971/1981

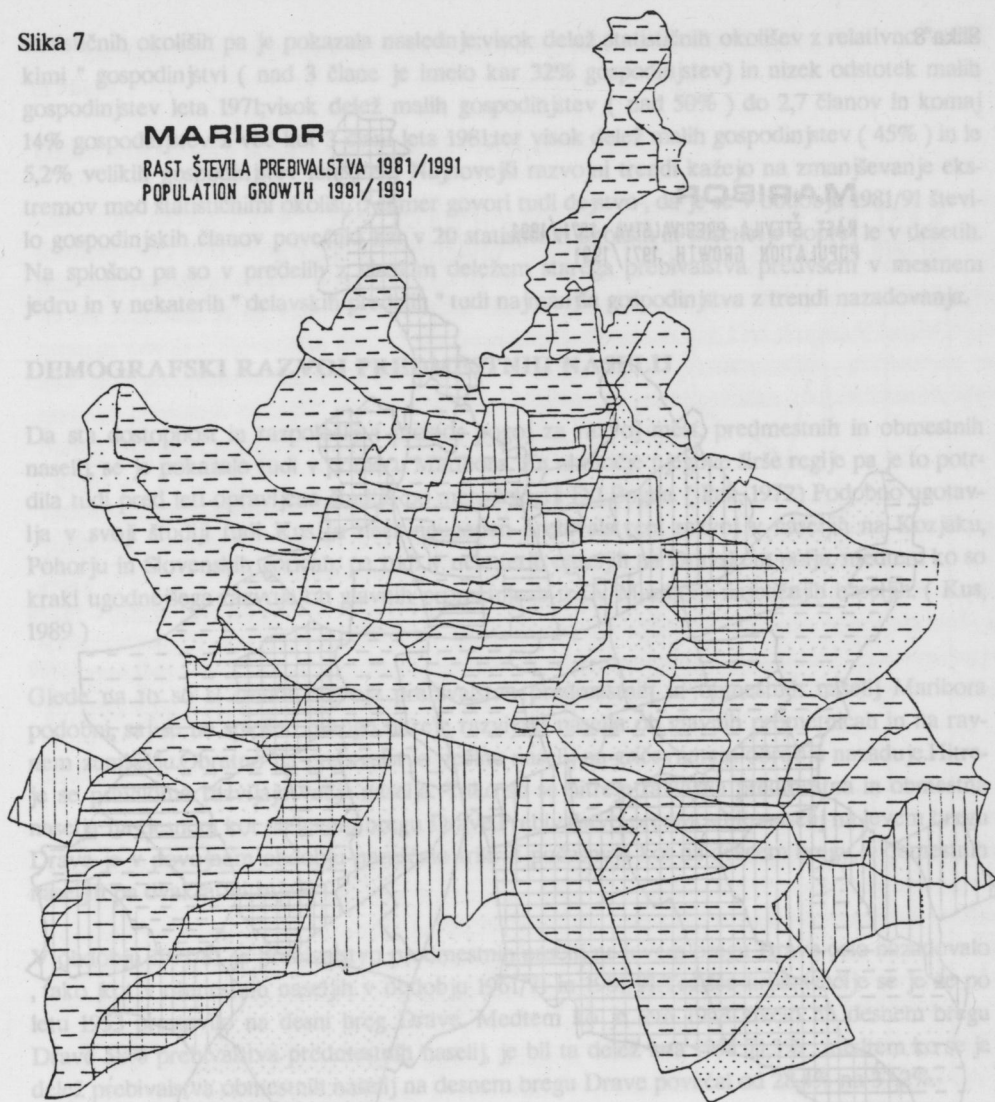
KOEFICIENT — COEFFICIENT:

 0,16 — 0,49	 0,90 — 0,99	 1,10 — 1,19
 0,50 — 0,69	 1,00 — 1,09	 nad over 1,20
 0,70 — 0,89		

Slika 7

MARIBOR

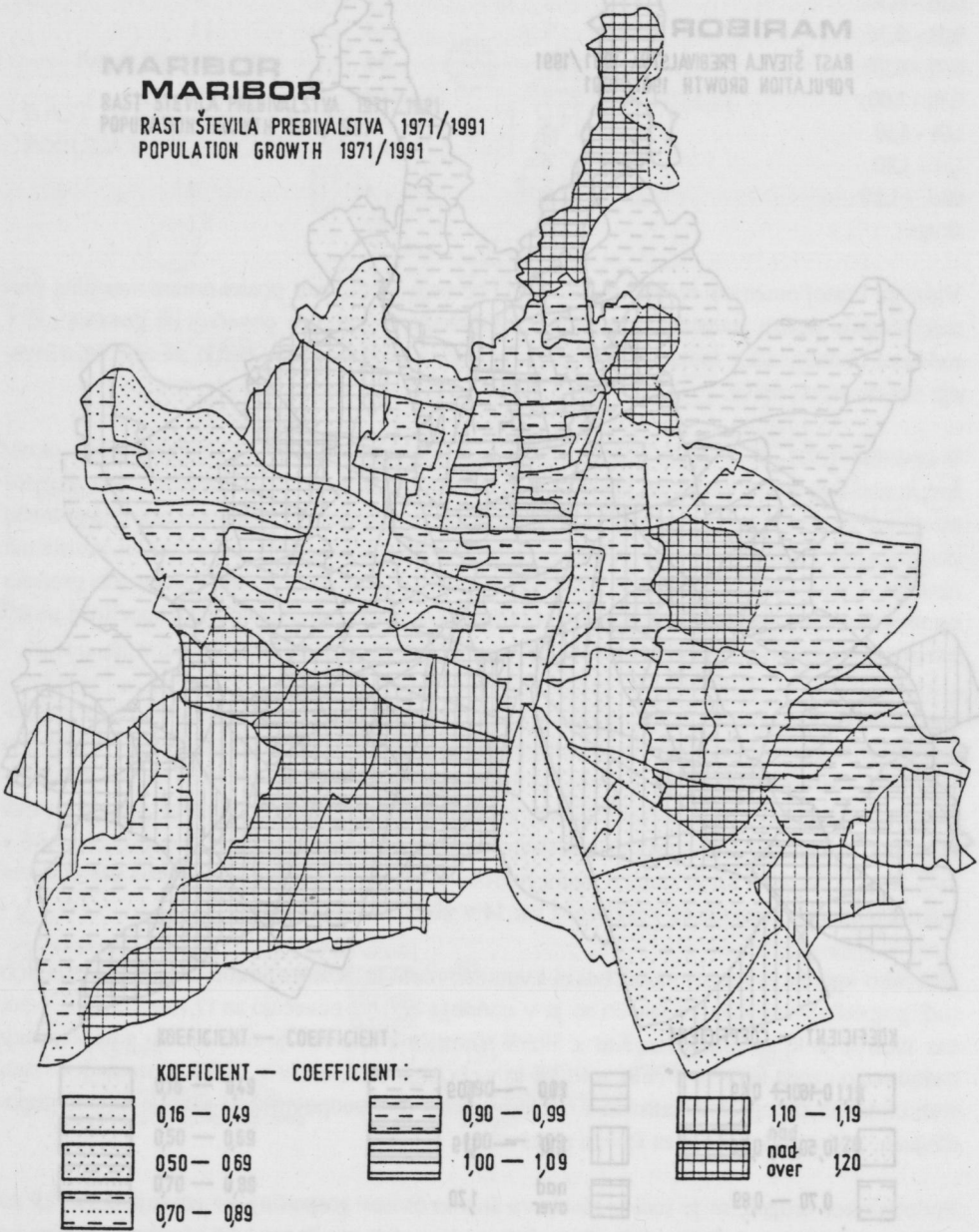
RAST ŠTEVILA PREBIVALSTVA 1981/1991
POPULATION GROWTH 1981/1991

KOEFICIENT — COEFFICIENT:

	0,16 — 0,49		1,00 — 1,09
	0,50 — 0,69		1,10 — 1,19
	0,70 — 0,89		nad over 1,20
	0,90 — 0,99		

Slika 8

statističnih okoliših pa je pokazala naslednje: visok delež statističnih okolišev z relativno " velikimi " gospodinjstvi (nad 3 člane je imelo kar 32% gospodinjstev) in nizek odstotek malih gospodinjstev leta 1971; visok delež malih gospodinjstev (nad 50%) do 2,7 članov in komaj 14% gospodinjstev z več kot 3 člani leta 1981; ter visok delež malih gospodinjstev (45%) in le 5,2% velikih gospodinjstev leta 1991. Najnovejši razvojni trendi kažejo na zmanjševanje ekstremov med statističnimi okoliši, o čemer govori tudi dejstvo, da je se v obdobju 1981/91 število gospodinjskih članov povečalo kar v 20 statističnih okoliših in desetletje poprej le v desetih. Na splošno pa so v predelih z visokim deležem starega prebivalstva predvsem v mestnem jedru in v nekaterih " delavskih predelih " tudi najmanjša gospodinjstva z trendi nazadovanja.

DEMOGRAFSKI RAZVOJ PREDMESTNIH NASELJI

Da sta dostopnost in razpoložljivi prostor pogoj za razvoj mest, predmestnih in obmestnih naselij, se je pokazalo tudi v primeru Maribora. Za območje njegove širše regije pa je to potrdila tudi pred leti opravljena študija po metodologiji D.J.Bogua. (Pak, 1972) Podobno ugotavlja v svoji študiji tudi Kus in sicer neugoden prebivalstveni razvoj v naseljih na Kozjaku, Pohorju in Slovenskih goricah, pa tudi v nekaterih naseljih na Dravskem polju, medtem ko so kraki ugodnejšega razvoja ob glavnih prometnicah ter v Mariboru najbližnjih naseljih. (Kus, 1989)

Glede na to so si trendi razvoja prebivalstva predmestnih in obmestnih naselij Maribora podobni, saj se na splošno mnogo hitreje razvijajo naselja ob glavnih prometnicah in na ravnem zemljišču. Obratno pa prebivalstvo večine naselij na gričevnatem obrobju nazaduje. Hitreje se praviloma razvijajo večja naselja. Tako so se hitreje razvijala predmestna in obmestna naselja na desnem kot na levem bregu Drave. Prebivalstvo predmestnih naselij na levem bregu Drave je v povojnem obdobju naraščalo trikrat počasneje kot na desnem bregu, v obmestnih naseljih pa dvakrat hitreje.

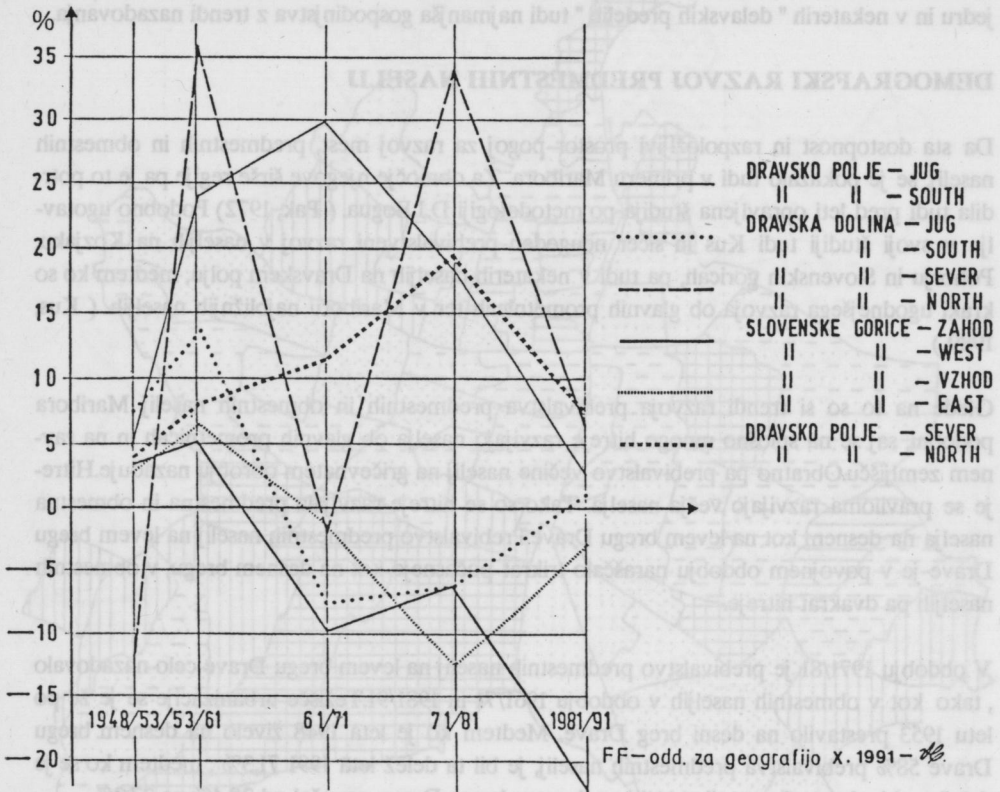
V obdobju 1971/81 je prebivalstvo predmestnih naselij na levem bregu Drave celo nazadovalo, tako kot v obmestnih naseljih v obdobju 1961/71 in 1981/91. Težišče urbanizacije se je že po letu 1953 prestavilo na desni breg Drave. Medtem ko je leta 1948 živelo na desnem bregu Drave 58% prebivalstva predmestnih naselij, je bil ta delež leta 1991 71,3%, medtem ko se je delež prebivalstva obmestnih naselij na desnem bregu Drave povečal od 28,4% na 37,2%.

V kolikor predmestna naselja, glede na njihov položaj, združimo v tri skupine, na vzhodno na Dravskem polju in pod južnim robom Slovenskih goric, na zahodno v Dravski dolini ter na severno na pobočjih Slovenskih goric, dobimo naslednje razvojne trende: vse do leta 1971 so najhitreje rastla predmestna naselja na prometno in prostorsko najbolj ugodnem vzhodnem obrobju, po tem letu pa naselja v Dravski dolini. Mnogo počasnejši pa je bil razvoj prebivalstva predmestnih naselij na severnem obrobju mesta. Ta beležijo v dvajsetletnem obdobju 1971/91 celo nazadovanje števila prebivalstva na račun obdobja 1971/81. Najhitreje je prebival-

Slika 9

RAST PREBIVALSTVA V OBMESTNIH NASELJIH
POPULATION GROWTH IN OTHER SUBURBAN AREA

stvo naraščalo v največjih centralnih in izrazito imigracijskih naseljih Dogoše, Miklavž, Limbuš in Pekre.

DEMOGRAFSKI RAZVOJ OBMESTNIH NASELIJ

Obmestna naselja, v katerih je prebivalstvo naraščalo približno dvakrat počasneje kot v predmestnih, smo uvrstili v šest skupin: tista na vzhodnem obrobju mesta na Dravskem polju, pod jugovzhodnim robom Slovenskih goric, na severnem in na južnem bregu v Dravski dolini ter na zahodnih in na vzhodnih obronkih Slovenskih goric. Po letu 1969 je prebivalstvo obmestnih naselij v Slovenskih goricah v glavnem nazadovalo in kar 7 od skupno 9 naselij je po letu 1971 prebivalstvo izgubljalo. Dostopnost je tukaj najbolj problematična, primankuje za gradnjo primernih zemljišč in ob razpršeni poselitvi je problematična tudi infrastrukturna opremljenost. V ta naselja je priseljevanje najmanjše.

Izmed ostalih skupin obmestnih naselij kažejo konstantno občutnejše povečanje števila prebivalstva le tista na Dravskem polju ter deloma na levem bregu Drave v Dravski dolini. Razvojni trendi so pri posameznih skupinah naselij iz obdobja v obdobje različni in točno eno tretino vseh obdobjnih gibanj prebivalstva je negativnih. Na skromen razvoj obmestnih naselij kaže tudi to, da je v zadnjem obdobju kar polovica teh naselij prebivalstvo izgubljala in da je vso povojno obdobje prebivalstvo naraščalo le v obeh skupinah naselij na Dravskem polju. Podobno kot v predmestnih naseljih, se je prebivalstveni razvoj močno upočasnil po letu 1981.

SKLEP

Maribor odseva vse značilnosti in tudi posebnosti demografskega razvoja mariborske regije in severovzhodne Slovenije v celoti. Te pa so med drugim tudi zaostajanje za demografskim razvojem Slovenije. Od 25,8% leta 1981 se je delež prebivalstva severovzhodne Slovenije v republiškem prebivalstvu zmanjšal na 24,9% leta 1991. Zaostajal je tudi v oblikovanju strukture prebivalstva urbane družbe, ki je bilo ugotovljeno v strukturalni preobrazbi po njegovi šolski izobrazbi, socialni mobilnosti in socialni strukturi. (V. Klemenčič, 1979)

Sklenjeno pozidani teritorij Maribora je v zadnjem desetletju celo izgubil 0,7% svojega prebivalstva, v predmestnih naseljih se je prebivalstvo pomnožilo za 19 oseb in v obmestnih je nazadovalo za 0,5%. Ker tudi širše obmestje ne kaže kaj več kot stagnacijo, je prebivalstveni razvoj Maribora v celoti in v regionalnem pogledu neugoden. Ker se takšne tendence, ki so značilne za gospodarsko nazadujoča območja poglobljajo, so Kusove ugotovitve o kritični fertilitnosti, demografskem staranju in drugih neugodnih razvojnih trendih, povsem na mestu (Kus, 1989).

Podoben prebivalstveni razvoj doživlja samo mesto v celoti in v svoji notranji prebivalstveni zgradbi. V obdobju 1971/81 je prebivalstvo nazadovalo v 23 statističnih okoliših, v obdobju

1981/91 pa kar v 42 in v dvajsetletnem obdobju v 34. Sklenjeno območje teh se vedno bolj širi tudi v predmestna in obmestna naselja, posebej v Slovenske gorice. Na ta način se v samem mestu zmanjšuje gostota prebivalstva, krepki se le v nekaterih obrobni predelih. Mariborsko prebivalstvo, ki se je v preteklosti razvijalo močno v povezavi z delovnimi mesti, takega razvoja ne kaže več. Ob tem pa se vedno bolj odpira problem socialnogeografske sestave mesta kot elementa celotne mestne zgradbe.

OPOMBE

1. Občina Maribor, ki jo Zoran Kus obravnava v svoji publikaciji "Razvoj prebivalstva Maribora na prehodu v 21. stoletje", Maribor 1989, ki je bila 1982 leta razdeljena na 6 občin (Maribor - Pesnica, Pobrežje, Rotovž, Ruše, Tabor in Tezno), ki so bile združene v posebno družbeno-politično skupnost mesta Maribor. Leta 1990 so bile občine Maribor Pobrežje, Rotovž, Ruše, Tabor in Tezno združene v občino Maribor.
2. Sklenjeno pozidan teritorij Maribora, ki bo v nadaljnjem obravnavan, je v mejah statističnega naselja Maribor in šteje 1991. leta 105431 prebivalcev.
3. Izmed vseh 57 statističnih kolišev je samo statistični okoliš 561730 na skrajnem SZ mesta problematičen, saj izkazuje v obdobju 1971/81 kar 75.5% zmanjšanje števila prebivalstva.
4. Celestina, Dogoše, Kamnica, Košaki, Limbuš, Malečnik, Pekre, Počehova, Razvanje, Ribniško selo, Vinarje, Za Kalvarijo, Zrkovci.
5. Bohova, Brestrnica, Ciglenica, D. Počehova, Dragučova, Dvorjane, Hrastje, Hrenca, Jalovec, Laznica, Meljski hrib, Metava, Nebova, Pikel, Rogoza, Rošpoh, Sp. Hoče, Sp. Duplek, Trčova, Vodole, Zg. Hoče, Zg. Duplek.
6. V obsegu sedanje občine Maribor.

LITERATURA IN VIRI

- Arh, A., 1990. Socialnogeografska analiza mestnega predela KS Heroja Vojka. Seminarska naloga na PF. Maribor.
- Klemenčič, V., 1979. Problemi prebivalstva v socialnogeografskem razvoju mariborske regije v primerjavi s celotno Slovenijo. Mariborsko Podravje, s.127-140. Maribor.
- Kokole, V., 1985. Medobčinske dnevne migracije v Sloveniji - ob analizi razvojnih možnosti. IB - revija za planiranje št.1,XIX, s.14 - 24. Ljubljana.

- Kus, Z., 1986. Demografski razvoj mariborskih občin do leta 2000. IB - revija za planiranje št.4-5,XX,s.36-39.Ljubljana.
- Kus, Z., 1989. Demografske osnove dolgoročnega prostorskega razvoja Maribora ob prehodu v 21.stoletje. Magistrska naloga. Maribor.
- Kus, Z., 1989. Razvoj prebivalstva Maribora na prehodu v 21.stoletje. Maribor.
- Oman, M., 1990. Socialnogeografska preobrazba mestnega predela KS Heroja Šcererja. Seminarska naloga na PF. Maribor.
- Pak, M., 1967. Socialnogeografska transformacija nekaterih mestnih četrti Ljubljane in Maribora. Geografski vestnik XXXIX, 1967, s.123-142. Ljubljana.
- Pak, M., 1968. Strukturalna in fiziognomska analiza transformacije delov nekaterih mestnih četrti Maribora. ČZN 4, s.223-235. Maribor.
- Pak, M., 1970. Notranja regionalna diferenciacija v mestih Slovenije - na primeru Ljubljane in Maribora. Biro za regionalno prostorsko planiranje 19. Ljubljana.
- Pak, M., 1971. Socialnogeografska diferenciacija u gradovima Slovenije. Geographica Slovenica 1, s.147-172. Ljubljana.
- Pak, M., 1972. Transformacija vangradskih naselja u gravitacionom području Maribora. Zbornik na jugoslovanskiot simpozium na problemite na selskite naselbi i zemljodelskoto proizvodstvo, s.159-168. Skopje.
- Pak, M., 1974. Geografski elementi socialnega razlikovanja v mestnem prostoru. Geographica Slovenica 3, s.121-131. Ljubljana.
- Pak, M., 1979. Prostorski problemi Maribora s posebnim ozirom na industrijsko delovno silo. Mariborsko Podravje, s.53-63. Maribor.
- Pak, M., 1980. Industrijska delovna sila v prostorski strukturi Maribora. Geographica Slovenica 10, s.37-53. Ljubljana.
- Pak, M., 1987. Nekateri elementi zgradbe in ustroja mestnega središča Maribora. ČZN 58, I, 1987, s.3-20. Maribor.
- Pak, M., 1990. Problematika delavskih predelov kot element mestne zgradbe s posebnim ozirom na Maribor. Urejanje prostora 2., s. 20-22. Ljubljana.
- Pak, M., 1991. Socialnogeografska problematika " delavskih predelov " v zgradbi industrijskih središč, na primeru Maribora. ZN 62, I, 1991, s. 15-24. Maribor.
- Popis prebivalstva , gospodinjev in stanovanj 31.03.1981. Zavod za statistiko SR Slovenije. Ljubljana.
- Popis prebivalstva , gospodinjev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji 31.03.1991. Zavod Republike Slovenije za statistiko. Ljubljana.
- Urbanistični načrt mesta Maribor 1977. ZUM Maribor.

SOME ELEMENTS OF POPULATION DEVELOPMENT IN MARIBOR

Maribor, being a macroregional center of the northeast Slovenia and an old industrial center, have been suffering from stagnation in economy, and consequently, an unfavourable demographic development. Ageing of the population is rapid, its natural increase is under the Slovene average, and the immigration is minimal (appr. 200 persons per year). The total catchment area of Maribor is undergoing a similar demogeographic development.

The study deals with changes in the number of population and households in the city itself and its inner and outer suburban settlements in the period 1948-91.

While after the World War II, the most rapid growth of population occurred in the very city of Maribor, the population development in later periods was faster in its suburban settlements which have become by now residential areas to the population employed in the city. The most intense increase of population in inner suburban settlements occurred between the years 1961 and 1991, i.e. by 24,5% and in the very city of Maribor, by 17,3%. The fastest population growth in the outer suburban settlements occurred in the period 1953-61, i.e. by 13,5%. Such development of population growth was, above all, the result of the following facts: the construction of a big residential settlement in the last fifteen years, re-evaluation of certain areas, mostly working-class districts, which had traditionally been of inferior quality, reconstruction of the old town nucleus, staying of population in rural areas, and rise in the value of rural land, which has stopped the construction of residential buildings on the plains to a great extent.

RAZVOJ INDUSTRIJE V MARIBORU S POSEBNIM POUDARKOM NA RAZVOJNIH DEJAVNIKIH

Andreja Slavec *

IZVLEČEK

UDC 911.33:338.45(497.12 Maribor)

Prispevek obravnava razvoj industrije v Mariboru po posameznih značilnih obdobjih. Posebej so izpostavljeni geografski, ekonomski in politični dejavniki, ki so vplivali na razvoj industrije kot celote oziroma posameznih industrijskih panog.

ABSTRACT

UDC 911.33:338.45(497.12 Maribor)

THE DEVELOPMENT OF INDUSTRY IN MARIBOR WITH A SPECIAL STRESS ON DEVELOPMENT FACTORS

The items presents the development of industry in Maribor in its characteristical periods whit special stress on numerous geographical, economical and political factors, which have influenced the development of whole industry or special branches.

Maribor danes kljub vsem težavam, ki so posledica splošne gospodarske krize, še vedno velja za močan industrijski center v Republiki Sloveniji. Na njegov industrijski značaj in razvoj so vplivale številni politični in gospodarski dejavniki. Razvoj industrije je puščal sledove v mestnem organizmu in njegove posledice so vidne v mestni zgradbi. Industrija je postala poseben prostorski sistem v mestu, njihov neločljiv del z močnim dinamičnim nabojem. Industrializacija je od druge polovice 19.stoletja mestu narekovala tempo razvoja in omogočila njegov hiter gospodarski, populacijski in prostorski razvoj. V tem skoraj stoletje in pol trajajočem razvoju lahko ločimo naslednja industrializacijska obdobja:

1. OBDOBJE OD ZGRADITVE JUŽNE ŽELEZNICE DO LETA 1918

V prvi polovici 19.stoletja je bil Maribor še pretežno agrarno in obrtno-trgovsko središče. Mesto se je razen redkih izjem še vedno držalo srednjeveškega jedra. Manufaktorni obrati, kot prvi znanilci nove industrijske dobe, so se pojavili že v prvi polovici 18.stoletja. V 80-tih letih tega stoletja pa je nastala prva velika manufaktura- vojaška oblačilnica (1784-1810) Avstroogrške monarhije. Odločilno vlogo pri nastanku tega obrata je imel položaj mesta na stičišču pomembnih prometnih poti med Tirolsko, Notranjo Avstrijo in Vojno krajino. V prvi polovici 19.stoletja so v Mariboru odprli še nekatere druge manjše manufaktorne obrate: tovarno svinčenega glaja, vinskega kamna, pepelike in kavnih surogatov ter dve tovarni rozolja. Večina manufakturnih obratov je bila razmeščena v mestnem jedru in njegovem zahodnem

* Dipl. geog. mlada raziskovalka, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, Slovenija

predmestju. Tovarne, ki so svoje izdelke izvažale, so bile usmerjene k pristanu kot izhodišču dravske prometne poti. (Leskovec,1991)

Z odpravo fevdalizma (leta 1848), ki ga je na neagrarnem področju označevala cehovska prisila in državno vmešavanje v gospodarstvo, z izgradnjo železnic (v obdobju od leta 1846 do 1864) in s politično vključitvijo predmestij, se je v Mariboru začelo novo obdobje industrijskega, trgovskega in upravnega razvoja. Gradnja železnic je sprožila veliko konjunkturo. Sprostitve gospodarske politike in učinki zemljiške odveze pa so vodili k odpiranju novih trgovin, obrtnih delavnic in tovarn.

Poudariti je treba, da je železnica najpomembnejše vplivala na razvoj industrije v tem obdobju. Maribor je z izgradnjo Južne železnice (1846-1849), na katero so leta 1860 priključili železniško progo do Madžarske in leta 1864 še koroško progo, postal pomembno prometno križišče. Po drugi strani pa je izgradnja obeh kolodvorov, glavnega in studenskega, v graškem in magdalenskem predmestju, pospešila tudi prostorsko širitev industrije.

Za razvoj industrije so bile velikega pomena tudi obstoječe obrtne delavnice, manufakture in manjše tovarne, ki so pomenile osnovo nadaljnje industrializacije. Železnica je pripeljala nove proizvode, zato so se obdržali le tisti obrtniki, ki so prešli na industrijski način proizvodnje in ki so lahko s svojimi izdelki konkurirali na domačem trgu.

Leta 1863 je bilo v Mariboru ustanovljeno prvo večje podjetje kovinske stroke - Delavnice Južne železnice. Zgradili so jih z avstrijskim kapitalom ob studenskem kolodvoru in so bile prvo industrijsko podjetje izven mestnega jedra. Odločilna pri izbiri lokacije je bila prav gotovo osrednja lega mesta v sistemu Južne železnice. Zaposlovale so kvalificirano delovno silo s severa, ki je kasneje predstavljala strokovno osnovo za nadaljni razvoj kovinske industrije v mestu. Vse do konca druge svetovne vojne so bile Delavnice največje industrijsko podjetje v mestu in so leta 1890 zaposlovale že okrog 1200 ljudi.

Poleg Delavnic so v mestu prevladovali živilska, usnjarska in čevljarstva industrija. Razvoj mlinске industrije, industrije rozolja in pivovarništva sta omogočila agrarna okolica mesta in ugodne možnosti izvoza. Usnjarska in čevljarstva industrija sta se razvila na temeljih večstoletne usnjarske tradicije, ki je v zadostnih količinah vode iz reke Drave in surovinah iz mestnega zaledja našla ugodne možnosti za svoj razvoj. (Leskovec,1991)

Ko je leta 1873 prišlo do dunajskega borznega poloma, se je tudi v Mariboru prekinil industrializacijski zagon. Od obstoječih podjetij se je širilo Scherbaumovo mlinsko podjetje, Franzov mlin in tovarna testenin, Gotzova pivovarna pa je postala najmodernejše podjetje v svoji stroki na Spodnjem Štajerskem. Bogate zaloge lesa v mestni okolici so predstavljale osnovo za razvoj lesne industrije. Vzporedno s širjenjem mesta se je povečala tudi potreba po gradbenem materialu, zato so predvsem v okolici mesta in v Melju zgradili več opekarn. Pojavijo pa

se tudi prva gradbena podjetja.(Leskovec,1991)

V času od leta 1873 do leta 1918 so odprli v Mariboru tudi obrate novih industrijskih panog. Leta 1878 se je iz stare milarske obrti razvila Brosova tovarna mila in maščob, ki so jo leta 1902 preselili v Melje. Franc Swaty je leta 1896 začel izdelovati umetne bruse, ki so se zelo zgodaj uveljavili na domačem in tujem trgu. Mesto je leta 1902 dobilo še klavnico in železoli-varno A.Bendla v Melju. Precej se je razvila tudi tiskarska dejavnost.(Leskovec,1991)

Med prvo svetovno vojno je mariborsko gospodarstvo povsem zastalo. Na začetku vojne razen Delavnic Južne železnice v mestu ni bilo industrije, ki bi se lahko uspešno vključila v avstroogrsko vojno gospodarstvo. Le redka podjetja so krizo uspešno prebrodila s preusmeritvijo proizvodnje.

2. OBDOBJE OD LETA 1918 DO LETA 1945

Za prva povojna leta so značilne zelo neurejene monetarne razmere. Nestabilnost na denarnem področju je povzročila propad številnih podjetij. Poleg tega so se po prvi svetovni vojni pojavile na gospodarskem področju težave, ki so bile posledica novih državnih meja. Mariborska agrarna okolica je naenkrat ostala brez dotedanjega avstrijskega tržišča za svoje kmetijske pridelke. Trgovanje v okviru nove države ni bilo mogoče, zaradi močne konkurence vzhodnih in južnih kmetijskih območij. Trgovina se je postopoma omejevala na mesto in okolico, tudi zaradi visokih prevoznih tarif. Kakor se je pred prvo svetovno vojno obrtna dejavnost morala umakniti trgovini, tako se je po vojni trgovina umaknila industriji in ji prepustila vodilno vlogo. (Kržičnik,1956) Tuj kapital, predvsem avstrijski in češki je bil še vedno zainteresiran za naložbe pri nas. Mesto Maribor je ležalo v neposredni bližini carinske meje in je bilo še posebej privlačno za tuje industrialce. Meja je namreč dražila blago, ki ga je bilo treba uvažati, zato ga je bilo ceneje proizvajati na tržišču samem. V industrializaciji Maribora so imeli odločilno vlogo mariborski Nemci, ki so stimulatивно vplivali na krepitev slovenske podjetniške miselnosti.(Leskovec,1991)

Pivovarništvu, usnjarska in mlinska industrija, ki so bile poleg kovinske industrije glavne industrijske panoge v mestu do leta 1918, v stari Jugoslaviji ne napredujejo več. Vse tri panoge so podlegle močni domači in tuji konkurenci.

Popolnoma nasproten pojav zasledimo pri razvoju tekstilne in kovinske industrije, ki sta v tem obdobju postali vodilni industrijski panogi v mestu. Njun razvoj so vzpodbudili naslednji dejavniki:

- prometna lega ob Južni železnici, ki tu prehaja državno mejo;
- dovolj električne energije s falske elektrarne, ki je začela obratovati leta 1918; v drugi fazi industrializacije je imela električna energija podoben pomen kot železnica v prvi fazi;

- cenena in marljiva delovna sila, ki je imela bogato obrtniško tradicijo;
- gopodarska politika stare Jugoslavije, ki je z ugodno zaščito pridobila tuj kapital. Le-ta je v Mariboru, zaradi njegove ugodne lege, cenene delovne sile, električne energije in poceni zazidalnih površin, videl ugodne možnosti za razvoj industrije. (Kržičnik, 1956)

Tekstilno industrijo sta v Maribor pripeljala češka tovarnarja Schonsky in Loebel, ki sta leta 1921 na Oreškem nabrežju ustanovila tkalnico in apreturo, kasnejšo Mariborsko tekstilno tovarno. Po tem letu so v Mariboru ustanovili številna večja in manjša tekstilna podjetja. Kriza, ki se je pri nas pojavila leta 1931 se je tekstilne industrije komajda dotaknila. Konjunktura na notranjem jugoslovanskem tekstilnem tržišču, ki je bilo s svetovnim trgom slabo povezano, je vplivala na manjše posledice gospodarske krize na to industrijsko panogo. Tekstilna industrija se je med in po krizi razvijala z nezmanjšano hitrostjo. Vanjo je bilo vložena največ češkega kapitala, sledil je domači nemški in židovski kapital. Slovenci so bili večinoma lastniki manjših konfekcijskih obratov. Konec leta 1938 je imel Maribor največ industrijskih obratov v Sloveniji. 6293 delavcev je bilo zaposlenih v 27 tovarnah, kar je bilo kar 35,7% vseh v tekstilni industriji zaposlenih delavcev Slovenije. Tekstilna industrija je bila zelo navezana na uvoz surovin, zato je imela vse od začetka druge svetovne vojne velike težave. (Leskovec, 1991)

Med obema vojnama se je kot nova panoga razvila kovinska industrija. Kljub zgodnjim začetkom (1863) pa kovinska industrija niti po številu obratov, niti po številu zaposlenih, ni dosegla tekstilne industrije. Največje podjetje te stroke so bile še vedno Delavnice državnih železnic, ki pa so imele v državi nov, periferen položaj, zato lastnica - Jugoslovanske državne železnice, ni bila zainteresirana za modernizacijo tovarne. Kljub temu so delavnice v tem času zaposlovale že od 2100 do 2500 delavcev. Ustanovili so tudi številna nova podjetja kovinske stroke. V vsej kovinski industriji je bilo zaposlenih 3700 delavcev. Skoraj vsa podjetja so bila v rokah domačih Nemcev. (Leskovec, 1991)

V prvih povojnih letih je konjunktura pospešila nastanek večjega števila lesno predelovalnih obratov, saj so električna energija, dobre železniške povezave, plovna reka Drava ter z lesom bogata okolica Maribora predstavljale ugodne pogoje za razvoj te industrijske panoge. Kriza v 30-tih letih 20. stoletja je lesno industrijo močno prizadela; številna podjetja so propadla, v času do druge svetovne vojne pa niso ustanovili nobenega novega lesnega obrata. (Leskovec, 1991)

Na osnovi povpraševanja na trgu in razvoja nove tehnologije je prišlo tudi do napredka starih industrijskih podjetij, npr. Tovarne umetnih brusov Swaty in tovarne Zlatorog, ki je nenehno širila svoj proizvodni program. Med obema vojnama je nastalo še nekaj manjših kemičnih tovarn, Maribor pa je dobil tudi rafinerijo mineralnega olja. (Leskovec, 1991)

Kljub pričakovanjem, da se bo v mestu, zaradi bližine falske HE, razvila elektrotehnična industrija, je bilo leta 1941 v mestu le eno podjetje te stroke.

Nasprotno pa velja za grafično industrijo, ki se je v tem času precej okrepila.

Na začetku tega poglavja smo omenili kako pogubno so nove državne meje vplivale na razvoj mlinske industrije in pivovarništva. Enako pa velja tudi za vso ostalo živilsko industrijo. Predelava kmetijskih pridelkov, ki jih je mariborska okolica nudila v izobilju, je bila šibka. Vzroke lahko iščemo v protekcionistični politiki držav srednje Evrope, ki je strmela za avtarkijo na vseh področjih. Domači trg pa za predelane živilske produkte ni bil dovozen, saj je imel na razpolago dovolj svežih pridelkov. Med vojnama oživi predvsem proizvodnja žganih in brezalkoholnih pijač, proizvodnja čokolade, kanditov, pecilnega praška, kavnih nadomestkov in mesnih izdelkov, vendar so bili ti industrijski obrati zvečine manjši.

Nagla medvojna industrializacija je imela svoje učinke tudi v prostoru. V tem času je bil politični teritorij mesta gradbeno že precej nasičen in industrija se je začela širiti na izvenmestno območje. Večina večjih industrijskih obratov je bila locirana v meljski in tezenski industrijski coni, ob Tržaški cesti in v bližini koroškega kolodvora na Studencih. Manjši obrati pa so bili razporejeni po starem delu mesta in na njegovem zahodnem obrobju.

Med drugo svetovno vojno so mariborsko industrijo vključili v nemško vojno proizvodnjo. Leta 1941 so Nemci v tezenskem gozdu zgradili tovarno letalskih delov (današnji TAM), ki je danes največje podjetje v mestu. Nastalo je tudi novo podjetje kovinske stroke-Remont(današnja Strojna), znatno pa je razširila svoje kapacitete tudi Metalna. Med vojno so Nemci začeli graditi tudi HE Mariborski otok. Maribor je bil kot prometno in gospodarsko središče tarča številnih bombnih napadov, ki so bili v glavnem usmerjeni na železniški most ter industrijske objekte v Melju, na Studencih in Teznu. Maribor je bil najbolj porušeno slovensko mesto in tudi industrija je utrpela ogromno škodo.

3. OBDOBJE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

3.1. OBDOBJE OBNOVE IN PRVE PETLETKE OD LETA 1945 DO LETA 1951

Po vojni se začne novo obdobje gospodarskega razvoja. Kljub tehnološki zastarelosti industrije je Maribor v povojno obdobje vstopil kot eden, izmed najpomembnejših industrijskih središč v državi. Prva leta so potekala v duhu obnove, nacionalizacije in prve petletke.

Leta 1945 in 1946 so obnovili večino glavnih industrijskih objektov iz predvojne dobe, tako da je bila leta 1947 že skoraj dosežena predvojna raven proizvodnje. Leta 1946 se je začela nacionalizacija industrijskih objektov in proizvodnih sredstev. Posledica tega je bila fuzija velikega števila industrijskih obratov iste stroke v nova, večja podjetja. V Mariboru so nacionalizirali 60 večjih in manjših tovarn ter jih povezali v 35 novih podjetij. V ta podjetja so vključili še enajst industrijskih obratov iz okoliških krajev, enajst obrtnih delavnic ter pet tovarn, ki so bile ustanovljene med drugo svetovno vojno. Posledica tega je bila velika razpršenost industrijskih

obratov po celotnem mestnem prostoru. Podjetja so imela proizvodnjo organizirano na različnih lokacijah, saj je bilo v tem obdobju malo novogradenj, ki bi omogočile prostorsko koncentracijo industrijske proizvodnje. V osemnajstih podjetjih se je proizvodnja odvijala na eni lokaciji, v preostalih sedemnajstih pa na 56 različnih lokacijah, kar prav gotovo ni imelo pozitivnih učinkov. Oteženo je bilo komuniciranje, manjše so bile možnosti smotrne organizacije proizvodnega procesa in večji so bili transportni stroški.

Leta 1947, ko je bila obnova že skorajda končana in je bila nacionalizirana večina podjetij, ter dosežena predvojna raven proizvodnje, so bili dani pogoji za izvedbo prvega petletnega gospodarskega plana. V tem času je mariborska industrija oddajala precejšen del svoje akumulacije za razvoj drugih manj razvitih krajev in območij. Tekstilna industrija je na primer odvajala velik del svoje akumulacije, čeprav so bila njena proizvodna sredstva močno zastarela in nujno potrebna modernizacije. V teh letih se je že začela določena stagnacija v mariborskem gospodarstvu.

Razvoj industrije je bil v tem obdobju tesno povezan z gradnjo hidroelektrarn na Dravi. Leta 1948 je začela obratovati HE Mariborski otok, ki je bila skupaj z ostalimi HE pomemben dejavnik nadaljne industrializacije.

Do leta 1951 se je v Mariboru razvilo trinajst industrijskih panog (20 v Sloveniji). Kot nova panoga se pojavi elektroindustrija (podjetje Elektrokovina), številna podjetja pa so začela izdelovati tudi nove proizvode. Po drugi svetovni vojni je vodilno mesto v Mariboru prevzela kovinska industrija, ki je leta 1951 zaposlovala skoraj polovico industrijskih delavcev oziroma 41,7% vseh v kovinski industriji zaposlenih delavcev v Sloveniji. Ustvarila je več kot 30% industrijskega družbenega proizvoda (v nadaljevanju DP) mesta. Na nagel razvoj kovinske industrije so prav gotovo vplivale bogate zaloge električne energije na Dravi in strokovna delovna sila.

Tekstilna industrija je po letu 1945 zasedla drugo mesto po številu zaposlenih (30% vseh industrijskih delavcev v mestu), vendar je ustvarila več kot 50% industrijskega DP mesta. Kljub manjšemu številu zaposlenih je imela tekstilna industrija še vedno osrednji položaj v mariborskem gospodarstvu.

Tema dvema panogama so po številu zaposlenih sledile lesna industrija, elektroindustrija in kemična industrija. Grafična, papirna in živilska industrija so imele lokalni značaj. Usnjarska industrija s sedemstoletno tradicijo je popolnoma izgubila na pomenu.

Za celotno industrijo je značilno, da je imela precej več kapacitet, kot jih je izkoriščala. Vzroki so bili predvsem v zastarelosti strojnega parka, ozkih grlih, ki so bila posledica nenačrtne gradnje industrijskih obratov v predvojni dobi in nihanju proizvodnje električne energije v sušnih obdobjih. Fizična izrabljenost proizvodnih sredstev je bila nad 50%. Na slabo izkoriščanje

proizvodnih kapacitet pa je vplivalo tudi pomankanje surovin, njihova slaba kvaliteta in ekonomska blokada v času informbiroja. Nadaljna značilnost industrijske proizvodnje je bilo pomankanje kvalificirane delovne sile in velik priliv nekvalificirane delovne sile, kar je negativno vplivalo na produktivnost dela.

V tem obdobju ni prišlo do večjih prostorskih sprememb. Slika predvojne prostorske razpršenosti industrijskih obratov se je po vojni vendarle nekoliko izboljšala, predvsem na račun propada velikega števila manjših industrijskih obratov. Do večje koncentracije je prišlo v industrijski coni Melje, na Studencih v bližini kolodvora, na Taboru ob Tržaški cesti in na Teznu med železniško progo in Ptujsko cesto. V samem centru mesta je bilo razpršeno večje število manjših industrijskih obratov. V industrijski coni Melje so bile locirane predvsem tekstilna in kovinska industrija, pa tudi živilska, kemična, lesna industrija in industrija papirja. Na Studencih so se ohranile že tradicionalne kovinska, tekstilna, mlinska in papirna industrije. Na Teznu, kjer sta se kovinska in tekstilna industrija naselili že pred drugo svetovno vojno, so leta 1948 postavili tudi prvo večje elektrotehnično podjetje (Elektrokovina). Na lokacijah v centru mesta (živilska, grafična, lesna industrija, industrija gradbenega materiala) nadaljni prostorski razvoj ni bil možen. Nekoliko večje in lokacijsko ustreznije jedro pa se je izoblikovalo ob Tržaški cesti.

3.2. OBDOBJE SAMOUPRAVNEGA GOSPODARSTVA OD LETA 1951 DO LETA 1971

Na razvoj gospodarstva v tem obdobju so vplivali različni politični in ekonomski dejavniki. Da bi onemogočili krepitev države so leta 1950 sprejeli zakon s katerim je bilo uvedeno samoupravljanje, ki so ga leta 1953 potrdili še z ustavo. Vendar pa je država še vedno posegala v gospodarstvo, zato je bilo samoupravljanje le nominalno, gospodarski sistem pa državno administrativen. S postopnim večanjem pristojnosti podjetij pri gospodarjenju oziroma s tako imenovano decentralizacijo od leta 1958 dalje pa je nastal tržni sistem samoupravnega socializma, ki je vidno izboljšal gospodarske rezultate. (Bajt,1989,306)

Z gospodarsko reformo leta 1965 se začne obdobje uvoza tujega kapitala, kar je omogočilo razvoj novih industrijskih panog in krajev (Titovo Velenje, Novo Mesto, Nova Gorica). To obdobje je bilo za tradicionalno predelovalno industrijo, kakršna je bila v Mariboru, sila neugodno. Za industrijo Maribora lahko rečemo, da v tem obdobju že kaže znake zaostajanja za industrijskim razvojem v republiki. Med vzroki in dejavniki za takšno stanje naj omenimo:

- Investicijska vlaganja v mariborsko industrijo so bila skromna, saj se je v tem času investiralo predvsem v manj razvita območja. Večino naložb v mariborsko industrijo so financirali iz lokalnih virov; vlagalo se je pretežno v kovinsko, tekstilno in živilsko industrijo s ciljem odprave ozkih grl. Rezultat tega sta bili visoka stopnja fizične izrabljenosti proizvodnih sredstev, ki je bila veliko višja kot v Sloveniji in Jugoslaviji, ter počasna modernizacija.
- Industrija Maribora je zrasla iz majhnih, lokacijsko neustreznih, manjših industrijskih obra-

tov, katerih razvoj je temeljil na strokovni fizični delovni sili, ki je bilo v Mariboru in okolici dovolj. Mesto je imelo v primerjavi s Slovenijo veliko slabšo kvalifikacijsko strukturo delovne sile, kar je vplivalo na produktivnost in prispevalo k stagnaciji industrije.

- Pomemben dejavnik je bila tudi razdrobljenost in zaprtost industrijskih podjetij. Stopnja specializacije in delitve dela med podjetji je bila šibka.

- Tudi pomanjkanje "podjetniške klime" in razvojnih konceptov je direktno in indirektno vplivalo na razvoj industrije.

- Slabo razvita okolica mesta in gospodarsko nerazvite sosednje občine so prav tako negativno učinkovale na razvoj mestne industrije, saj je bilo osem izmed dvanajstih sosednjih občin gospodarsko slabo razvitih. Po drugi strani pa je tudi mariborska industrija sama premalo naredila za razvoj industrijskih obratov v svoji okolici.

Vsi naštetih dejavniki so negativno vplivali na rast industrijske proizvodnje in razvoj industrije nasploh. Industrializacija je potekala pod vplivom treh panog: kovinske, tekstilne in elektroindustrije. V prvih letih tega obdobja se je proizvodnja močno povečala, kar je bila posledica boljšega izkoriščanja kapacitet, odprave ozkih grl in delno tudi novih kapacitet. Do leta 1956 se je proizvodnja povečevala predvsem na račun dodatnega zaposlovanja, po letu 1956 pa pretežno na račun povečane delovne storilnosti. Mariborska industrija je bila zelo navezana na širši gospodarski prostor, tako domač kot tuj. Nestabilnost na tržišču je povzročila stagnacijo, ki se je začela leta 1960 in je trajala vse do leta 1967. V tem obdobju je precej napredovala elektroindustrija, na kar je vplival celoten napredek jugoslovanskega gospodarstva, povečanje kupne moči prebivalstva in osvajanje zunanjega tržišča. Napredovala je tudi predelava nekovinskih rudnin, kemična in lesna industrija. Tudi živilska industrija je precej razširila paleto svojih proizvodov. Po letu 1967 je oživela investicijska dejavnost in industrijska proizvodnja je začela počasi naraščati. Podjetja so se začela intenzivneje vključevati v mednarodno menjavo, povečala pa se je tudi storilnost. Pojavila se je cela vrsta nadpovprečno ekspanzivnih podjetij (TAM, Zlatorog, Primat, Marles, Mariborska livarna, Konstruktor, Stavbar, Hidromontaža) z napredno usmerjenimi vodilnimi in strokovnimi kadri.

V tem času se je nekoliko izboljšala tudi kvalifikacijska struktura zaposlenih, kar je bila posledica ustanovitve visokošolskih zavodov v Mariboru. Istočasno so se oblikovale tudi razvojne in raziskovalne ustanove, ki so tesno sodelovale z gospodarskimi organizacijami pri reševanju problemov proizvodnje, poslovanja in razvoja. Centralizacija proizvodnje, ki se je začela v preteklem obdobju se je nadaljevala tudi v tem.

Prostorski razvoj industrije med letoma 1951 in 1971 ni bil tako živahen kot v preteklosti. Podjetja so gradila nove proizvodne objekte in skladišča v glavnem na obstoječih lokacijah. Prostorska stiska jih je prisilila, da so se pogosto širila tudi na sosednja zemljišča. Na ta način se je večal delež industrijskih površin v mestu. Glavnina industrijskih podjetij je bila še vedno locirana v industrijski coni Melje, kjer so se naselila še nekatera nova podjetja. Prav tako se je širila tudi industrija na Tezmem, kjer so postavili tudi novo poslopje Industrijskega montažne-

ga podjetja in na Studencih. Edino večje novo industrijsko območje je nastalo z ustanovitvijo lesnega podjetja Marles ob Limbuški cesti.

3.3. OBDOBJE DOGOVORNE EKONOMIJE OD LETA 1971 DO LETA 1989

Sistem združenega dela ali tako imenovan sistem dogovorne ekonomije je znova poslabšal gospodarske rezultate. Istočasno je prišlo do organizacijskih sprememb v podjetjih, ki so jih razdelili na temeljne organizacije združenega dela (v nadaljevanju TOZD). Pogosto so na TOZD-e razdelili prej organizacijsko in tehnološko enovita podjetja, kar je imelo številne negativne posledice. Proces "tozdiranja" je bil v Mariboru precej intenziven, posebej v velikih organizacijah združenega dela v nadaljevanju OZD). Samo dvanaest OZD od šestinpetdesetih se v ta proces ni vključilo. V večini primerov so bili TOZD-i prostorsko skoncentrirani na eni lokaciji, le v šestih OZD so bili TOZD-i tudi lokacijsko ločeni in so predstavljali zaključene industrijske prostorske enote. Kot višja oblika združevanja so se v tem obdobju pojavile sestavljene organizacije združenega dela, ki povezujejo podjetja s sorodno proizvodno usmerjenostjo (KEMA, TIMA, ELKOM, MTT).

Maribor je v tem obdobju še bolj zaostal za ostalimi industrijskimi središči. Tako je leta 1981 glede vseh pomembnejših kazalcev ekonomske uspešnosti pristal šele na desetem mestu v Sloveniji. Na drugi strani pa je število zaposlenih, enako kot v preteklih obdobjih, še vedno naraščalo. Leta 1985 so v Mariboru še vedno govorili o deficitu zaposlenih v kovinski in tekstilni industriji. Delež industrije v DP mesta se je v 70-tih letih znižal, kar je bila posledica organizacijskih in ekonomskih sprememb ter naftne krize. V 80-tih letih pa se je znova nekoliko dvignil, ter v zadnjih letih stagnira na 50%.

Za 80-ta leta je značilna počasna rast industrijske proizvodnje, ki se giblje na robu stagnacije. V podjetjih so se kopičile zaloge. Akumulacija je izgubila tekmo z osebnimi dohodki. Visoki nominalni rasti proizvodnih stroškov so se podjetja prilagodila z upočasnitvijo proizvodnje. Dinamiko in strukturo proizvodnje so vse manj opredeljevali fizični faktorji, v vse večji meri pa pogoji gospodarjenja. Vzroki so bili od podjetja do podjetja različni, vsekakor pa je predstavljala največji problem inflacija. Medtem, ko je v 70-tih letih na rast proizvodnje vplivala oskrba s surovinami, postane v 80-tih letih (še posebej pa po letu 1985) vse bolj aktualen problem plasmaja gotovih izdelkov, kar je še posebej prizadelo lahko predelovalno industrijo.

Investicije so v tem obdobju zaostajale za 10-20% za slovenskim povprečjem. Na voljo ni bilo investicijskih programov za vodilne industrijske panoge kot na primer za kovinsko, lesno, elektroindustrijo in elektroniko.

Struktura mariborske industrije je precej raznolika. Od 33 industrijskih panog v Sloveniji (1989) je bilo v Mariboru razvitih kar 24 panog. Takšna struktura naj bi omogočala večjo prilagodljivost tržnim razmeram, vendar pa se mariborska industrija zaradi pomanjkanja znanja (sive

substance) ni znala prilagoditi povpraševanju na trgu. Zato v zadnjih letih beleži upadanje izvoza. Tudi tečajna politika je povzročila, da je bilo naše blago nekonkurenčno na tujem tržišču. Seveda pa to ne velja za vsa podjetja. Nekatera so bila kljub vsemu uspešna. V Mariboru z okrog 40% prevladuje delovno intenzivna industrija (tekstilna, industrija usnja in obutve), kapitalno intenzivna (kemična, kovinska, živilska) in kapitalno-tehnološko intenzivna pa dosega do 30% vseh kapacitet. S 70% prevladuje proizvodnja sredstev za delo, 30% pa odpade na proizvodnjo potrošnega blaga. Leta 1988 je bilo največ zaposlenih v avtomobilski industriji, ki so ji sledile proizvodnja preje in tkanin, predelava kovin, proizvodnja električnih strojev in aparatov ter proizvodnja končnih tekstilnih izdelkov. V primerjavi s preteklim obdobjem se struktura ni bistveno spremenila.

V Mariboru je še vedno močno poudarjena industrijska funkcija. Mesto se je v začetku 70-tih let znašlo pred hudimi urbanističnimi problemi, ki so terjali velike investicije. Vse to je mestno gospodarstvo precej izčrpalo, tako da je bilo konec leta 1989 stanje v industriji že kritično.

Industrija se je v tem obdobju še bolj razširila v prostoru. Zaradi pomanjkanja površin, prostorske stiske in konfliktnih situacij v mestu so v tem obdobju odprli novo skladiščno-transporthno-trgovsko cono na Teznu med železniško progo in cesto Maribor-Ljubljana. Vendar pa v tej coni, razen redkih izjem ne zasledimo industrijskih podjetij (Talis, Dinos). Na starih lokacijah se je industrija brezobzirno širila na sosednje parcele.

3.4. OBDOBJE TRŽNEGA GOSPODARSTVA PO LETU 1989

Leto 1989 je nov gospodarski mejnik, ki pomeni dejanski prehod na tržno gospodarstvo. V letu 1990 so bili z zakonom o podjetjih ukinjeni TOZD-i, tako da je prišlo tudi do bistvenih organizacijskih sprememb. Nekateri Tozd-i so se celo osamosvojili in postali samostojna podjetja (TIPPO, Družbeno podjetje Kruh -pecivo). V številnih OZD pa so se TOZD-i združili v enovita podjetja. Kriza v mariborski industriji je po tem letu z vso silovitostjo udarila na plan. Številna podjetja so bila in so še pred stečaji (Lilet, Marles, Elektrokovina). Velike težave pa imajo skoraj vsa podjetja v mestu, predvsem pa giganti (Metalna, TAM, MTT). Posledica tega je bilo naglo odpuščanje delavcev, ki ga v obdobju samoupravnega socializma nismo poznali. Krizo v mariborski industriji pa so še dodatno zaostrile gospodarska blokada Srbije (1990), zalivska in slovenska vojna (1991). Od leta 1987 do leta 1991 se je število zaposlenih v mariborskih podjetjih zmanjšalo za približno 7700 delavcev, tako da je danes v industriji zaposlenih še 29000 ljudi.

LITERATURA IN VIRI

- Bajt, A., 1989. Gospodarska reforma. Enciklopedija Slovenije št. 3, str.306, Ljubljana.
- Bračič, V., 1983. Razvoj upravne ureditve v Mariboru. Kronika, ČSKZ, 131, št.2-3, str.229-239, Maribor.
- Curk, J., 1966. Maribor (Urbanistično-gradbeni zgodovinski oris). ČZN, nova vrsta, 2, XXXVII, str.63-95, Maribor.
- Elaborat o dosedanjem razvoju, stanju in možnostih za nadaljni razvoj gospodarstva v okraju Maribor do leta 1961. 1958, Maribor.
- Kržičnik, E., 1956. Gospodarski razvoj Maribora. Maribor
- Kržičnik, E., Jurhar, S., 1981. Osnovne značilnosti dosedanjega razvoja in doseženega stanja občine Maribor ter poskus opredelitve vzrokov zanj. EC Maribor in VEKŠ Maribor, Maribor.
- Leskovec, A., 1991. Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752-1941. Tipkopis, Maribor.
- Orešnik, J., 1935. Teritorialni razvoj Maribora. Kronika slovenskih mest II, št.2, str.122-126, Ljubljana.
- Osnovne značilnosti družbenoekonomske politike občine Maribor v letu 1972. 1972, Maribor.
- Poročilo o razvoju gospodarstva mesta Maribor za leto 1953. 1953, Maribor.

THE DEVELOPMENT OF INDUSTRY IN MARIBOR WITH A SPECIAL STRESS ON DEVELOPMENT FACTORS

The industry in Maribor began to develop in the second half of the 19th century when the South railway track Vienna-trieste was built. The railway track was of the greatest significance in the first stage of industrialization, lasting till the end of the First World War. After the First World War the textile and the metal industry grew to be important factors of the economical development in Maribor. The two industry branches could development owing to the advantageous traffic position by the South railway track, sufficient quantity of electrical energy provided by hydroelectric power-plants on the river Drava, cheap manpower and the Yugoslav economical policy that attracted foreign investors for its general feeling of safety. The closeness of the sources of electrical energy was of vital importance for the industrial development in this period. During the Second World War, Maribor was the most ruined and damaged town in Slovenia, its industry paying its toll as well. The first years after the war were marked by reconstruction, nationalization of industrial plants and means of production (1946-1948), merging of large numbers of minor factories into big companies, and carrying out the first five-year-economical plan. The major part of means was earmarked for the development of heavy industry and electrification of the country. That is why the situation in the already obsolete textile industry got worse yet and the 50s brought a certain stagnation in the economy of Maribor. After the Second World War the leading part was taken by the product-

ion of means of transport and textile industry, followed by metal, electrotechnical and timber industry.

In the last years Maribor was cought by a severe economical crisis which is a result of unsuitable structure and output orientation of the industry in the town, of tehncial and technological backwardness and slow introduction of various inovations into the industrial production. A big share of these problems is due to unsuitable industrial policy. Besides, the numerous companies going bankrupt, workers being dismissed from work, the ever growing of the unemployed, the standard of living growing worse and a general economic regression have brought a general feeling of depression, hopelessness and prospectless situation.

PEDOGEOGRAFSKA REGIONALIZACIJA POMURSKE RAVNINE

Franc Lovrenčak *

IZVLEČEK

UDC 911.62:631.4(497.12-18)

Članek obravnava pedogeografsko regionalizacijo Pomurske ravnine (Severovzhodna Slovenija). Na osnovi razlik v matični kamnini, reliefu in vodnih značilnostih pripada odeja prsti dvema pedogeografskima regijama. Vsaka od teh regij se deli še na več podregij, ki zajemajo sorodne skupine prsti.

ABSTRACT

UDC 911.62:631.4(497.12-18)

PEDOGEOGRAPHIC REGIONALIZATION OF THE POMURJE PLAIN

The paper deals with the pedogeographic regionalization of the Pomurje plain (Northeast Slovenia). With regard to differences in parent material, landforms, and hydrographic characteristics, the soil cover is ranked into two pedogeographic regions. Each of them is furthermore divided into several subregions grouped together according to related soil groups.

Pomurska ravnina zajema ves ravninski svet na levem in desnem bregu Mure; na levi strani Ravensko in Dolinsko ter na desni strani Mure Mursko polje in spodnji del doline Ščavnice (Ilešič, 1967, 1981; Gams, 1983). V tem prispevku ne bo zajeto Apaško polje, ki po teh regionalizacijah tudi sodi k Pomurski ravnini.

Ravnino gradijo pleistocenski in holocenski nanosi Mure, Ledave Ščavnice in njihovih pritokov. Ob Muri jo pretežno sestavljajo nekarbonatni prod in pesek. V dolinah ob pritokih so rumenorjave in rdečkaste peščene ilovice (Gregorič, 1984). Površje večinoma pripada holocenski ravnini, ki je najboljšežnejša ob Muri. Ta ravnina ni razrezana v terase (Gams, 1959). Nad holocensko ravnino se na obrobju dvigajo pleistocenske terase v več ločenih delih: na severni strani pod Goričkim Cankovska in Sebeborska terasa, na južni strani pod Slovenskimi goricami Radenska in ob Medžimurskih goricah Šmartinska terasa (Gams, 1959).

Pleistocenske terase Gregoričeva (1984) uvršča v starejšo (približno do nad. v. 250 m) in mlajšo ali nižjo (v nad. v. 215-230 m).

Starejšo teraso sestavljajo kremenov prod s polami kremenovega peska in lečami glin. Prod je prekrit s šest metrov debelo plastjo ilovice. Tudi mlajšo teraso prekrivajo tri do pet metrov debele plasti ilovice, pod njo leži nečist prod, ki se menjava z rjavim kremenovim peskom in lečami sivomodre glin (Gregorič, 1984).

* Dr., izr. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, Slovenija.

Taka matična osnova in reliefna izoblikovanost izrazito vplivata na vodne razmere Pomurske ravnine. Poplavna in talna voda sta bili odločilni za nastanek in razvoj hidromorfnihi prsti, ki prekrivajo obsežne dele ravnine. Manjše dele ravnine prekrivajo prsti na katere vpliva le padavinska voda, ki se neovirano pretaka skozi profil prsti v talno vodo.

Razlike v reliefni izoblikovanosti, matični osnovi in vodnih značilnostih so vplivale na razlike v sestavi odeje prsti, ki jo sestavlja več pedogeografskih enot. Namen tega prispevka je pokazati raznolikost Pomurske ravnine prav na osnovi razlik v njeni odeji prsti. Pedogeografska regionalizacija naj bi pomagala tudi pri kompleksni naravnogeografski regionalizaciji tega dela Severovzhodne Slovenije.

Pri izločanju pedogeografskih enot smo se oprli na pedološko karto Murska Sobota in njen komentar (Stepančič, 1984). Pri tem delu gre za individualno razvrščanje manjših enot v večje - in enostavno pedogeografsko regionalizacijo. Enostavna je zato, ker pri opredeljevanju regij nismo uporabili zonalnih (bioklimatskih) kriterijev, temveč le intrazonalne (relief-kamninska osnova-voda). Na Pomurski ravnini ni tako velikih razlik v podnebnju, da bi ta pokrajinski dejavnik odločilno vplival na razlike v odeji prsti. Po Gamsu (1972) spada celotno Pomurje v spodnjepodravsko-pomurski podnebni rajon območja s subpanonskim podnebjem.

Kriteriji za razmejevanje posameznih pedogeografskih regij so bile razlike v naravnogeografskih dejavnikih Pomurske ravnine. Uporabljena je bila pot "od zgoraj navzdol", kjer je bila v ospredju reliefna različnost in "od spodaj navzgor", ko smo združevali različne pedosistematske enote.

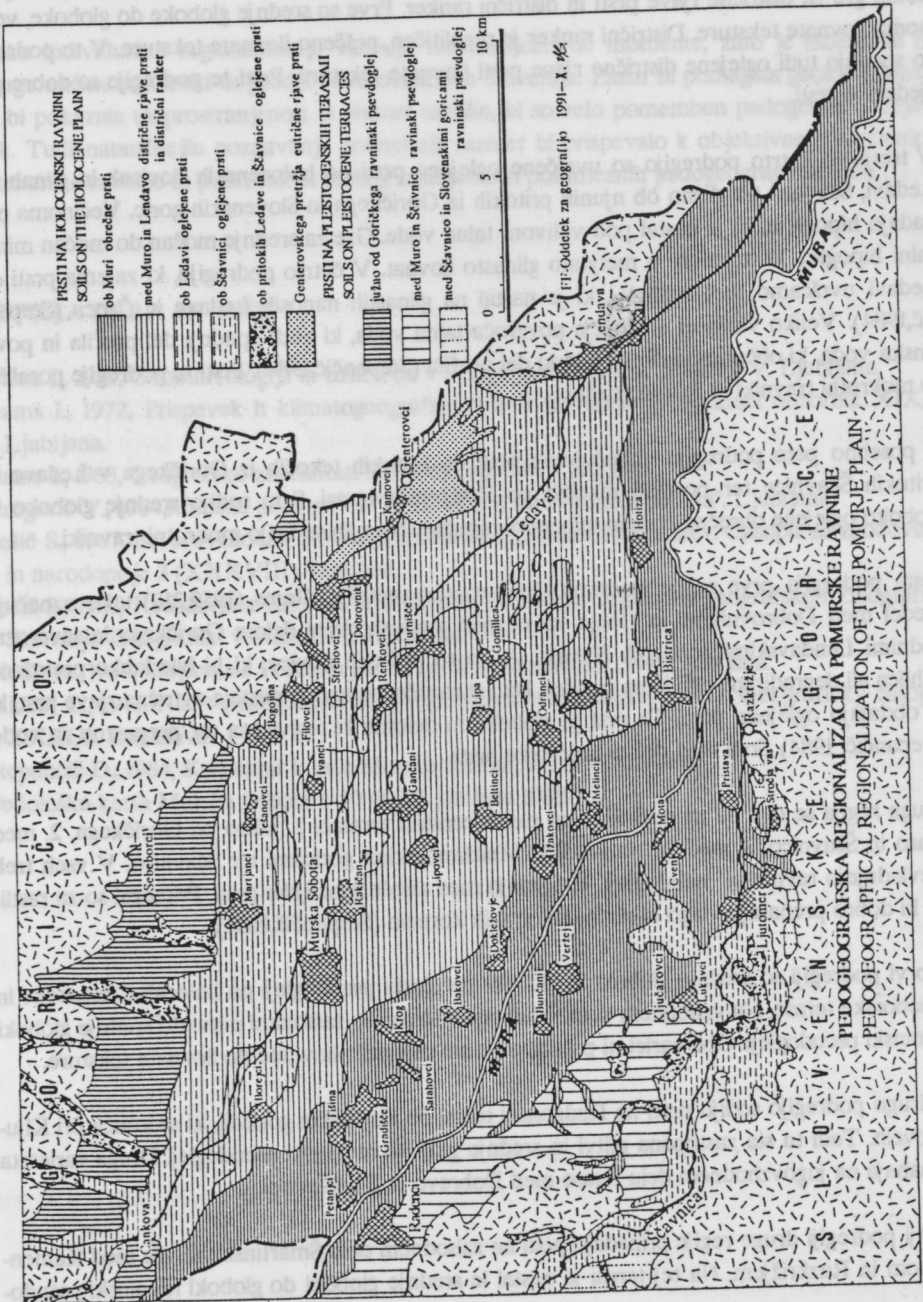
Na osnovi razlik v sestavi odeje prsti Pomurske ravnine se po teh kriterijih kažeta dve pedogeografski regiji:

I. prsti na holocenski ravnini

II. prsti na pleistocenskih terasah

Prva regija ima šest podregij: 1. ravnina ob Muri, 2. ravnina med Muro in Ledavo, 3. ravnina ob Ledavi, 4. ravnina ob Ščavnici, 5. ravnice ob pritokih Ledave in Ščavnice iz Goriškega ter Slovenskih goric, 6. ravnina Genterovskega pretržaja.

Prva podregija zajema vse obrečne prsti na recentnih rečnih nanosih na holocenski ravnini ob Muri. Po globini so plitve do globoke, po teksturi peščene, ilovnate do meljnato glinasto ilovnate. Sem sodijo tudi srednje globoke do globoke oglejene obrečne prsti, kjer pride že do močnejšega vlaženja spodnjega dela profila, po teksturi so meljnato ilovnate. Njive so na obrečnih plitvih in neoglejenih prsteh, travniki pa na ilovnato-meljnato ilovnatih, srednje globoke oglejenih prsteh.

V drugo podregijo spadajo prsti na holocenskem produ in pesku med Muro in Ledavo. Večinoma gre za distrične rjave prsti in distrični ranker. Prve so srednje globoke do globoke, večinoma ilovnate teksture. Distrični ranker je regolitičen, peščeno ilovnate teksture. V to podregijo spadajo tudi oglejene distrične rjave prsti ilovnate teksture. Prsti te podregije so dobre poljedelske prsti.

V tretjo in četrto podregijo so uvrščene oglejene prsti na holocenskih ilovicah in glinah ob Ledavi, Ščavnici ter delno ob njunih pritokih iz Goričkega in Slovenskih goric. Večinoma pripadajo hipogleju, ki je nastal pod vplivom talne vode. Gre za srednje močan do močan mineralni hipoglej. Po teksturi je meljnato glinasto ilovnat. V četrto podregijo, ki zajema prsti ob Ledavi uvrščamo tudi amfiglej, ki je nastal na glinastih nanosih Ledave in Črnca (Stepančič, 1984). Veliko vlažnost amfigleja povzroča talna voda, ki vlaži spodnji del profila in površinska voda, ki občasno vlaži površinski del profila (Stepančič, 1984). Prsti te podregije poraščajo mokrotni travniki in jelševi gozdovi.

V posebno peto podregijo vključujemo prsti ob potokih tekočih iz Goričkega v Ledavo in pritokih Ščavnice ter potokih tekočih po Radgonski terasi. Sem sodijo srednje globoko in globoko oglejene obrečne prsti in mineralni hipoglej. Na njih se širijo mokrotni travniki.

Šesta podregija prve regije zavzema Genterovsko pretržje. Gams (1959, 210) tako označuje predel med Dobrovnikom in Dolgo vasjo, med jugovzhodnim delom Goričkega in severozahodnimi Lendavskimi goricami. Navaja, da so tu peščene ilovice, ki bi bile lahko preložena puhlica ali degradirana eluvialna puhlica. Na tej matični osnovi je nastala evtrična rjava prst, ki jo obdajajo oglejene prsti. Ta prst je globoka in deloma že lesivirana ter prepustna za vodo (Stepančič, 1984). Sodi med dobre kmetijske prsti.

Druga regija se deli na tri podregije na pleistocenskih terasah: 1. južno od Goričkega, 2. med Muro in Ščavnico, 3. med Slovenskimi in Medžimurskimi goricami ter Ščavnico. V vseh treh prevladujejo ravninski pseudogleji, ki spadajo med slabše kmetijske prsti. Primerni so za rastline, ki dobro prenašajo vlago in nimajo globokih korenin (Stepančič, 1984).

V prvi podregiji so srednje globoki in globoki ravninski pseudogleji na ilovicah Cankovske in Sebebsorske terase. Na vzhodnem delu Sebebsorske terase so zastopani plitvi do srednje globoki ravninski pseudogleji. Obe varieteti pseudogleja sta meljnato ilovnate do ilovnate teksture.

V drugo podregijo sodijo prsti na Radgonski terasi ob Kapelskih goricah, ki se konča pri Ključarovcih. Tudi tu sta zastopana plitvi in srednje globoki ravninski pseudoglej. Druga varieteta se nahaja na jugovzhodnem delu terase med Dobravo in Ključarovci.

Tretji podregiji druge regije pripadajo prsti na zahodnem delu Šmartinske terase med Kamenščakom in Razkrižjem. Na tej terasi je nastal le srednje globoki do globoki ravninski pseudo-

glej, meljnato ilovnate do ilovnate teksture.

Taka individualna regionalizacija vsebuje tudi subjektivne momente, zato je možno še na druge načine razčleniti ta predel Severovzhodne Slovenije. Zlasti bi pomagala geološka karta, ki bi pokazala razprostranjenost in starost usedlin, ki so zelo pomemben pedogenetski dejavnik. Tudi natančnejše poznavanje podnebnih razmer bi prispevalo k objektivnejši razčlenitvi Pomurske ravnine in podrobnejši razlagi zastopanosti posameznih pedogeografskih enot.

LITERATURA IN VIRI

- Gams I., 1959, Geomorfologija in izraba tal v Pomurju. Geografski zbornik V. Ljubljana.
- Gams I., 1972, Prispevek h klimatogeografski delitvi Slovenije. Geografski obzornik XIX/1. Ljubljana.
- Gams I., 1983, Geografske značilnosti Slovenije, str. 100. Ljubljana.
- Gregorič V., 1984, Matična podlaga - v "Komentar k listu Murska Sobota". Ljubljana.
- Ilešič S., 1967, Severovzhodna Slovenija in njena regionalna razčlenitev. Časopis za zgodovino in narodopisje 3 (XXXVIII). Maribor.
- Ilešič S., 1981, Redakcijska zasnova in struktura predvidene regionalnogeografske monografije Slovenije. Geografski vestnik LIII. Ljubljana.
- Melik A., 1957, Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino, str. 594. Ljubljana.
- Mičian L., 1971, Načrt pedogeografske regionalizacije Zahorske nižine. Geografski časopis XXIII/2. Bratislava.
- Stepančič D., 1984, Komentar k listu Murska Sobota, str. 64. Ljubljana.
- Pedološka karta Murska Sobota 1: 50 000. Ljubljana 1983.

PEDOGEOGRAPHIC REGIONALIZATION OF THE POMURJE PLAIN

This paper deals with the diversity of the Pomurje plain considering the differences in its soil cover. These differences have been the result of various natural geographic factors.

The plain is composed of Pleistocene and Holocene sediments of the Mura, Ledava and Ščavnica rivers and their tributaries. Along the Mura, the Holocene plain is composed of non-carbonate gravel and sand. In the valleys along the tributaries, sandy silt can be found. The Holocene plain is not dissected into terraces. On the margins above the Holocene plain there rise Pleistocene terraces. Some of these are older origin (250 m above sea level) and some are of younger origin (215-230 m above sea level).

The older terrace is composed of silicious gravel and clay. The gravel is covered with 6 m thick layer of silt. The younger terrace is also covered with 3-5 m thick layer of silt under which impure gravel is to be found.

This type of parent material and landforms exert a marked influence on hydrologic characteristics. The greater part of the plain is covered with hydromorphic soils which are the result of inundation and underground waters' activity, while the lesser part of the plain is covered with soils which are influenced by the atmospheric water.

The versatility of landforms, parent material and hydrologic characteristics resulted in variety of composition of the soil cover. It consists of several pedosystematic units which have been defined in pedogeographic regionalization. This regionalization has been individual and simple. Landforms are an important factors of differentiation of soils. As for the soils, groups have been formed according to related soil groups.

When differences of soil cover are taken into account, two pedogeographic regions become evident:

I - soils on the Holocene plain

II - soils on the Pleistocene terraces

The first region comprises six subregions:

1. the plain along the Mura, covered with fluvisols
2. the plain between the Mura and the Ledava, covered with distric cambisols and distric rankers
3. the plain along the Ščavnica
4. the plain along the Ledava

- 5. plains along the tributaries of the Ščavnica and the Ledava, these latest three subregions (3,4. and 5.) are covered with gleysols
- 6. the plain of Genterovci covered with eutric cambisols

The second region consists of three subregions:

- 1. terraces under Goričko
- 2. terraces between the Mura and the Ščavnica
- 3. terraces under the Slovenske and Medžimurske gorice The prevailing soil cover in all three subregions are plain pseudogleys.

UVOD

PREDSTAVITEV METODOLOGIJE

Urbanizacija kot proces spreminjanja pokrajine je razen družbenogeografskih sprememb priložnost za izboljšanje okoljskega stanja. Mednarodna organizacija za varstvo okolja (UNEP) opozarja na potrebo po vključitvi lokalnih prebivalcev v proces spreminjanja okolja. Mednarodna organizacija za varstvo okolja (UNEP) opozarja na potrebo po vključitvi lokalnih prebivalcev v proces spreminjanja okolja. Mednarodna organizacija za varstvo okolja (UNEP) opozarja na potrebo po vključitvi lokalnih prebivalcev v proces spreminjanja okolja.

Za primerjavo vrednosti in trendov klimatskih parametrov med mestom in okolico je potrebno uporabiti metodologijo z dopolnitvami. Metodologija vključuje:

- primerjava vrednosti klimatskih parametrov v mestu in okolici
- primerjava trendov klimatskih parametrov v mestu in okolici
- primerjava vrednosti klimatskih parametrov v mestu in okolici

Še večje težave se pojavijo pri primerjavi vrednosti klimatskih parametrov v mestu in okolici. Težave so posledica različnih metodoloških pristopov in različnih definicij parametrov. Težave so posledica različnih metodoloških pristopov in različnih definicij parametrov.

Naslednja težava, na katero pri analizi klimatskih podatkov ne smemo pozabiti, je vpliv globalnih klimatskih sprememb. Globalne klimatske spremembe vplivajo na vse klimatske parametre. Globalne klimatske spremembe vplivajo na vse klimatske parametre.

* Ljubl. geogr. inštitut, Oddelka za geografsko pedologijo, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 100, 62000 Maribor, Slovenija

NEKATERE ZNAČILNOSTI MESTNE KLIME MARIBORA

Igor Žiberna *

IZVLEČEK

UDC 911.2:551.582(497.12-Maribor)

Prispevek obravnava razlike v vrednostih in trendih izbranih klimatskih parametrov med Mariborom in okolico.

ABSTRACT

UDC 911.2:551.582(497.12-Maribor)

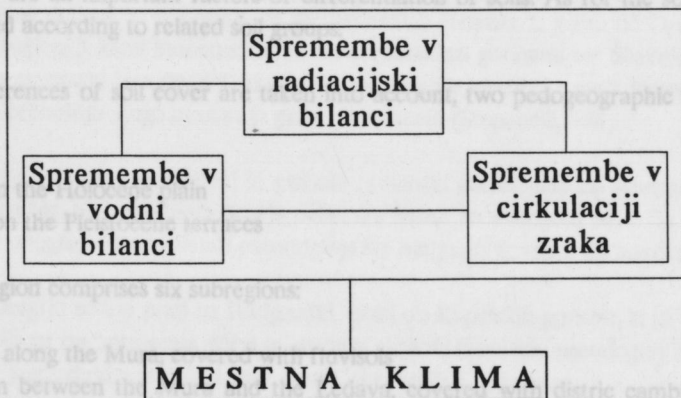
SOME CHARACTERISTICS OF THE MARIBOR URBAN CLIMATE

The article deals with the differences in values and trends of chosen climatic parameters between Maribor and its surroundings.

UVOD

Urbanizacija kot proces spreminjanja pokrajine je razen družbenogeografskih sprememb prinesla tudi spremembe v naravnem okolju mesta. Mesto s svojimi stavbami, asfaltnimi in betonskimi površinami in človekovo dejavnostjo modificira tudi klimo.

Po Munnu (1966) je mehanizem nastajanja mestne klime naslednji:

* Prof. geog. stažist raziskovalec, Oddelek za geografijo, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, 62000 Maribor, Slovenija.

Spremembe v radiacijski bilanci so posledica sprememb lastnosti površja v mestih. Z zelenjem poraščene površine so zamenjale asfaltne in betonske površine, ki imajo popolnoma drugačne termične lastnosti. Naslednji vzrok sprememb radiacijske bilance v mestih je človekova aktivnost, ki naravnemu inputu energije dodaja še opazen lastni delež (Geiger, 1965; Arya, 1988). Rezultat se najpogosteje kaže v spremenjenih temperaturnih lastnostih mesta glede na okolico. Govorimo o t.i. "mestnem toplotnem otoku".

Tudi spremembe v vodni bilanci so posledica spremenjenih lastnosti površja v mestih. Zaradi hitrega odtekanja meteorne vode po kanalizacijskih ceveh in zaradi manj vegetacije v mestih je tudi evapotranspiracija zmanjšana, kar se med drugim kaže v manjši absolutni in relativni vlagi ter manjšem parnem pritisku v mestih (Landsberg, 1983).

Spremembe v cirkulaciji zraka pomenijo predvsem zmanjšanje hitrosti vetra zaradi upora, ki ga nudi hrapavo površje v mestih. Po drugi strani pa mestni toplotni otok zlasti v mirnem anticiklonalnem vremenskem tipu povzroča celično kroženje zraka v prizemni plasti proti mestu, kjer se dviga in ponovno spušča izven mesta (Munn, 1966; Oke, 1978). Smer in hitrost vetra v mestu pa lahko modificirajo tudi razne naravne ovire (gozd, relief, ipd.).

PREDSTAVITEV METODOLOGIJE

Obravnavanje mestne klime je lahko večplastno. Vidiki proučevanja mestne klime so sledeči:

- primerjava vrednosti klimatskih parametrov med mestom in okolico
- primerjava trendov klimatskih parametrov med mestom in okolico
- primerjava vrednosti klimatskih parametrov v različnih (tipičnih) delih mesta.

Za primerjavo vrednosti in trendov klimatskih parametrov med mestom in okolico je potrebno razpolagati z dolgoletnim nizom podatkov za meteorološko postajo v mestu in okolici, kar je zaradi redke mreže meteoroloških postaj z ustrežno dolgim in neprekinjenim nizom opazovanj pogosto težko izvedljivo. Dodatna težava se pojavi tudi v primeru, če mikrolokacije meteoroloških postaj v mestu in v okolici niso dovolj reprezentativne za urbano oziroma ruralno pokrajino.

Še večje težave se pojavljajo pri poskusu ugotavljanja klimatskih razlik znotraj mesta. Le redka mesta se namreč lahko pohvalijo z več meteorološkimi postajami z dolgoletnim neprekinjenim nizom opazovanj. Mikrolokacija meteoroloških postaj pa igra tu še večji pomen.

Naslednja težava, na katero pri interpretaciji klimatoloških podatkov ne smemo pozabiti, je vpliv globalnih klimatskih sprememb, ki v dolgoletnih nizih dejansko oblikujejo trende klimatoloških parametrov (Šegota, 1988). Šele razlika v trendih (s tem izločimo vpliv globalnih klimatskih sprememb) nam pove, ali mesto oblikuje specifične klimatske poteze.

NEKATERE ZNAČILNOSTI

V našem prispevku želimo ugotoviti dvojice:

- s primerjavo izbranih klimatskih parametrov za meteorološki postaji v Mariboru in okolici želimo ugotoviti ali Maribor kot mesto ustvarja lastno (mestno) klimo.
- s primerjavo trendov izbranih klimatskih parametrov želimo ugotoviti razlike v spreminjanju klime v Mariboru in okolici.

Za oba postopka potrebujemo ustrezne pare meteoroloških postaj v mestu in okolici. Kot primer mestne postaje smo bili prisiljeni izbrati meteorološko postajo Maribor-Tabor, čeprav njena lokacija za proučevanje mestne klime ni najprimernejša. Lokacija te meteorološke postaje je bila prvotno na območju današnje Elektrokovine, v začetku šestdesetih let pa so jo preselili za nekaj sto metrov severozahodneje na današnjo lokacijo v bližini Tržaške ceste. Postaja je na robu območja sklenjene zazidave. Južneje so le še posamezne stavbe servisne dejavnosti, od tu naprej pa se proti jugu širi Betnavski gozd in polja mariborskega Agrokombinata. Kot primer meteorološke postaje izven mesta smo izbrali tisto na mariborskem letališču. Podatki za to postajo obstajajo šele od leta 1977 naprej; problematična pa je tudi njena skrajno neprimerna mikrolokacija v bližini asfaltne letališke piste (meteorološka hišica je od nje oddaljena le nekaj deset metrov).

UVOD

Za ugotavljanje razlik v trendih je opazovalni niz letališke postaje prekratek. Zato smo kot komplementarno postajo izbrali tisto v Staršah, ki je kot temperaturna postaja začela delovati leta 1947. Popolnejši podatki pa obstajajo šele od leta 1953 naprej (Povše, 1984).

PRIMERJAVA IZBRANIH KLIMATSKIH PARAMETROV MED MARIBOROM IN OKOLICO

Primerjava srednjih letnih in srednjih sezonskih temperatur ob 7., 14. in 21. uri nam kaže, da so razlike med mestom in okolico največje v hladni polovici dneva in pozimi (tabela 2). Leto smo razdelili na štiri sezone: zimo (december - februar), pomlad (marec - maj), poletje (junij - avgust) in jesen (september - november). Razlike se še jasneje kažejo v srednjih letnih ekstremnih, zlasti minimalnih temperaturah, ko je mesto kar za 1,2 °C toplejše od okolice. Zanimivo pa je, da so razlike pri srednjih minimalnih temperaturah celo leto približno enake. Največje temperaturne razlike nastopajo pri absolutnih ekstremnih temperaturah (pozimi kar za 5,2 °C). Tudi letno število dni z minimalno temperaturo pod 0,0 °C je v Mariboru manjše za 82 dni (ali za 72 %) (tabela 1 in 2).

Relativna vlaga je v mestu nekaj manjša, kar je za mestno klimo sicer normalen pojav. Razlike so največje pozimi in spomladi (med 4 in 5 %). Tudi povprečna oblačnost je v mestu nekaj večja, vendar so razlike zanemarljive. Število jasnih dni je v mestu nekaj manjše, število oblačnih dni pa večje (spomladi kar za tretjino).

Večja količina padavin v Mariboru skoraj zagotovo ni posledica mestne klime pač pa dejstva,

da količina padavin proti jugu Dravskega polja upadn (Furlan, 1980).

Število dni z vetrom s hitrostjo nad 6 oziroma 8 Bf je iz znanih razlogov (večja hrapavost površja) po pričakovanju manjše v mestu. Zanimivo pa je, da je število dni s kalamo (brezvetrenjem) v mestu vse leto manjše. Razliko si lahko razložimo z različno lego obeh postaj. Medtem ko leži letališka postaja na ravnini, je mariborska na prehodu iz doline v ravnino in je kot taka bolj izpostavljena cirkulaciji zraka. Povprečna jakost vetra je v mestu za 0,3 Bf večja kot v okolici. To dokazuje tudi precej manjše število dni z meglo jeseni in pozimi (tabela 2).

Maribor beleži letno za 44 dni manj megle kot letališče. Razlike nastopajo zaradi značaja površja v Mariboru in okolici, kajti več vegetacije in v povprečju nižje temperature v mariborski okolici omogočajo hitrejši nastanek megle. Zelo pomembna je tudi večja prevetrenost v Mariboru.

Primerjavo vrednosti klimatskih parametrov med mestom in okolico lahko sklenemo z ugotovitvijo, da se mestna klima kaže zlasti v temperaturnih razmerah. Toplotni otok v Mariboru je dinamičen pojav, ki se izraziteje pojavlja ponoči in v hladni polovici leta. Razlike v relativni vlažnosti in oblačnosti so sorazmerno majhne, pri hitrostih vetra in številu dni z meglo pa relief zabriše učinke mestne klime.

PRIMERJAVA TRENDOV KLIMATSKIH PARAMETROV MED MESTOM IN OKOLICO

Pri izračunu trendov izbranih klimatskih parametrov smo uporabili podatke meteoroloških postaj Maribor-Tabor in Starše. Slednja ima namreč daljši opazovalni niz od tistega na letališču. Trende smo izračunali za obdobje 1953 - 1990. Pred letom 1953 so podatki za Starše pogosto nepopolni. Pri relativni vlažnosti smo zaradi istega razloga obdelali trende le za obdobje 1970 - 1990. Trende smo računali za leto in posamezne sezone, s čimer smo želeli ugotoviti, ali imajo razlike med mestom in okolico sezonski značaj.

Primerjava trendov dobljenih na osnovi srednjih sezonskih temperatur kaže, da se mesto v splošnem bolj segreva od okolice. Največje razlike nastopajo pozimi (mesto se je v omenjenem obdobju v zimskih mesecih v primerjavi z okolico segrelo za skoraj 0,3 °C na deset let), najmanjše pa spomladi oziroma poleti (tabela 3). Tudi pri razlikah trendov maksimalnih in minimalnih temperatur nastopajo največje razlike pozimi in najmanjše poleti (pri obeh so zime v mestu vsakih deset let toplejše od okolice v povprečju za 0,2 °C) (tabela 3). Glede na to, da so razlike v temperaturnih trendih največje pozimi lahko sklepamo, da k nastanku toplotnega otoka opazno vpliva po človeku povzročen input energije zaradi kurilne sezone.

Trendi relativne vlage, količine oblačnosti in števila dni z meglo kažejo rezultate, ki so v nasprotju s pričakovanimi. Tako se relativna vlaga v mestu v primerjavi s tisto v okolici celo

povečuje. Srednja oblačnost in letno število dni z meglo se v mestu zmanjšujeta, v Staršah pa povečujeta. Posledica naštetega je pozitiven trend insolacije v Mariboru! (tabela 3). Upoštevati pa moramo, da lege postaj zaradi okoliškega reliefa niso povsem primerljive. Večja prevetrenost v Mariboru gotovo pomembno vpliva na zmanjšanje števila dni z meglo. Svoje prispeva tudi fenizacija vetrov na vzhodnem obrobju Pohorja (Gams, 1972).

Trendi in razlike v trendih med mestom in okolico torej kažejo na oblikovanje toplotnega otoka, ki je izrazitejši v hladni polovici leta.

ZAKLJUČEK

Razlike med Mariborom in okolico se kažejo zlasti v temperaturnih razmerah. Pozimi oziroma ponoči se v mestu oblikuje toplotni otok. Temperaturne razlike med mestom in okolico znašajo pozimi v povprečju 0,7 °C, poleti pa so nekaj manjše. Še večje razlike se pojavljajo pri srednjih in absolutnih ekstremnih temperaturah. Obstoj mestnega toplotnega otoka dokazujejo tudi razlike v trendih srednjih in srednjih ekstremnih temperatur. Glede na to, da so razlike največje v hladni polovici leta in dneva lahko sklepamo, da pri nastajanju toplotnega otoka igra pomembno vlogo po človeku povzročeni input energije zaradi kurilne sezone.

Nekateri drugi klimatski parametri kot so relativna vlaga, hitrost vetra, oblačnost in število dni z meglo ne kažejo vrednosti, ki bi bile značilne za mestno klimo. Nanje očitno vpliva drugačna lega mesta oziroma relief.

LITERATURA IN VIRI

Arhiv HMZ RS

Arya S.P., 1988, Introduction to Micrometeorology, Academic Press inc., San Diego

Furlan D., 1980, Klimatski prikaz Severovzhodne Slovenije s posebnim poudarkom na padavinah, HMZ, Ljubljana

Gams I., 1972, Vprašanje klimatogeografske rajonizacije Severovzhodne Slovenije, Geographica Slovenica, II, Maribor

Geiger R., 1965, The Climate near the Ground, Harvard University Press, Cambridge

Landsberg H.E., 1983, Klimat goroda, Gidrometeoizdat, Leningrad

Munn R.E., 1966, Descriptive Micrometeorology, Academic Press, New York and London

Oke T.R., 1978, Boundary Layer Climates, Methuen and Co., London

Šegota T., 1988, Klimatologija za geografe, Školska knjiga, Zagreb

SOME CHARACTERISTICS OF THE MARIBOR URBAN CLIMATE

Urbanisation as a process of changing landscape has brought beside social geographical changes also changes in natural landscape of the town as well. The town with its buildings, asphalt and concrete areas and human activities is modifying the climate, too. Formation of city climate according Munn (1966) in mutual effect causes the changes in radiation and water balance and in the circulation of the air.

Discussing the city climate can be multilayered. We can find out the differences in climate parameters and trends of climate parameters between urban and rural areas. On the other hand we can also compare the condition of climatic parameters in different (typical) parts of the town.

In our contribution we wish to state the following:

1. Comparing climatic parameters for meteorologic stations in Maribor and surroundings we wanted to determine, if Maribor as a city creates its own (city) climate.
2. Comparing trends of certain climatic parameters we wanted to determine the differences of changing the climate in Maribor and its surroundings.

The results show, that the differences between Maribor and its surroundings are present in temperature conditions. In winter as well as at night in the city a heat island is formed. The differences in temperature between the city and its surroundings are in winter on the average 0,7 °C; in the summer they are a little lower. Higher differences appear by mean extreme temperatures and absolute extreme temperatures. The existence of the city heat island demonstrates the differences in average trends as well as in mean extreme temperatures. According that the highest differences are in the colder part of the year and day, we can conclude that a major factor in forming the city heat island is man with the input of the energy in the heat supplying season.

Other climatic parameters as relative humidity, wind speed, cloudiness and number of days with fog do not demonstrate the values, which would be typical for the city climate. It is evident, that they are affected by the different city site and relief respectively.

TRENDI SREDNJIH LETNIH TEMPERATUR

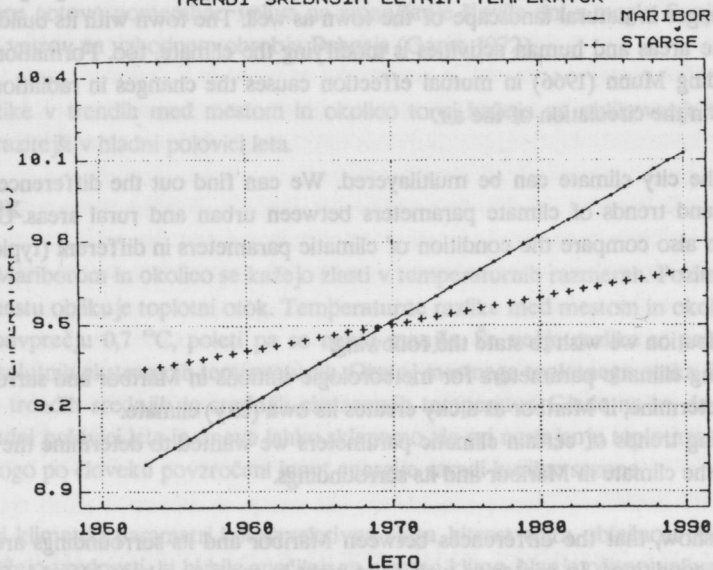
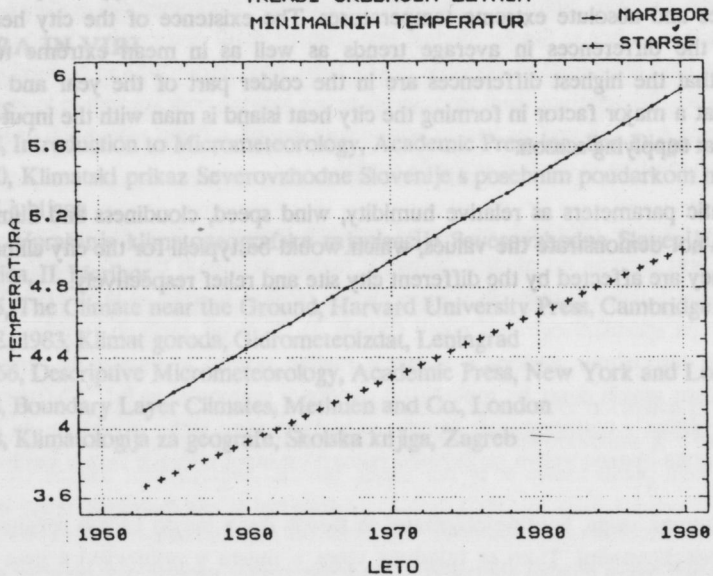
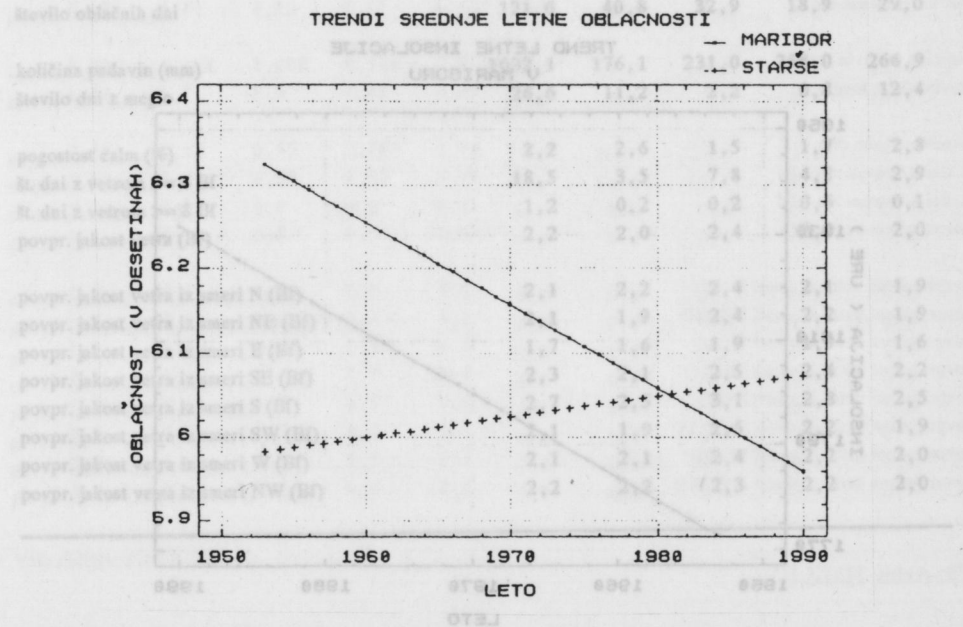
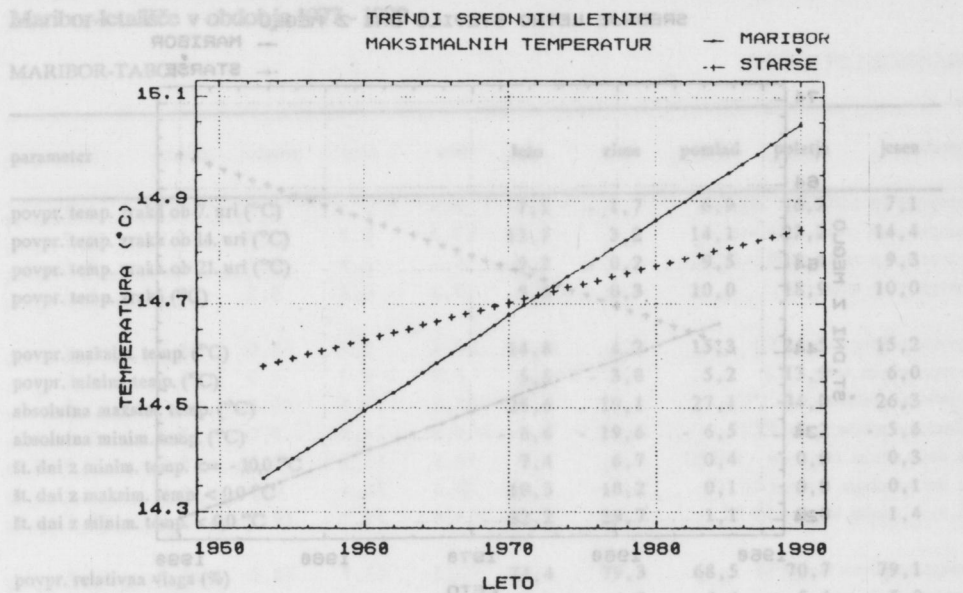
TRENDI SREDNJIH LETNIH
MINIMALNIH TEMPERATUR

Tabela 1

Skaznost vrednosti izračunanih klimatskih parametrov za meteorološki postaj Maribor-Tabor in Maribor-kraški v obdobju 1950-1990

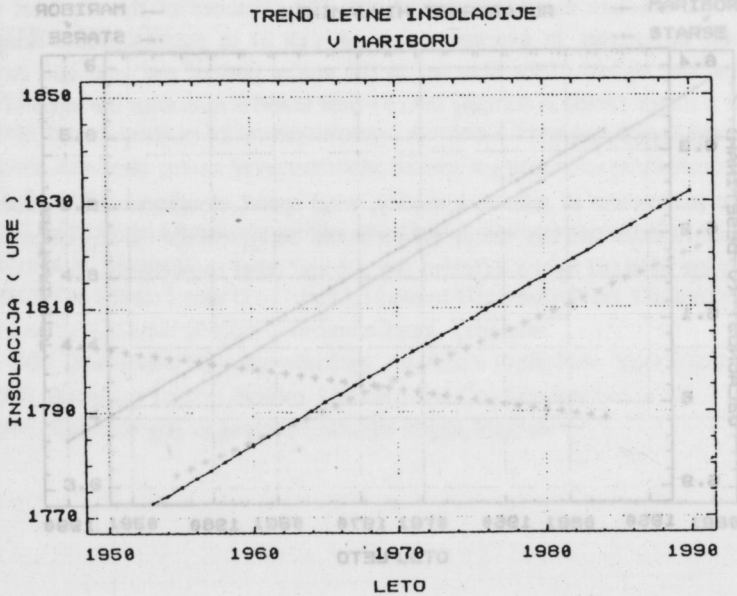
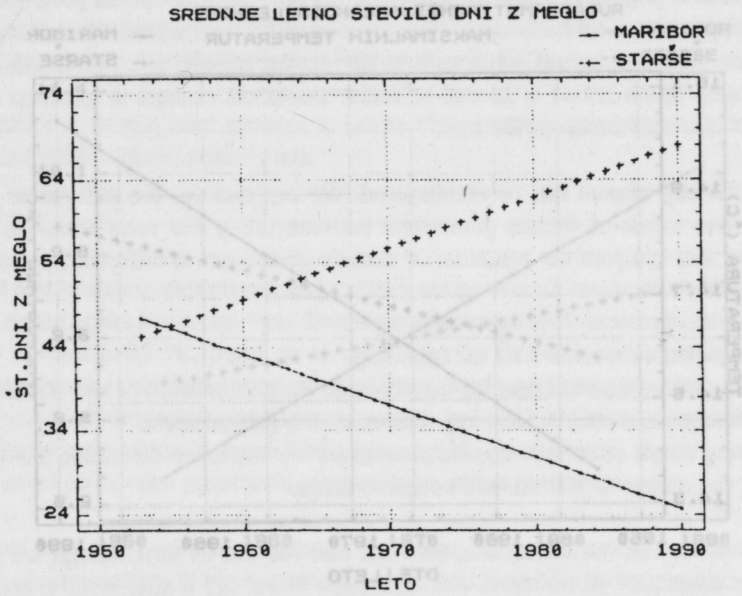

Tabela 1

Sezonske vrednosti izbranih klimatskih parametrov za meteorološki postaji Maribor-Tabor in Maribor-letališče v obdobju 1977 - 1990

MARIBOR-TABOR

parameter	letno	zima	pomlad	poletje	jesen
poopr. temp. zraka ob 7. uri (°C)	7,1	- 1,7	6,9	16,2	7,1
poopr. temp. zraka ob 14. uri (°C)	13,7	3,2	14,1	23,2	14,4
poopr. temp. zraka ob 21. uri (°C)	9,2	- 0,2	9,5	18,1	9,3
poopr. temp. zraka (°C)	9,8	0,3	10,0	18,9	10,0
poopr. maksim. temp. (°C)	14,8	4,2	15,3	24,5	15,2
poopr. minim. temp. (°C)	5,5	- 3,0	5,2	13,9	6,0
absolutna maksim. temp. (°C)	26,6	19,1	27,1	34,0	26,3
absolutna minim. temp. (°C)	- 6,6	- 19,6	- 6,5	5,2	- 5,6
št. dni z minim. temp. ≤ - 10,0 °C	7,4	6,7	0,4	0,0	0,3
št. dni z maksim. temp. < 0,0 °C	10,3	10,2	0,1	0,0	0,1
št. dni z minim. temp. < 0,0 °C	32,2	29,7	1,1	0,0	1,4
poopr. relativna vlaga (%)	74,4	79,3	68,5	70,7	79,1
poopr. oblačnost (v deset.)	6,1	6,8	6,4	5,4	5,8
število jasnih dni	48,5	9,8	10,1	14,0	14,6
število oblačnih dni	121,6	40,8	32,9	18,9	29,0
količina padavin (mm)	1032,1	176,1	231,0	358,0	266,9
število dni z meglo	26,6	11,2	2,2	0,8	12,4
pogostost calm (%)	2,2	2,6	1,5	1,7	2,8
št. dni z vetrom ≥ 6 Bf	18,5	3,5	7,8	4,2	2,9
št. dni z vetrom ≥ 8 Bf	1,2	0,2	0,2	0,6	0,1
poopr. jakost vetra (Bf)	2,2	2,0	2,4	2,2	2,0
poopr. jakost vetra iz smeri N (Bf)	2,1	2,2	2,4	2,1	1,9
poopr. jakost vetra iz smeri NE (Bf)	2,1	1,9	2,4	2,2	1,9
poopr. jakost vetra iz smeri E (Bf)	1,7	1,6	1,9	1,9	1,6
poopr. jakost vetra iz smeri SE (Bf)	2,3	2,1	2,5	2,4	2,2
poopr. jakost vetra iz smeri S (Bf)	2,7	2,5	3,1	2,8	2,5
poopr. jakost vetra iz smeri SW (Bf)	2,1	1,9	2,5	2,2	1,9
poopr. jakost vetra iz smeri W (Bf)	2,1	2,1	2,4	2,2	2,0
poopr. jakost vetra iz smeri NW (Bf)	2,2	2,2	2,3	2,2	2,0

Tabela 1 (nadaljevanje)

MARIBOR-LETALIŠČE

parameter	leto	zima	pomlad	poletje	jesen
povpr. temp. zraka ob 7. uri (°C)	6,5	- 2,5	6,3	15,8	6,3
povpr. temp. zraka ob 14. uri (°C)	13,3	2,7	13,8	22,9	13,9
povpr. temp. zraka ob 21. uri (°C)	8,5	- 0,9	8,8	17,5	8,6
povpr. temp. zraka (°C)	9,2	- 0,4	9,5	18,5	9,4
povpr. maksim. temp. (°C)	14,4	3,7	15,0	24,2	14,8
povpr. minim. temp. (°C)	4,3	- 4,3	4,0	12,6	4,8
absolutna maksim. temp. (°C)	25,8	17,3	26,8	33,7	25,5
absolutna minim. temp. (°C)	- 9,5	- 24,8	- 9,0	3,8	- 8,1
št. dni z minim. temp. <= - 10,0 °C	14,5	13,1	0,5	0,0	0,9
št. dni z maksim. temp. < 0,0 °C	23,4	21,4	0,8	0,0	1,2
št. dni z minim. temp. < 0,0 °C	113,6	74,2	19,7	0,0	19,7
povpr. relativna vlaga (%)	78,2	83,7	73,0	73,9	82,1
povpr. oblačnost (v deset.)	5,7	6,5	5,9	5,1	5,3
število jasnih dni	57,1	10,9	11,3	16,8	18,1
število oblačnih dni	102,4	37,2	25,1	15,8	24,3
količina padavin (mm)	933,1	151,2	202,5	336,1	243,3
število dni z meglo	70,6	24,5	8,3	7,4	30,4
pogostost calm (%)	31,5	33,2	24,0	34,7	34,1
št. dni z vetrom >= 6 Bf	59,8	13,9	22,9	12,7	10,2
št. dni z vetrom >= 8 Bf	1,8	0,6	0,6	0,4	0,2
povpr. jakost vetra (Bf)	1,8	1,9	2,0	1,9	1,6
povpr. jakost vetra iz smeri N (Bf)	2,2	2,2	2,3	2,2	1,9
povpr. jakost vetra iz smeri NE (Bf)	1,8	1,9	1,9	1,7	1,6
povpr. jakost vetra iz smeri E (Bf)	1,5	1,4	1,6	1,8	1,3
povpr. jakost vetra iz smeri SE (Bf)	1,6	1,7	1,7	1,8	1,5
povpr. jakost vetra iz smeri S (Bf)	2,3	2,4	2,3	2,2	2,1
povpr. jakost vetra iz smeri SW (Bf)	2,6	2,8	2,7	2,2	2,7
povpr. jakost vetra iz smeri W (Bf)	1,3	1,2	1,7	1,5	0,8
povpr. jakost vetra iz smeri NW (Bf)	1,5	1,4	1,6	1,6	1,3

Vir: Arhiv HMZ RS

Tabela 2

Razlike v vrednostih klimatskih parametrov (Maribor-Tabor - Maribor-Jetališče) v obdobju 1977 - 1990

parameter	leto	zima	pomlad	poletje	jesen
povpr. temp. zraka ob 7. uri (°C)	0,7	0,8	0,6	0,4	0,9
povpr. temp. zraka ob 14. uri (°C)	0,4	0,6	0,3	0,3	0,4
povpr. temp. zraka ob 21. uri (°C)	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6
povpr. temp. zraka (°C)	0,6	0,7	0,6	0,5	0,6
povpr. maksim. temp. (°C)	0,4	0,5	0,4	0,3	0,4
povpr. minim. temp. (°C)	1,2	1,3	1,2	1,3	1,2
absolutna maksim. temp. (°C)	0,8	1,8	0,3	0,3	0,8
absolutna minim. temp. (°C)	2,9	5,2	2,6	1,5	2,5
št. dni z minim. temp. $\leq -10,0$ °C	- 7,2	- 6,4	- 0,2	0,0	- 0,6
št. dni z maksim. temp. $< 0,0$ °C	- 13,1	- 11,2	- 0,7	0,0	- 1,2
št. dni z minim. temp. $< 0,0$ °C	- 81,5	- 44,6	- 18,6	0,0	- 18,3
povpr. relativna vlaga (%)	- 3,8	- 4,4	- 4,5	- 3,3	- 3,0
povpr. oblačnost (v deset.)	0,4	0,3	0,6	0,4	0,4
število jasnih dni	- 8,7	- 1,2	- 1,2	- 2,8	- 3,5
število oblačnih dni	19,2	3,5	7,8	3,2	4,7
količina padavin (mm)	98,9	24,9	28,5	21,9	23,6
število dni z meglo	- 44,0	- 13,4	- 6,1	- 6,5	- 18,0
pogostost calm (%)	- 29,3	- 30,5	- 22,4	- 33,0	- 31,3
št. dni z vetrom ≥ 6 Bf	- 41,3	- 10,4	- 15,1	- 8,5	- 7,3
št. dni z vetrom ≥ 8 Bf	- 0,8	- 0,4	- 0,4	0,2	- 0,2
povpr. jakost vetra (Bf)	0,3	0,2	0,4	0,4	0,4
povpr. jakost vetra iz smeri N (Bf)	0,0	- 0,1	0,1	- 0,2	0,0
povpr. jakost vetra iz smeri NE (Bf)	0,3	0,0	0,5	0,5	0,3
povpr. jakost vetra iz smeri E (Bf)	0,2	0,2	0,2	0,1	0,3
povpr. jakost vetra iz smeri SE (Bf)	0,7	0,4	0,8	0,6	0,7
povpr. jakost vetra iz smeri S (Bf)	0,4	0,0	0,7	0,6	0,4
povpr. jakost vetra iz smeri SW (Bf)	- 0,5	- 1,0	- 0,2	0,0	- 0,7
povpr. jakost vetra iz smeri W (Bf)	0,9	0,9	0,7	0,7	1,2
povpr. jakost vetra iz smeri NW (Bf)	0,7	0,8	0,7	0,6	0,8

Vir: Arhiv HMZ RS

Tabela 3

Trendi izbranih klimatskih parametrov v Mariboru in Staršah v obdobju 1953 - 1990

parameter	Maribor	Starše	razlika
srednja letna temperatura (oC/leto)	0,030	0,009	0,021
srednja temp. pozimi (°C/leto)	0,051	0,025	0,026
srednja temp. spomladi (°C/leto)	0,036	0,019	0,017
srednja temp. poleti (°C/leto)	0,023	0,005	0,018
srednja temp. jeseni (°C/leto)	0,011	- 0,011	0,022
srednja letna maksim. temp. (oC/leto)	0,018	0,007	0,011
srednja maksim. temp. pozimi (°C/leto)	0,036	0,017	0,019
srednja maksim. temp. spomladi (°C/leto)	0,021	0,016	0,005
srednja maksim. temp. poleti (°C/leto)	0,014	0,008	0,006
srednja maksim. temp. jeseni (°C/leto)	0,001	- 0,013	0,014
srednja letna minim. temp. (oC/leto)	0,049	0,036	0,013
srednja minim. temp. pozimi (°C/leto)	0,073	0,054	0,019
srednja minim. temp. spomladi (°C/leto)	0,053	0,042	0,011
srednja minim. temp. poleti (°C/leto)	0,046	0,039	0,007
srednja minim. temp. jeseni (°C/leto)	0,024	0,008	0,016
srednja letna relativna vlaga (%/leto)	0,047	- 0,252	0,299
srednja relativna vlaga pozimi (%/leto)	- 0,086	- 0,193	0,107
srednja relativna vlaga spomladi (%/leto)	0,033	- 0,293	0,326
srednja relativna vlaga poleti (%/leto)	0,090	- 0,412	0,502
srednja relativna vlaga jeseni (%/leto)	0,123	- 0,124	0,247
srednja letna oblačnost (deset./leto)	- 0,010	0,002	- 0,012
srednja oblačnost pozimi (deset./leto)	- 0,013	0,000	- 0,013
srednja oblačnost spomladi (deset./leto)	- 0,005	0,005	- 0,010
srednja oblačnost poleti (deset./leto)	- 0,010	0,004	- 0,014
srednja oblačnost jeseni (deset./leto)	- 0,011	- 0,004	- 0,007
letno število dni z meglo (dni/leto)	- 0,617	0,613	- 1,230
število dni z meglo pozimi (dni/leto)	- 0,259	0,143	- 0,402
število dni z meglo spomladi (dni/leto)	- 0,074	0,032	- 0,106
število dni z meglo poleti (dni/leto)	- 0,091	- 0,036	- 0,055
število dni z meglo jeseni (dni/leto)	- 0,019	0,473	- 0,492
letna insolacija (št.ur/leto)	1,598	-	-
insolacija pozimi (št.ur/leto)	1,166	-	-
insolacija spomladi (št.ur/leto)	0,085	-	-
insolacija poleti (št.ur/leto)	0,596	-	-
insolacija jeseni (št.ur/leto)	- 0,249	-	-

RAZPOREDITEV PREBIVALSTVA V SEVEROVZHODNI SLOVENIJI Z VIDIKA KRAJA BIVANJA IN KRAJA ZAPOSLOTITVE

Borut Belec *

IZVLEČEK

UDK 911.3:314.9(497.12-18)

Članek analizira razmerje med številom aktivnega prebivalstva v kraju bivanja in v kraju zaposlitve ter razmerje zaposlenih glede na kraj zaposlitve z namenom ugotavljanja stopnje demogeografske mobilnosti.

ABSTRACT

UDC 911.3:314.9(497.12-18)

DISTRIBUTION OF POPULATION IN THE NORTH-EASTERN PART OF SLOVENIA FROM THE POINT OF VIEW OF DWELLING AND WORKING PLACE

The article analyses the relation between the number of active population in a dwelling and working place and relation of the employed concerning the working place with the purpose of finding out the degree of demogeographic mobility.

UVOD

Namen prispevka je iz vrednotenja razmerja med številom aktivnih prebivalcev v "kraju bivanja" in v "kraju dela" oziroma tamkašnjimi delovnimi mesti ter razmerje med zaposlenimi v kraju bivanja, v drugem kraju občine in v drugih občinah R Slovenije leta 1981. Razen o migracijah v naselja, kjer je več delovnih mest kot aktivnega prebivalstva, lahko po tej poti sklepamo o stopnji gospodarske razvitosti, s primerjavo popisa prebivalstva leta 1991 pa bo mogoče ugotavljati tudi prestrukturiranje gospodarstva in spremembe mobilnosti prebivalstva v zadnjem desetletju.

Analizo smo opravili na osnovi računalniškega izpisa podatkov Popisa prebivalstva leta 1981 (Augustinovič, Horvat, Vobovnik, 1991). Z indeksi pojasnjujemo razmerje med številom delovnih mest in številom aktivnega prebivalstva; pri tem **vrednost indeksa nad 100 izkazuje večje število delovnih mest, kot je aktivnih prebivalcev**. Indeksi in odstotkovni deleži se nanašajo na 914 oziroma 945 katastrskih občin (k.o.) SV Slovenije, obe makroregiji, tj. subpanonsko in subalpsko makroregijo, vse mezoregije in mikroregije v njihovi sestavi ter deloma na administrativno razdelitev na občine.

---

* Dr., red.univ.prof., Oddelek za geografijo, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, 62000 Maribor, Slovenija.

DEJAVNOSTNA SESTAVA PREBIVALSTVA

SV Slovenija je leta 1981 štela 512.225 prebivalcev, od tega 242.784 aktivnih oseb. Od primarne dejavnosti je živelo 60.525 ali 24,9 % oseb, vendar se subalpska in subpanonska makroregija močno razlikujeta, saj odpade na subpanonsko SV Slovenijo 89,5 % aktivnega kmetijskega prebivalstva in 82 % vseh aktivnih prebivalcev. Delež **primarne dejavnosti** dosega v subpanonski SV Sloveniji 27,3 %, v subalpski pa 14,5 %. Najbolj agrarno je Goričko (75,3 %); precej agrarne so tudi še Vzhodne Slovenske gorice (51 %), Haloze (50,7 %) in Dolinsko (52,1 %).

Nad povprečjem SV Slovenije po deležu aktivnega **neagrarnega** prebivalstva, tj. nad 75,1 %, so Lendavske gorice (85,4 %), Dravska ravnina (81,4 %), Zahodne Slovenske gorice (76,9 %), Dravinjske gorice (82,5 %) in vse regije subalpske SV Slovenije s povprečjem 85,5 %. V Mišlinjski in Dravski dolini je neagrarnega prebivalstva celo 93 %.

Sekundarni sektor je v SV Sloveniji zastopan s 40,7 %, v subalpskem predelu s 50,6 %, v subpanonskem z 38,6 %; terciarni (20 %) in kvartarni sektor (14 %) pa sta skoraj izenačena. Velika razlika med subpanonsko in subalpsko makroregijo se kaže tudi v gostoti poselitve; ta dosega v prvi 137 lj./km², v drugi le 63 lj./km² (povprečje 113 lj./km²).

Katastrskih občin z več kot 50 aktivnimi prebivalci in z več kot 50 delovnimi mesti je 156 ali 17 %, od tega v subpanonskem predelu skoraj dve tretjini. Ni slučajno, da zavzemajo na Dravski ravnini 31,2 % in na Murski ravnini 20 % tamkašnjih k.o., nasprotno pa v Prekmurskih goricah le 8,8 % k.o.. Razlika, ki nastopa v njihovem deležu med subpanonsko (13,1 %) in subalpsko makroregijo (25,7 %), kaže tako tudi na različno stopnjo njune gospodarske razvitosti.

REGIONALNA RAZPOREDITEV PREBIVALSTVA GLEDE NA KRAJ BIVANJA IN KRAJ ZAPOSLOTITVE

Mobilnost prebivalstva je zaradi stacionarnosti kmetijskega prebivalstva odvisna predvsem od deleža neagrarnega prebivalstva in razporeditve zaposlitvenih zmogljivosti. Dislocirani obrati precej prispevajo k zmanjšanju delovnih migracij iz krajev, kjer se nahajajo, povečajo pa jih iz bližnjih naselij. Z izločitvijo primarne dejavnosti je zato mogoče z večjo zanesljivostjo sklepati na stopnjo mobilnosti aktivnega prebivalstva. S tem namenom analiziramo število in delež aktivnega **neagrarnega** prebivalstva glede na kraj bivanja in kraj zaposlitve. To razmerje se precej razlikuje od tistega za skupno aktivno prebivalstvo; to je razvidno zlasti na primeru izrazito agrarnih območij.

Katastrske občine smo glede na indeksno vrednost razdelili v kategorije do 5, 5 - 20, 20 - 50, 50 - 100 in nad 100 (tabela 1, karta 1). **Indeks nad 100** prikazuje k.o. z večjim številom delovnih mest, kot pa znaša število aktivnih prebivalcev. Vanje so še zlasti usmerjene delovne migracije. Imajo ga Mariborska mestna regija (130), Lendavske gorice (160), Ravensko (140), Mursko

(129) in Ptujsko polje (137), odkoder najde prebivalstvo neagrarno zaposlitev predvsem v občinskih središčih. **Indeks od 50 - 100** imajo le Vzhodne Slovenske gorice (53), od **20 - 50** pa Goričko (31), Doliško (36), Apaško polje (44), Zahodne Slovenske gorice (41), Dravsko polje (47) in Haloze (38). **Indeksa pod 20** nima nobena regija, zato pa številne k.o., iz katerih odhaja na neagrarno zaposlitev 80 do 90 % aktivnega nekmečkega prebivalstva. Takih k.o. je v SV Sloveniji 78 ali 20 %; 151 ali 16 % k.o. ima indeks od 5 - 10, kar 208 ali 23 % pa **indeks do 5**; 92 ali 10 % k.o. ima celo **indeks 0**; to pomeni, da v njih za aktivno nekmečko prebivalstvo ni nobenega delovnega mesta.

Različne stopnje mobilnosti prebivalstva so razvidne tudi iz podatka, da je 65 ali 7,1 % k.o. z **indeksom nad 100** in 72 ali 7,9 % k.o. z **indeksom od 50 - 100**, medtem ko ima 326 k.o. ali 35,7 % indeks **od 10 - 50**, kar polovica k.o. (451 ali 49,23 %) pa **od 0 - 10**.

ZAPOSLENI V SV SLOVENIJI GLEDE NA ZAPOSILITEV V KRAJU BIVANJA, V DRUGEM KRAJU V OBČINI IN V DRUGIH OBČINAH V SLOVENIJI

Tudi zaposlitev z vidika administrativne razdelitve na občine omogoča zanimive ugotovitve. V SV Sloveniji je bilo zaposlenih leta 1981 192.066 oseb, pri čemer so zajeti zaposleni v neagrarnih dejavnostih in družbenem sektorju kmetijstva. V kraju bivanja je bila zaposlena tretjina zaposlenih, druga tretjina v drugih krajih občine in tretja v drugih občinah v Sloveniji. Precejšnja odstopanja se pojavljajo že med subpanonsko in subalpsko makroregijo, še večja pa med mezoregijami (tabela 2). Medtem ko je v obeh makroregijah delež zaposlenih v kraju bivanja približno enak in znaša okrog tretjine zaposlenih, je v subpanonski makroregiji zaposlenih v drugem kraju občine precej manj, v drugih občinah Slovenije pa več oseb kot pa v subalpski makroregiji.

Med mezoregijami imajo najmanj zaposlenih v kraju bivanja Dravsko obmejno hribovje (7,5 %), Haloze (11 %), Pohorje (18,7 %), Slovenske gorice (18,8 %) in Doliško-Vitanjsko podolje (15,6 %). Tako nizke vrednosti pa se pojavljajo tudi v nekaterih submezoregijah, npr. Zahodnih Slovenskih goricah (11,3 %), na Dravskem polju (12 %) in v nekaterih mikroregijah, npr. na Goričkem (11,5 %), Dolinskem (15,6 %) in Apaškem polju (16,9 %).

Druga območja sicer različnih hierarhičnih stopenj izkazujejo nasprotno zelo visok delež zaposlenih v kraju bivanja. Mednje sodijo Mariborska mestna regija (43,3 % oz. 21.031 oseb), Mežiška (47,3 %) in Mistlinjska dolina (41,9 %), Ptujsko polje (44,6 %), Lendavske gorice (51,7 %), Mursko polje (39,9 %) in Ravensko (51,7 %).

Med občinami imata najmanj zaposlenih v kraju bivanja občini Lenart (17,6 %) in Maribor Pesnica (14,4 %), največ pa imajo občine Ravne na Koroškem (47,5 %), Slovenj Gradec (37,1 %), občina Maribor v sedanjem obsegu (34,3 %), Murska Sobota (37,4 %), Slovenske Konjice

(37,7 %) in Gornja Radgona (37 %).

Vpogled v mobilnost prebivalstva omogočajo tudi katastrske občine z ustreznim deležem zaposlenih. Od 749 k.o. v subpanonski SV Sloveniji jih je 562 ali 75 % z manj kot 10 % zaposlenih **v kraju bivanja**, v subalpski pa od 196 k.o. 126 ali 64,3 %. Večjih odstopanj po regijah ni. Višji deleži so značilni le za zaposlitvene centre (karta 2). Nad 80 % zaposlenih **v drugem kraju občine** ugotavljamo v 20,4 % k.o. subpanonske in 23,5 % k.o. subalpske SV Slovenije. Pri tem izrazito izstopajo Pomurje, ptujsko, slovenskobistriško in ravensko območje. Posebno veliko je takšnih k.o. v Prekmurskih goricah (62 %) in na Prekmurski ravnini (65,8 %) oziroma v občinah Ravne (59 %), Murska Sobota (68,9 %), Lendava (44,1 %), Ljutomer (42 %) in Slovenske Konjice (45,2 %). Kot območje z manj kot 40 % zaposlenimi v drugem kraju občine pa izstopa zlasti mariborsko zaposlitveno območje; občina Maribor Pesnica celo z 82,1 % k.o.

Z več kot 40 % zaposlenimi **v drugih občinah v Sloveniji** je v subpanonski SV Sloveniji 35,5 %, v subalpski 31,6 %, na Dravskem polju 74,5 % in v Zahodnih Slovenskih goricah celo 82,7 % k.o. Značilen je torej vpliv zaposlitvenega območja Maribora; to kaže tudi občini Lenart (83,9 %) in Maribor Pesnica (78,6 %). Na Koroškem ima podobno vlogo občina Dravograd (80 %).

Če izločimo primarni sektor zaposlitve in razvrstimo k.o. **po številu delovnih mest** na več skupin, z najnižjo do 20 in najvišjo nad 500 delovnimi mesti, ugotovimo, da je k.o. z najnižjo kategorijo v subpanonski SV Sloveniji 45,7 %, v subalpski celo 65,3 %. Najvišje vrednosti kažejo Prekmurske gorice (91,1 %), Ravensko (89,7 %), Slovenske gorice (85,7 %), Haloze (87,7 %) in Dravsko obmejno hribovje (87,9 %); med občinami pa Ormož, Ptuj, Murska Sobota, Ljutomer, Lenart, Maribor Pesnica in Ravne. Nasprotno imajo najvišji delež k.o. z več kot 500 zaposlenimi Mariborska mestna regija (100 %), Dravska (23,6 %) in Mežiška dolina (12,2 %); med občinami pa območje sedanje občine Maribor (18 %), občine Dravograd (20 %), Ravne (12,8 %) in Radlje ob Dravi (10,3 %). Značilna je torej velika pogostost krajev z majhnim številom delovnih mest in močno koncentracijo le-teh v manjšem številu krajev. Vmesne kategorije so namreč zelo slabo zastopane (tabela 3, karta 3).

Najpomembnejše zaposlitveno območje predstavlja Mariborska mestna regija s 64.071 delovnimi mesti, sledijo Murska Sobota (14.315), Ptuj (11.170), Ravne (6.386), Slovenska Bistrica (5.002), Slovenj Gradec (4.885), Lendava (4.315), Ljutomer (3.840), Gornja Radgona (3.829) in Prevalje (2.180). Preostali kraji imajo manj delovnih mest.

LITERATURA IN VIRI

- Vobovnik F., 1991, Naselja v SV Sloveniji po številu aktivnih prebivalcev in številu delovnih mest leta 1981 (diplomska naloga, Pedagoška fakulteta Maribor)
- Popis prebivalstva 1981, Aktivni prebivalci glede na naselje dela in naselje bivališča (računalniški izpis), Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana (statistična in kartografska obdelava Augustinovič D., Horvat U., Vobovnik F., Pedagoška fakulteta Maribor, 1991)

DISTRIBUTION OF POPULATION IN THE NORTH-EASTERN PART OF SLOVENIA FROM THE POINT OF VIEW OF DWELLING AND WORKING PLACE

The article evaluates the relation between the number of active population regarding the dwelling and working place in the year 1981 with the purpose of finding out the population mobility. It evaluates also the working place with respect to the fact, whether it is identical with the dwelling place or whether the working place is situated in another community place and/or in other Slovene communities. The analysis refers to more than 900 cadastral communities (further c.c.) in the north-eastern part of Slovenia and its regional distribution.

The regions with an index over 100 represent the areas with bigger number of working places than active population and into these regions the working migrations are primarily strongly directed. There is no area with an index under 20, however, there exists a great number of c.c. out of which the greater part of population is looking somewhere else for a job. There are 85 or 7,1 % of c.c. with an index above 100 in the north-eastern part of Slovenia, 72 or 7,9 % of c.c. with an index from 50 - 100, 326 or 35,7 % of c.c. with an index from 10 - 50 and at least half of c.c. have an index from 0 - 10 (table 1, map 1).

One third of the employed works in their dwelling places, the second third in other community places and the last one in other Slovene communities. 73 % of c.c. have less than 10 % of those employed in their dwelling places. More than 80 % the employed in another community place are stated in 29 % of c.c., whereas there are 35 % of c.c. with more than 40 % the employed in other Slovene communities (table 2, map 2).

At least 70,9 % of c.c. have less than 20 working places. Strong concentration of working places appears only in a smaller number of settlements (table 3, map 3).

Tabela 1

Aktivno agrarno in neagrarno prebivalstvo glede na kraj bivanja in kraj zaposlitve v SV Sloveniji leta 1981

Regija	Vsi aktivni preb.			Akt.agrar.p.		Aktivno neagrarno prebivalstvo				
	Kraj bivanja	Kraj zaposl.	ln.	Kraj bivanja št.	%	Kraj bivanja št.	%	Kraj zaposl. št.	%	ln.
A - SUBPANONSKA SV SLOVENIJA	199019	192020	96	54164	27,3	144855	72,8	137760	71,7	95
1 - PREKMURSKA GORICE	17635	16786	95	11304	64,1	6331	35,9	5579	33,2	88
1a1 - Goričko	14391	11832	82	10830	75,3	3561	24,7	1134	9,6	31
1a2 - Lendavske gorice	3244	4954	152	474	14,6	2770	85,4	4445	89,7	160
2 - POMURSKA RAVNINA	37104	37631	101	14034	37,9	23070	62,2	23379	62,1	101
2a - PREKMURSKA RAVNINA	30107	30092	99	11702	38,9	18405	61,1	18243	60,6	99
2a1 - Ravensko	14776	19646	132	3721	25,2	11055	74,8	15545	79,1	140
2a2 - Dolinsko	15331	10446	68	7981	52,1	7350	47,9	2698	25,8	36
b - APAŠKO IN MURSKO POLJE	6997	7539	107	2332	33,3	4665	66,7	5136	68,1	110
2b1 - Apaško polje	1813	1178	64	738	40,7	1075	59,3	473	40,1	44
2b2 - Mursko polje	5184	6361	122	1594	30,7	3590	69,2	4663	73,3	129
3 - SLOVENSKE GORICE	47214	34219	72	17705	37,5	29511	62,5	16761	48,9	56
3a - Zahodne Slovenske gorice	13431	7315	54	3105	23,1	10326	76,9	4308	58,9	41
3b - Srednje Slovenske gorice	22482	18309	81	8842	39,3	13640	60,7	9484	51,8	69
3c - Vzhodne Slovenske gorice	11301	8595	76	5756	51,0	5545	49,1	2969	34,5	53
4 - DRAVSKA RAVNINA	29375	25027	85	5455	18,5	23920	81,4	19341	77,3	80
4a - Dravsko polje	18035	10151	56	2928	16,2	15107	83,8	7243	18,0	47
4b - Ptujsko polje	11340	14876	131	2527	22,3	8813	77,7	12098	81,3	137
5 - HALOZE	6210	4158	66	3150	50,7	3060	49,3	1192	28,7	38
6 - DRAVINJSKE GORICE	11786	9515	80	2065	17,5	9721	82,5	7437	78,2	76
7 - Mariborska mestna regija	49695	64684	130	453	0,9	49242	99,1	64071	99,0	130
B - SUBALPСКА SV SLOVENIJA	43765	38378	87	6361	14,5	37404	85,5	32103	83,6	85
8 - DRAVSKO OBMEJNO HRIBOVJE	10026	6942	69	1704	17,0	8322	83,0	5275	75,9	63
9 - POHORJE	15316	12420	81	2761	18,0	12555	81,9	9801	78,9	78
10 - MISLINJSKA DOLINA	6875	7017	102	1092	15,9	5783	84,1	5809	82,8	100
11 - MEŽIŠKA DOLINA	11548	11999	103	804	7,0	10744	93,0	11218	93,5	104
SV SLOVENIJA	242784	230398	94	60525	24,9	182259	75,1	169863	73,7	93

In. - indeks med št.aktivnih v kraju zaposlitve in št.aktivnih v kraju bivanja

Tabela 2

Zaposleni v SV Sloveniji glede na kraj zaposlitve in kraj bivanja leta 1981

Regija	Stupi	Število zaposlenih				% zaposlenih		
		1	2	3	4	1	2	3
A - SUBPANONSKA SV SLOVENIJA	152.313	49.089	48.012	54.681	531	32,2	31,5	35,9
1 - PREKMURSKE GORICE	6.377	1.848	4.018	472	39	29,0	63,0	7,4
1a1 - Goričko	3.605	414	2.808	371	12	11,5	77,9	10,3
1a2 - Lendavske gorice	2.772	1.434	1.210	101	27	51,7	43,6	3,6
2 - POMURSKA RAVNINA	23.563	8.611	11.889	3.002	61	36,5	50,5	12,7
2a - PREKMURSKA RAVNINA	18.706	6.943	9.440	2.269	54	37,1	50,5	12,1
2a1 - Ravensko	11.159	5.766	4.622	754	17	51,7	41,4	6,8
2a2 - Dolinsko	7.547	1.177	4.818	1.515	37	15,6	63,8	20,2
b - APAŠKO IN MURSKO POLJE	4.857	1.668	2.449	733	7	34,3	50,4	15,1
2b1 - Apaško polje	1.182	200	839	138	5	16,9	71,0	11,7
2b2 - Murško polje	3.675	1.468	1.610	597	2	39,9	43,8	16,2
3 - SLOVENSKE GORICE	30.635	5.757	13.434	11.331	113	18,8	43,8	37,0
3a - Zahodne Slovenske gorice	10.480	1.189	3.416	5.845	30	11,3	32,6	55,8
3b - Srednje Slovenske gorice	13.992	3.297	6.846	3.811	38	23,6	48,9	27,2
3c - Vzhodne Slovenske gorice	6.163	1.271	3.172	1.675	45	20,6	51,5	27,2
4 - DRAVSKA RAVNINA	24.466	5.952	9.371	9.068	75	24,3	38,3	37,1
4a - Dravsko polje	15.213	1.828	5.708	7.639	38	12,0	37,5	50,2
4b - Ptujsko polje	9.253	4.124	3.663	1.429	37	44,6	39,6	15,4
5 - HALOZE	3.373	372	2.090	896	15	11,0	62,0	26,6
6 - DRAVINJSKE GORICE	15.360	5.518	6.556	3.268	18	35,9	42,7	21,3
7 - Mariborska mestna regija	48.539	21.031	654	26.644	210	43,3	1,3	54,9
B - SUBALPSKA SV SLOVENIJA	39.753	13.611	15.774	10.296	72	34,2	39,7	25,9
8 - DRAVSKO OBMEJNO HRIBOVJE	2.357	176	1.253	917	11	7,5	53,2	38,9
9 - POHORJE	7.029	1.311	3.591	2.117	10	18,7	51,1	30,1
10 - Dravska dolina	11.879	4.084	3.627	4.136	32	34,4	30,5	34,8
11 - MISLINJSKA DOLINA	6.410	2.687	2.121	1.592	10	41,9	33,1	24,8
12 - Doliško - Vitanjsko podolje	1.119	174	366	578	1	15,6	32,7	51,7
13 - MEŽIŠKA DOLINA	10.959	5.179	4.816	959	8	47,3	43,9	8,7
SV SLOVENIJA	192.066	62.700	63.786	64.977	603	32,6	33,2	33,8

1 - v kraju bivanja   2 - v drugem kraju v občini   3 - v drugi občini v Sloveniji   4 - drugod

Tabela 3

Delež katastrskih občin v SV Slovenije glede na število delovnih mest v neagrarnih dejavnostih leta 1981

Regija	Il. k.o.	% k.o. glede na število delovnih mest						
		<20	21-50	51-100	101-200	201-300	301-500	>501
A - SUBPANONSKA SV SLOVENIJA	749	45,7	10,0	8,7	11,0	8,3	10,8	5,5
1 - PREKMURSKE GORICE	90	91,1	5,5	2,2	1,1	-	-	-
1a1 - Goričko	85	90,6	5,9	2,3	1,2	-	-	-
1a2 - Lendavske gorice	5	100,0	-	-	-	-	-	-
2 - POMURSKA RAVNINA	115	72,2	6,9	6,9	6,9	2,6	4,3	-
2a - PREKMURSKA RAVNINA	79	75,9	5,1	3,8	7,6	3,8	3,8	-
2a1 - Ravensko	39	89,7	2,6	-	5,1	2,6	-	-
2a2 - Dolinsko	40	62,5	7,5	7,5	10,0	5,0	7,5	-
b - APAŠKO IN MURSKO POLJE	36	63,9	11,1	13,9	5,6	-	5,5	-
2b1 - Apaško polje	14	64,3	14,3	14,3	-	-	7,1	-
2b2 - Mursko polje	22	63,6	9,1	13,6	9,1	-	4,6	-
3 - SLOVENSKE GORICE	321	78,1	9,7	6,2	3,6	1,2	0,6	1,6
3a - Zahodne Slovenske gorice	87	67,4	12,8	12,8	2,3	2,3	1,2	1,2
3b - Srednje Slovenske gorice	150	80,0	8,0	5,3	5,0	-	0,7	2,0
3c - Vzhodne Slovenske gorice	84	85,7	9,5	1,2	1,2	1,2	-	1,2
4 - DRAVSKA RAVNINA	77	45,4	16,9	14,3	13,0	2,6	2,6	5,2
4a - Dravsko polje	51	41,2	15,7	15,7	15,7	1,9	3,9	5,9
4b - Ptujsko polje	26	53,8	19,2	11,5	7,7	3,9	-	3,9
5 - HALOZE	65	87,7	4,6	1,5	3,1	1,5	1,5	-
6 - DRAVINJSKE GORICE	68	72,3	14,7	4,4	1,5	1,5	2,8	5,8
7 - Mariborska mestna regija	13	-	-	-	-	-	-	100,0
B - SUBALPСКА SV SLOVENIJA	196	65,3	10,7	7,1	3,1	3,6	1,0	9,2
8 - DRAVSKO OBMEJNO HRIBOVJE	33	87,9	6,1	3,0	-	3,0	-	-
9 - POHORJE	61	65,6	9,8	9,8	3,3	3,3	1,6	6,6
10 - Dravska dolina	34	35,3	14,7	17,6	5,9	-	2,9	23,6
11 - MISLINJSKA DOLINA	18	50,0	22,2	5,6	-	16,7	-	5,5
12 - Doliško - Vitanjsko podolje	9	66,7	11,1	-	11,1	-	-	-
13 - MEŽIŠKA DOLINA	41	78,0	7,3	-	2,4	-	-	12,2
SV SLOVENIJA	945	70,9	10,4	6,7	3,9	1,9	1,0	5,2

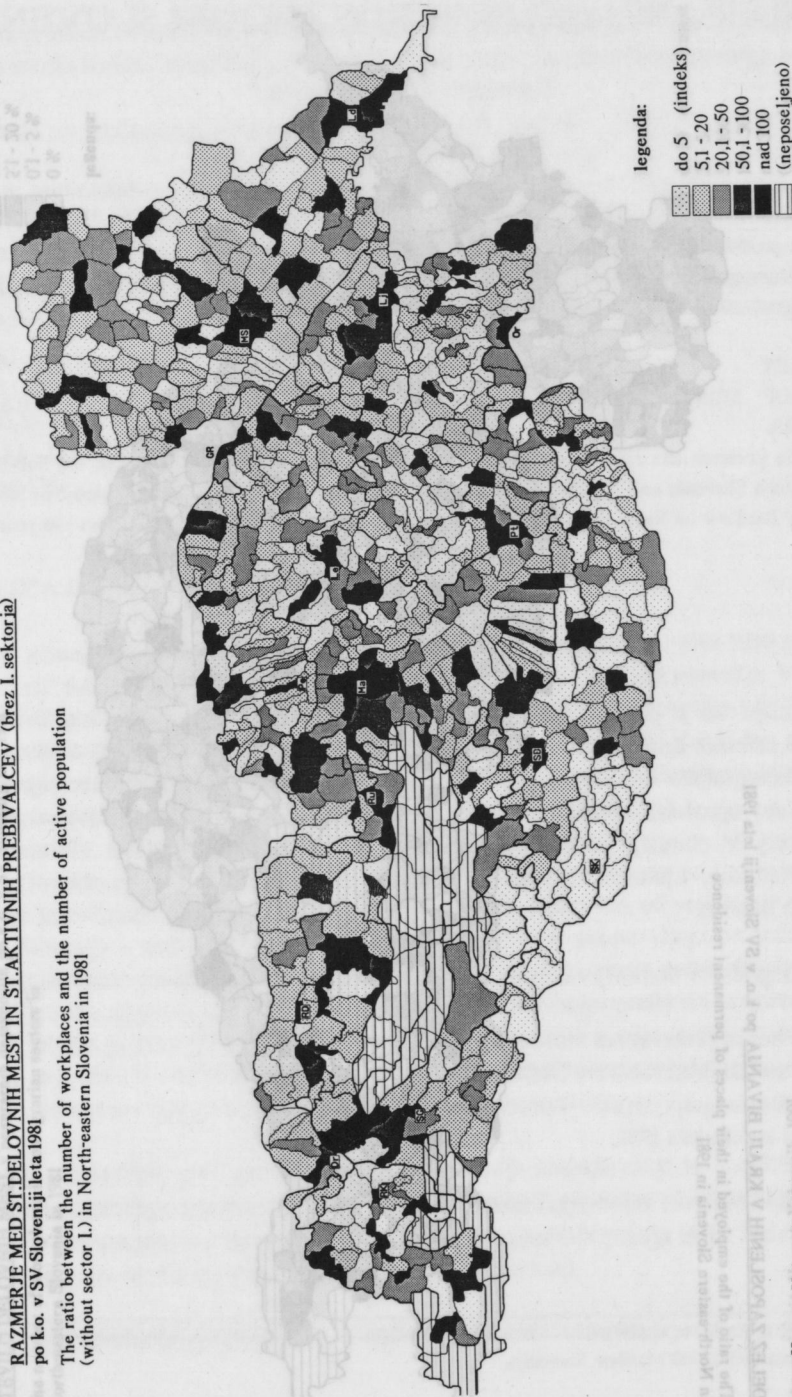
in. - indeks med število dejavnih v kraju zaposlitve in število dejavnih v kraju bivanja

logarit. - logar. v - 1000; logarit. v - 1000; logarit. v - 1000; logarit. v - 1000

karta 1:

RAZMERJE MED ST. DELOVNIH MEST IN ST. AKTIVNIH PREBIVALCEV (brez I. sektorja) po k.o. v SV Sloveniji leta 1981

The ratio between the number of workplaces and the number of active population (without sector I.) in North-eastern Slovenia in 1981

legenda:

- do 5 (indeks)
- 5,1 - 20
- 20,1 - 50
- 50,1 - 100
- nad 100
- (neposeljeno)

Horvat, Vobovnik, 1991

Tabela 3

Delež kmetijskih enot v SV Sloveniji po krajih in regijah, delež kmetijskih enot v kmetijskih dejavnostih

Regija

0,1 - 100
201 - 100
301 - 20
21 - 30

A - SUBPANONSKA
1 - PREKMURSKA
1a1 - Goriško
1a2 - Ljubljanske gorice
2 - POMURSKA
2a - PREKMURSKA
2a1 - Ravensko
2a2 - Dolinsko
3 - SLOVENSKE GORICE
3a - Zahodne Slovenske gorice
3b - Srednje Slovenske gorice
3c - Vzhodne Slovenske gorice
4 - DRAVSKA RAVNINA
4a - Dravsko polje
4b - Fujsko polje
5 - HALOŽE
6 - DRAVINSKE KONICE
7 - Mariborska
8 - SUBALPINSKA
9 - DRAVSKO
10 - Pohorje
11 - Milsinska
12 - Dolinsko - Vojkovo
13 - MEZIŠKA

1a1 - Goriško
1a2 - Ljubljanske gorice
2a1 - Ravensko
2a2 - Dolinsko
2b1 - Apaško polje
2b2 - Muraško polje
3a - Zahodne Slovenske gorice
3b - Srednje Slovenske gorice
3c - Vzhodne Slovenske gorice
4a - Dravsko polje
4b - Fujsko polje

3a - Zahodne Slovenske gorice
3b - Srednje Slovenske gorice
3c - Vzhodne Slovenske gorice

4a - Dravsko polje
4b - Fujsko polje

5 - HALOŽE
6 - DRAVINSKE KONICE
7 - Mariborska

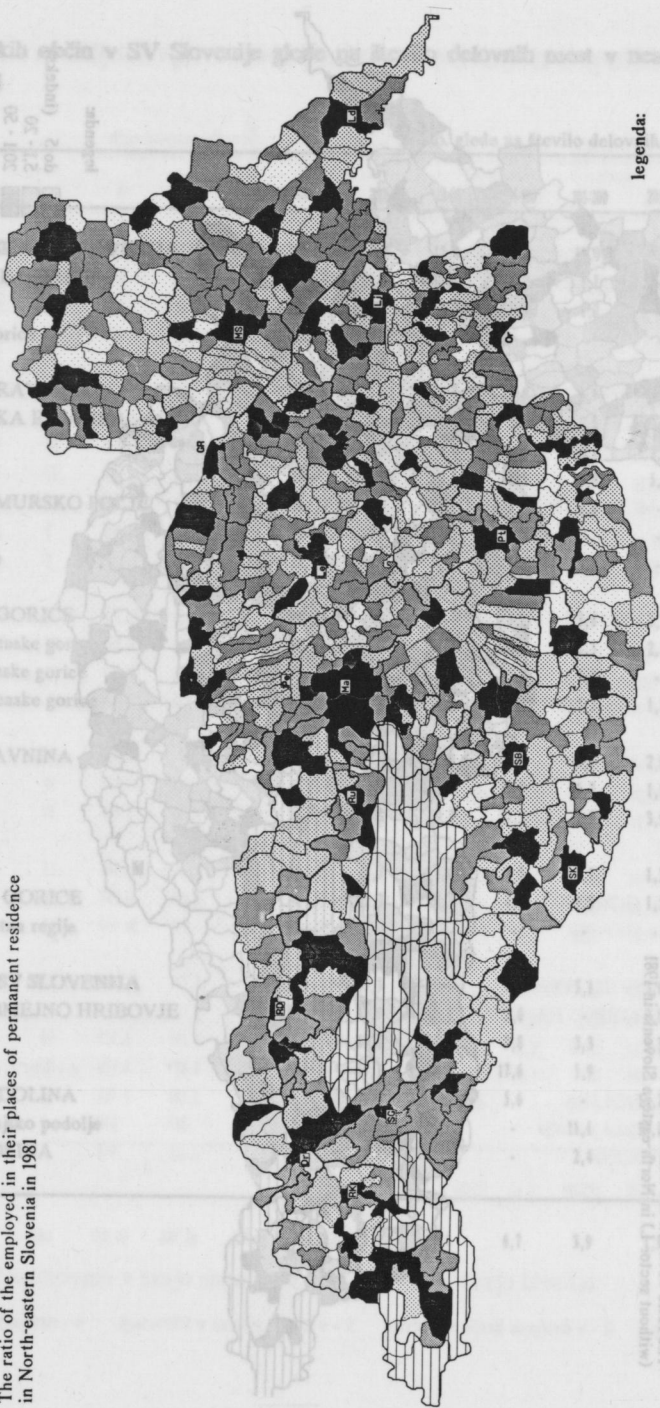
8 - SUBALPINSKA
9 - DRAVSKO
10 - Pohorje

11 - Milsinska
12 - Dolinsko - Vojkovo
13 - MEZIŠKA

SV SLOVENIJA

karta 2.

DELEŽ ZAPOSLENIH V KRAJU BIVANJA po k.o. v SV Sloveniji leta 1981
The ratio of the employed in their places of permanent residence
in North-eastern Slovenia in 1981

legenda:

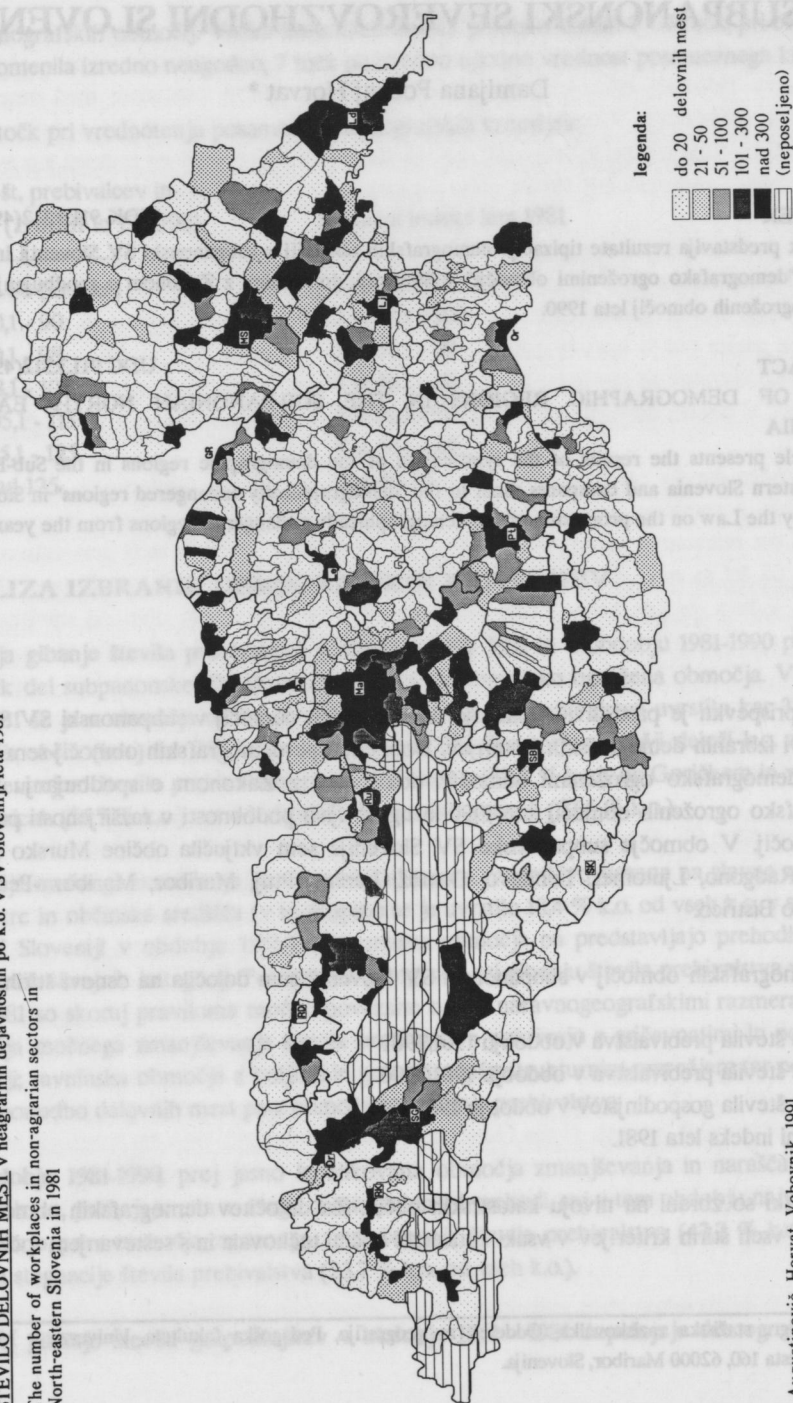
0 %
0,1 - 5 %
5,1 - 20 %
20,1 - 50 %
nad 50 %
(neposeljeno)

Augustinović, Horvat, 1991

karta 3:

STEVILO DELOVNIH MEST v neagrarnih dejavnostih po k.o. v SV Sloveniji leta 1981

The number of workplaces in non-agrarian sectors in North-eastern Slovenia in 1981

Augustinovič, Horvat, Vobovnik, 1991

TIPI DEMOGRAFSKIH OBMOČIJ V SUBPANONSKI SEVEROVZHODNI SLOVENIJI

Damijana Počkaj Horvat *

IZVLEČEK

UDK 911.3:312(497.12-18)

Prispevek predstavlja rezultate tipizacije demografskih območij v subpanonski SV Sloveniji in jih primerja z "demografsko ogroženimi območji" v Sloveniji, določenimi z Zakonom o spodbujanju demografsko ogroženih območij leta 1990.

ABSTRACT

UDC 911.3:312(497.12-18)

TYPES OF DEMOGRAPHIC REGIONS IN THE SUB-PANONIAN NORTH-EASTERN SLOVENIA

The article presents the results of the typification of the demographic regions in the Sub-Panonian North-eastern Slovenia and compares them to the "demographically endangered regions" in Slovenia as defined by the Law on the promotion of the demographically endangered regions from the year 1990.

UVOD

Namen prispevka je predstaviti tipizacijo demografskih območij v subpanonski SV Sloveniji na osnovi izbranih demografskih kriterijev. Dobljene tipe demografskih območij sem primerjala z "demografsko ogroženimi območji", določenimi z Zakonom o spodbujanju razvoja demografsko ogroženih območij leta 1990 in ugotavljala podobnosti v razširjenosti posameznih območij. V območje subpanonske SV Slovenije sem vključila občine Mursko Soboto, Gornjo Radgono, Ljutomer, Lendavo, Ormož, Lenart, Ptuj, Maribor, Maribor -Pesnico in Slovensko Bistrico.

Tipe demografskih območij v subpanonski SV Sloveniji sem določila na osnovi štirih **kriterijev**:

- gibanje števila prebivalstva v obdobju 1961/1981
- gibanje števila prebivalstva v obdobju 1981/1990
- gibanje števila gospodinjstev v obdobju 1961/1981
- starostni indeks leta 1981.

Vsi podatki so zbrani na nivoju katastrskih občin. Za določitev demografskih območij sem vrednosti vseh štirih kriterijev v vsaki katastrski občini točkovala in s seštevanjem točk dobila

---

* Dipl. geogr., stažistka raziskovalka, Oddelek za geografijo, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, 62000 Maribor, Slovenija.

tipe demografskih območij. Vsaka katastrska občina je lahko dobila 1 - 7 točk, pri čemer je 1 točka pomenila izredno neugodno, 7 točk pa izredno ugodno vrednost posameznega kriterija.

Število točk pri vrednotenju posameznih demografskih kriterijev:

gibanje št. prebivalcev in
gospod. (1961/81 in 1981/90)

starostni indeks leta 1981

1 = do 80 (indeks)

1 = nad 100

2 = 80,1 - 90

2 = 80,1 - 100

3 = 90,1 - 98

3 = 60,1 - 80

4 = 98,1 - 105

4 = 50,1 - 60

5 = 105,1 - 115

5 = 40,1 - 50

6 = 115,1 - 125

6 = 30,1 - 40

7 = nad 125

7 = do 30

ANALIZA IZBRANIH DEMOGRAFSKIH KRITERIJEV

Kriterija **gibanje števila prebivalstva v obdobju 1961-1981** in v obdobju 1981-1990 potrjujeta, da velik del subpanonske SV Slovenije spada v demografsko ogrožena območja. V obdobju 1961-1981 se je v območja močnega zmanjševanja števila prebivalstva uvrstilo kar 35,2 % katastrskih občin (k.o.) od 767 k.o. v subpanonski SV Sloveniji, največji deleži k.o. z močnim zmanjševanjem števila prebivalstva pa so v Halozah (70,8 % k.o.), na Goričkem in v Lendavskih gorinah (56,7 % k.o.) ter v Vzhodnih Slovenskih gorinah (53,6 % k.o.).

Območja močnega naraščanja števila prebivalstva so razumljivo vezana na glavne zaposlitvene centre in občinska središča (v to skupino se je uvrstilo 10,4 % k.o. od vseh k.o. v subpanonski SV Sloveniji v obdobju 1961-1981), vmesna območja pa predstavljajo prehodi do obeh omenjenih skrajnih kategorij. Posamezne kategorije pri gibanju števila prebivalstva v obdobju 1961-1981 so skoraj praviloma močno povezane tudi z naravnogeografskimi razmerami, saj se območja močnega zmanjševanja števila prebivalstva pokrivajo z gričevnatimi in oddaljenimi območji; ravninska območja z boljšim in gostejšim infrastrukturnim omrežjem ter pestrejšo in večjo ponudbo delovnih mest pa z območji naraščanja prebivalstva.

V obdobju 1981-1990, prej jasno izoblikovana območja zmanjševanja in naraščanja števila prebivalstva, prehajajo ena v drugo z manj vidnimi prehodi, saj v tem obdobju največji obseg zavzemajo prav območja zmernega zmanjševanja števila prebivalstva (43,7 % k.o. od vseh k.o.) in stagnacije števila prebivalstva (23,7 % k.o. od vseh k.o.).

Kriterij **gibanje števila gospodinjstev v obdobju 1961 - 1981** dopolnjuje demografski prikaz

subpanonske SV Slovenije. Povečini so območja zmanjševanja števila gospodinjstev in območja naraščanja števila gospodinjstev skoraj identična z območji upadanja oziroma rasti števila prebivalstva 1961-1981 (tudi korigirani Pearsonov kontingenčni koeficient med omenjenima kriterijema znaša 0,82). V najbolj ogrožena območja se je uvrstilo 18,2 % k.o. (od vseh k.o.), kar je precej manj kot pri kriteriju gibanje števila prebivalstva, večji pa je delež k.o. v območju zmernejšega zmanjševanja števila gospodinjstev (34,1 % k.o. od vseh k.o.).

V ostalih (ugodnejših) kategorijah so deleži k.o. približno enaki. Med posameznimi regijami spet izstopajo Haloze (41,5 % k.o. je v najbolj ogroženem območju); v območju zmernejšega zmanjševanja števila gospodinjstev pa Goričko in Lendavske gorice (54,4 % k.o.), Osrednje Slovenske gorice (44 % k.o.) in Zahodne Slovenske gorice (40,2 % k.o.). Območja naraščanja števila gospodinjstev so podobno kot območja naraščanja števila prebivalstva vezana na ravninski svet. V celotni subpanonski SV Sloveniji sodi v najugodnejšo kategorijo 13,7 % vseh k.o.

Poleg samega števila prebivalstva in števila gospodinjstev je za vrednotenje demografskih razmer zelo pomembna tudi starostna sestava prebivalstva. Upoštevala sem **starostni indeks leta 1981** kot relevanten demografski kriterij, ki s prikazom razmerja med prebivalstvom, starim nad 65 let in mlajšim od 14 let, osvetljuje demografske razmere določenega območja. Starostni indeks je kot kriterij določanja demografsko ogroženih območij upošteval tudi Zakon o spodbujanju razvoja demografsko ogroženih območij v Republiki Sloveniji (Ur.l. 1990, št.48, s.2226-2228). Starostni indeks izkazuje zmerno stopnjo povezanosti z ostalimi izbranimi demografskimi kriteriji. Korigirani Pearsonov kontingenčni koeficient med starostnim indeksom in gibanjem števila prebivalstva 1961 - 1981 znaša 0,54; med starostnim indeksom in gibanjem števila gospodinjstev 1961-1981 pa 0,48.

Za subpanonsko SV Slovenijo je značilno, da v negativnem smislu (starostni indeks nad 80) izstopata regiji Goričko in Lendavske gorice (62 % k.o.), več starega kot mladega prebivalstva pa je tudi na Dolinskem. Spet lahko opazimo že omenjen odnos med ugodnimi demografskimi razmerami in ravninskim svetom, vendar ta pri starostnem indeksu ni več tako jasen, saj se prebivalstvo stara tudi v večjih mestih.

Največji deleži k.o. v celotni subpanonski SV Sloveniji so tako v prehodnih kategorijah med prevlado starega oziroma mlajšega prebivalstva, deleži ostalih kategorij pa so si podobni. Največji delež k.o. (39 % k.o.) z ugodnim odnosom med starim in mladim prebivalstvom je v Zahodnih Slovenskih goricah, regija Goričko in Lendavske gorice pa v tej kategoriji nima niti ene k.o.. Zanimive so Haloze, ki tokrat prvič ne izstopajo v celoti v negativnem smislu saj so posamezne kategorije starostnega indeksa skoraj enakovredno zastopane po številu k.o..

TIPI DEMOGRAFSKIH OBMOČIJ V SUBPANONSKI SEVEROVZHODNI SLOVENIJI

Po vrednotenju vsakega demografskega kriterija posebej sem seštelala točke, ki jih je določena k.o. dobila s točkovanjem. Najmanjši skupni seštevek znaša 4 točke, največji 28. Na ta način sem določila pet **tipov demografskih območij**.

Tipi demografskih območij v subpanonski SV Sloveniji po številu točk:

tip demografskega območja št.točk

- močna depopulacija 4 - 8
- zmerna depopulacija 9 - 13
- stagnacija 14 - 18
- zmerna koncentracija 19 - 23
- močna koncentracija 24 - 28

Osnovna razporeditev vrednosti posameznih kriterijev je tudi pri njihovem združevanju v tipe demografskih območij ostala podobna. Med vsemi petimi tipi demografskih območij je v subpanonski SV Sloveniji najmočneje zastopan tip zmerne depopulacije prebivalstva (36,8 % k.o. od vseh k.o.), sledijo mu tip stagnacije prebivalstva (25,9 % k.o.), tip zmerne koncentracije prebivalstva (16,7 % k.o.), tip močne depopulacije prebivalstva (12,9 % k.o.) in tip močne koncentracije prebivalstva, ki je najmanj pogosto zastopan v subpanonski SV Sloveniji.

Po posameznih regijah je zastopanost tipov demografskih območij različna. Izstopajo regije Goričko in Lendavske gorice, kjer prevladuje tip močne depopulacije prebivalstva (v tip močne koncentracije prebivalstva se je v tej regiji uvrstila samo 1 k.o.) ter regije Osrednje Slovenske gorice, Vzhodne Slovenske gorice in Haloze, kjer se je skoraj polovica k.o. uvrstila v tip zmerne depopulacije prebivalstva.

ZAKLJUČEK

Tipe demografskih območij, dobljene na osnovi vrednotenja štirih demografskih kriterijev, lahko primerjamo z uvrstitvijo posameznih območij v **demografsko ogrožena območja** po Zakonu o spodbujanju demografsko ogroženih območij v Republiki Sloveniji leta 1990 (Ur.l. RS, št.48/1990).

Zakon za demografsko ogrožena območja šteje širša strnjena območja, ne glede na meje občin, v katerih KS izpolnjujejo naslednja dva kriterija:

- da rast stalnega prebivalstva ne presega 25 % povprečne rasti prebivalstva v Republiki Sloveniji od leta 1981 dalje

- da je indeks staranja stalnega prebivalstva za najmanj 25 % manj ugoden kot v povprečju Republike Slovenije.

Poleg KS, ki izpolnjujejo omenjena kriterija, so se v demografsko ogrožena območja uvrstile tudi druge KS in območja naselij, saj zakon našteva vrsto posebnosti, ki razširjajo demografsko ogrožena območja Slovenije. Z Odlokom o območjih, ki se štejejo za demografsko ogrožena območja v Republiki Sloveniji v obdobju 1991-1993 (Ur.l.RS št.6/1991) pa so točno opredeljene vse KS in območja naselij, ki se štejejo za demografsko ogrožena območja. Zakon tako določa tri kategorije demografsko ogroženih območij: demografsko ogrožena območja v 10-kilometrskem pasu, demografsko ogrožena območja izven 10-kilometrskega pasu in gorska višinska območja.

V demografsko ogrožena območja v 10-kilometrskem pasu se je v subpanonski SV Sloveniji uvrstilo 58,9 % k.o., v demografsko ogrožena območja izven 10-kilometrskega pasu 6,9 % k.o. in v gorska višinska območja 1,3 % k.o. Največ k.o. se je uvrstilo v demografsko ogrožena območja v 10-kilometrskem pasu v regiji Goričko in Lendavske gorice, Haloze pa so se v to kategorijo uvrstile v celoti. Kriterija za določevanje demografsko ogroženih območij po zakonu ni izpolnilo 32,8 % k.o..

Demografsko ogrožena območja, ki jih določa zakon, se v glavnem pokrivajo s prvimi tremi tipi demografskih območij, ki sem jih določila v subpanonski SV Sloveniji (od tipa močne depopulacije prebivalstva do tipa stagnacije prebivalstva). Območja, ki jih zakon ni uvrstil v demografsko ogrožena območja, pa so se v analizi uvrstila v tip zmerne in tip močne koncentracije prebivalstva.

Največja odstopanja med demografsko ogroženimi območji (po zakonu) in tipi demografskih območij, določenimi s to analizo, so na območju Ptujskega polja, Dravinjskih gor, Osrednjih Slovenskih gor v občini Ptuj in Zahodnih Slovenskih gor v občini Maribor. V teh regijah, ki jih zakon ni uvrstil v demografsko ogrožena območja, je analiziranje demografskih kriterijev tudi pokazalo stagnacijo oziroma zmerno depopulacijo prebivalstva.

Tako lahko zaključim, da se, kljub globalni podobnosti v razširjenosti, med z zakonom določenimi demografsko ogroženimi območji in tipi demografskih območij (ki so določeni z analizo v tej študiji uporabljenih demografskih kriterijev) pokažejo nekatere razlike. Demografsko ogrožena območja po zakonu so enotna in razširjena na strnjemem območju, tipi demografskih območij pa se med seboj prepletajo, precej manj je enotnih, strnjenih območij enega samega tipa. Iz naše analize je opazna tudi večja povezanost med razširjenostjo tipa demografskih območij in naravno-geografskimi razmerami. Prav tako je bolj opazen vpliv centralnih naselij, ki s svojo gravitacijsko močjo vplivajo tudi na demografske razmere.

Upoštevanje demografskih kriterijev pri določanju tipov demografskih območij je tako le

eden od načinov ugotavljanja sprememb v razvoju prebivalstva. Za vrednotenje dobljenih rezultatov je nujno tudi upoštevanje drugih dejavnikov razvoja - zlasti ponudbe delovnih mest in infrastrukturnega omrežja, ki močno vplivata na spreminjanje pogojev in kvalitete življenja. Predvsem v prehodnih tipih demografskih območij je bližina delovnih mest in urejeno infrastrukturno omrežje pomemben impulz razvoja teh območij, ki prispeva k ohranitvi poselitve, saj postaja kvalitetno življenjsko okolje vse bolj cenjena vrednota.

LITERATURA IN VIRI

- Klemenčič V., 1972, Tendence socialnega razvoja SV Slovenije v primerjavi s celotno SR Slovenijo, Geographica Slovenica št.2 - Geografski simpozij o SV Sloveniji, Ljubljana, s. 183-193
- Ogrinc T., 1983, Nekatere geografske značilnosti SV Slovenije z vidika razvoja ruralne pokrajine, Geographica Slovenica št.14 Ljubljana, s.103-111
- Zakon o spodbujanju razvoja demografsko ogroženih območij v Republiki Sloveniji, Uradni list RS 1990/št.48, s. 2226-2228
- Odlok o območjih, ki se štejejo za demografsko ogrožena območja v Republiki Sloveniji v obdobju 1991-1993, Uradni list RS 1991/št.6, s.243-247

TYPES OF DEMOGRAPHIC REGIONS IN THE SUB-PANONIAN NORTH-EASTERN SLOVENIA

The types of demographic regions in the Sub-Panonian North-eastern Slovenia have been determined on the basis of four criteria:

- variation in the number of inhabitants in the period 1961-1981
- variation in the number of inhabitants in the period 1981-1990
- variation in the number of households in the period 1961-1981
- age coefficient in the year 1981.

The evaluation was carried out at the level of cadastral communities (c.c.). Five types of demographic regions emerged:

- the type of **intensive depopulation** (12,9 % c.c. out of all c.c. in the Sub-Panonian North-eastern Slovenia)
- the type of **moderate depopulation** (36,8 % c.c.)
- the type of **population stagnation** (25,9 % c.c.)
- the type of **moderate population concentration** (16,7%)
- the type of **intensive population concentration** (7,7 % c.c.)

The distribution of individual types varies across the regions. The type of intensive depopulation is prevalent in the regions of Goričko and of Lendavske gorice. The regions of Osrednja Slovenske gorice, Vzhodne Slovenske gorice and of Haloze also stand out because of over half of their c.c. being classified as types of intensive or moderate depopulation. The regions of Dravsko-Ptujsko polje and of Pomurska ravnina on the other hand represent the type of population concentration.

Demografsko ogrožena območja, ki jih določa zakon, se v prvini razlikujejo glede na vrsto ogroženosti. Največje število ogroženosti opazuje v regiji Goričko in Lendavske gorice. Še posebej izstopajo regije Osrednja Slovenske gorice, Vzhodne Slovenske gorice in Haloze, saj več kot polovica prebivalstva v njih spada v kategorije intenzivne ali zmernega depopulacije. Na drugi strani predstavljata Pomurska ravnina in Dravsko-Ptujsko polje tipa koncentracije prebivalstva.

The types of demographic regions in the Sub-Pannonic North-eastern Slovenian regions are determined on the basis of four criteria. The highest number of regions with intensive or moderate depopulation are found in the Goriška and Lendavska gorica regions. The regions of Osrednja Slovenske gorice, Vzhodne Slovenske gorice and Haloze stand out because of more than half of their population being classified as intensive or moderate depopulation. The Pomurska ravnina and Dravsko-Ptujsko polje regions represent the type of population concentration.

The distribution of individual types varies across the regions. The type of intensive depopulation is prevalent in the regions of Goričko and of Lendavske gorice. The regions of Osrednja Slovenske gorice, Vzhodne Slovenske gorice and of Haloze also stand out because of over half of their c.c. being classified as types of intensive or moderate depopulation. The regions of Dravsko-Ptujsko polje and of Pomurska ravnina on the other hand represent the type of population concentration.

Uporabljene demografske kriterije pri določanju tipov ogroženosti so:

Tabela 1

Število katastrskih občin v subpanonski SV Sloveniji glede na demografske kriterije

The number of cadastral communities in the Sub-Panonian North-eastern Slovenia according to demographic criteria

Legenda:

K1 - gibanje števila prebivalstva v obdobju 1961/81:

K2 - gibanje števila prebivalstva v obdobju 1981/90:

K3 - gibanje števila gospodinjstev v obdobju 1961/81:

A - do 85 (indeks)

B - 85,1 - 98

C - 98,1 - 105

D - 105,1 - 125

E - nad 125

K4 - starostni indeks:

A - nad 80 (indeks)

B - 60,1 - 80

C - 50,1 - 60

D - 40,1 - 50

E - do 40

tip demografskih območij:

A - močna depopulacija (4 - 8 točk)

B - zmerna depopulacija (9 - 13)

C - stagnacija (14 - 18)

D - zmerna koncentracija (19 - 23)

E - močna koncentracija (24 - 28)

demografsko ogrožena območja (DOO):

A - DOO v 10-km pasu

B - DOO izven 10-km pasu

C - gorska višinska območja

D - -

E - ni DOO

Tabela 1 (nadaljevanje)

regija	prebivalstvo 61/81					prebivalstvo 81/90					sk. k.o.
	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	
Goričko in											
Lendavske gorice	51	33	5	-	1	21	56	7	6	-	90
Pomurska ravnina	22	39	18	27	9	5	51	30	29	-	115
Zahodne Slov.gorice	34	15	16	13	9	11	35	21	17	3	87
Osrednje Slov.gorice	47	59	13	19	12	10	61	42	33	4	150
Vzhodne Slov.gorice	45	21	7	10	1	8	50	17	8	1	84
Dravsko-Ptujsko polje	1	14	10	30	22	-	20	32	25	-	77
Haloze	46	9	5	4	1	18	27	8	11	1	65
Dravinjske gorice	6	15	11	10	8	4	15	12	16	3	50
druge k.o.*	18	10	-	4	17	6	20	9	13	1	49
skupaj k.o.	270	215	85	117	80	83	335	178	158	13	767

regija	gospodinjstva 61/81					gospodinjstva 81/90					sk. k.o.
	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	
Goričko in											
Lendavske gorice	32	49	2	5	2	56	24	7	3	-	90
Pomurska ravnina	5	29	22	44	15	32	26	23	25	9	115
Zahodne Slov.gorice	12	35	10	16	14	4	13	19	21	30	87
Osrednje Slov.gorice	29	66	27	16	12	14	32	25	51	28	150
Vzhodne Slov.gorice	24	32	17	10	1	15	28	25	9	7	84
Dravsko-Ptujsko polje	1	9	8	30	29	2	12	14	24	25	77
Haloze	27	20	7	8	3	9	18	12	13	13	65
Dravinjske gorice	3	7	11	19	10	2	8	9	15	16	50
druge k.o.*	7	15	1	7	19	2	9	5	17	16	49
skupaj k.o.	140	262	105	155	105	136	170	139	178	144	767

* - k.o., ki so del Pohorja, Kozjaka in Mariborske mestne regije

Tabela 1 (nadaljevanje)

regija	tip demografskih obm.					demogr.ogrožena obm.					sk. k.o.
	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	
Goričko in											
Lendavske gorice	44	37	8	-	1	86	-	-	-	4	90
Pomurska ravnina	7	39	37	27	5	89	2	-	-	24	115
Zahodne Slov.gorice	6	33	26	13	9	51	-	-	-	36	87
Osrednje Slov.gorice	8	70	47	17	8	61	34	-	-	55	150
Vzhodne Slov.gorice	15	40	23	5	1	70	10	-	-	4	84
Dravsko-Ptujsko polje	-	4	24	32	17	19	-	-	-	58	77
Haloze	15	33	9	6	2	65	-	-	-	-	65
Dravinjske gorice	2	10	15	16	7	9	-	-	-	41	50
druge k.o.*	2	16	10	12	9	2	7	10	-	30	49
skupaj k.o.	99	282	199	128	59	452	53	10	-	252	767

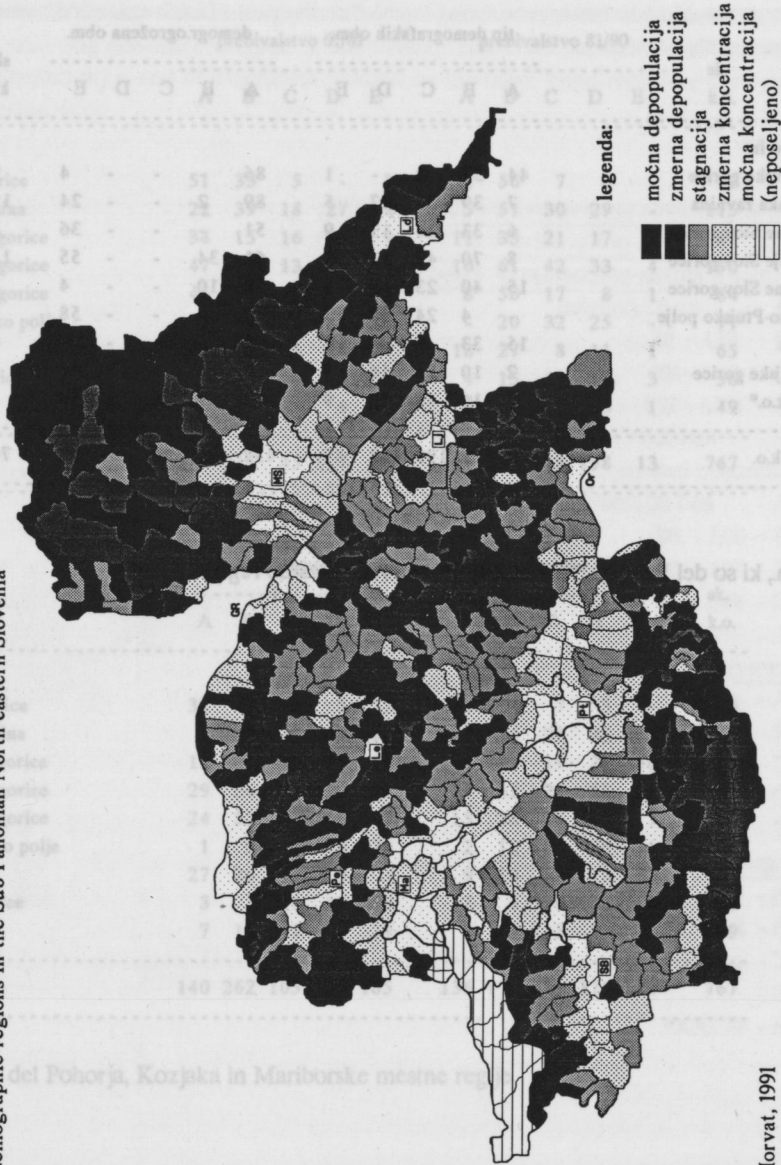
* - k.o., ki so del Pohorja, Kozjaka in Mariborske mestne regije

Slika 1

karta i:

TIPI DEMOGRAFSKIH OBMOCIJ po KO v Subpanonski SV Sloveniji

Types of demographic regions in the Sub-Panonian North-eastern Slovenia

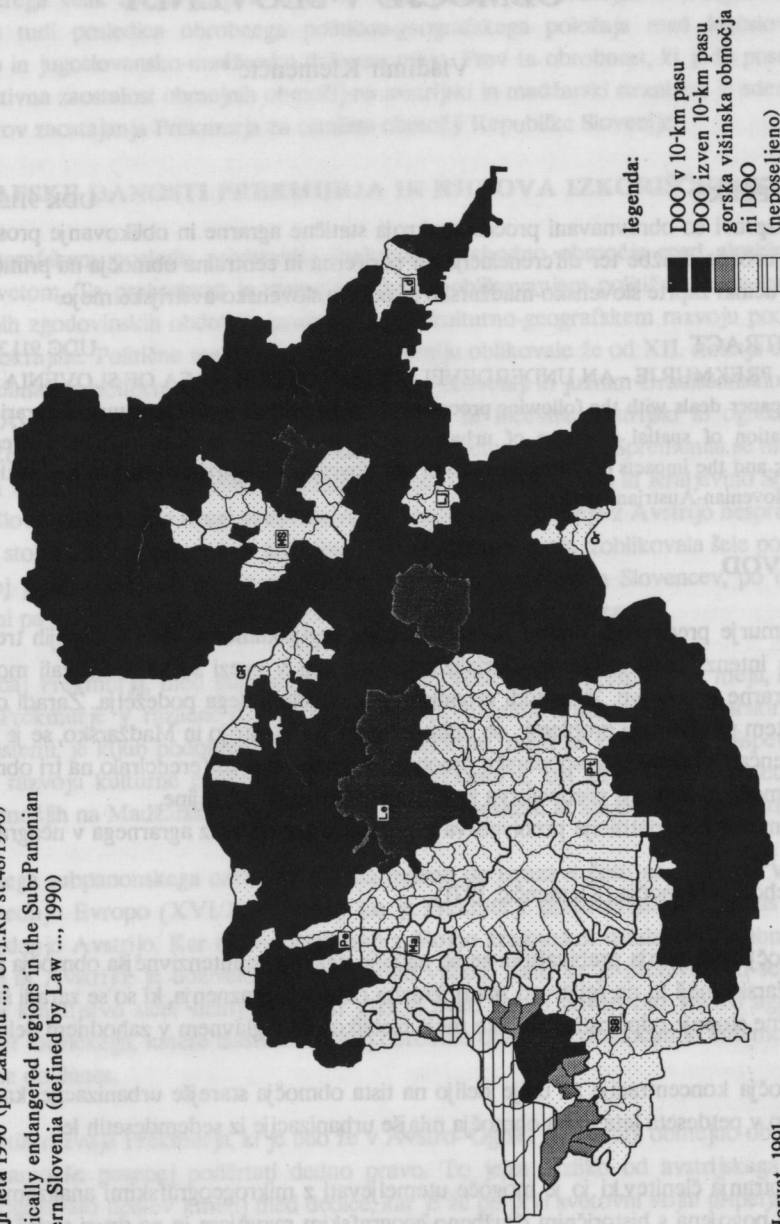
D. Počkaj-Horvat, 1991

Slika 2

karta 2:

DEMOGRAFSKO OGROŽENA OBMOCIJA po KO v Subpanonski SV Sloveniji leta 1990 (po Zakonu ..., Ur.LRS št.48/1990)

Demographically endangered regions in the Sub-Panonian North-eastern Slovenia (defined by Law ..., 1990)

legenda:

- DOO v 10-km pasu
- DOO izven 10-km pasu
- gorska višinska območja ni DOO
- ni DOO (neposeljeno)

D.Počkaj-Horvat, 1991

PREKMURJE KOT NERAZVITO OBMEJNO OBMOČJE V SLOVENIJI

Vladimir Klemenčič *

IZVLEČEK

UDK 911.3(497.12-18-04)

V razpravi so obravnavani procesi razkroja statične agrarne in oblikovanje prostorske strukture urbane družbe ter diferenciacija na periferna in centralna območja na primeru Prekmurja, z učinki zaprte slovensko-madžarske in odprte slovensko-avstrijske meje.

ABSTRACT

UDC 911.3(497.12-18-04)

THE PREKMURJE - AN UNDERDEVELOPED FRONTIER AREA OF SLOVENIA

The paper deals with the following processes: disintegration of spatial structure of agrarian society and formation of spatial structure of urban society; spatial differentiation into peripheral and central areas; and the impacts of the unopenness of the Slovenian-Hungarian border, as well as the openness of the Slovenian-Austrian border.

1. UVOD

Prekmurje predstavlja tipičen primer obmejne regije, kamor so šele v zadnjih treh desetletjih segle intenzivnejše oblike industrializacije in s tem v zvezi so se oblikovali močnejši centri neagrarne zaposlitve. Zato tudi urbanizacija ni zajela širšega podeželja. Zaradi obmejne lege in s tem povezanimi problemi, ob državnih mejah z Avstrijo in Madžarsko, se je Prekmurje po tendencah socialne in gospodarske preobrazbe prostorsko zdiferenciralo na tri območja:

- območje praznenja prebivalstva z razkrojem kulturne pokrajine,
- območje koncentracije prebivalstva s procesi preobrazbe iz agrarnega v neagrarni tip podeželja in
- prehodna območja (Klemenčič, 1971).

Območje praznenja prebivalstva se še nadalje deli: na najintenzivnejša območja praznenja ob madžarski meji in na relativno manj izrazita območja praznenja, ki so se zaradi štiridesetletne različne stopnje odprtosti avstrijske meje izoblikovala v glavnem v zahodnem delu Prekmurja.

Območja koncentracije se dalje delijo na tista območja starejše urbanizacije, katere zametki segajo v petdeseta leta in na območja mlažje urbanizacije iz sedemdesetih let.

Ta notranja členitev, ki jo je mogoče utemeljevati z mikrogeografskimi analizami pa je na eni strani pogojena s historičnim družbeno-geografskim razvojem in na drugi strani s fizično-geografskimi danostmi Prekmurja, ki se deli na ravninski svet na levi strani Mure in na gričevnato

---

* Dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, Slovenija

Goričko, katerega velik del je po prvi svetovni vojni postal ožje obmejno območje. Sedanji razvoj pa je tudi posledica obrobnega politično-geografskega položaja med jugoslovansko-avstrijsko in jugoslovansko-madžarsko državno mejo. Prav ta obrotnost, ki jo še posebej poudarja relativna zaostalost obmejnih območij na avstrijski in madžarski strani, pa je eden od glavnih vzrokov zaostajanja Prekmurja za ostalimi območji Republike Slovenije.

2. GEOGRAFSKE DANOSTI PREKMURJA IN NJIHOVA IZKORIŠČENOST

V fizično-geografskem pogledu predstavlja Prekmurje prehodno območje med alpskim in panonskim svetom. Ta prehodnost je utemeljena tudi z oblikovanjem političnih meja, kar je bilo v različnih zgodovinskih obdobjih izraženo tudi v kulturno-geografskem razvoju podobe in funkcije pokrajine. Politične meje so se na tem ozemlju oblikovale že od XII. stoletja dalje. Tako je bila današnja politična meja med Prekmurjem v Sloveniji in južnim Gradiščanskim ter Štajersko v Avstriji začrtana že v XII. stoletju, ko je še ločevala avstrijski in ogrski del Avstro-Ogrske. Nespremenjena je ostala do konca prve svetovne vojne. Spremenila se niti po prvi svetovni vojni, ko je med obema vojnoma ločevala tedanjo Avstrijo in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, niti po drugi svetovni vojni. Medtem, ko je meja z Avstrijo nespremenjena že več stoletij, pa se je današnja jugoslovansko-madžarska meja izoblikovala šele po letu 1924. Najprej je ločevala Madžarsko od Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, po drugi svetovni vojni pa ločuje Prekmurje od županij Vas in Zala na Madžarskem.

Naravni značaj Prekmurja, med panonskim in alpskim svetom ter spreminjanje meja, ki so vključevale Prekmurje v različne državne tvorbe s specifičnimi družbeno-gospodarskimi in političnimi sistemi, je kljub podobnim geografskim danostim, zlasti za kmetijstvo, prispeval k drugačnemu razvoju kulturne pokrajine in funkcije Prekmurja, kot ga sledimo v sosednjih, podobnih območjih na Madžarskem ter na južnem Gradiščanskem in Štajerskem v Avstriji.

Prehodnost tega subpanonskega ozemlja je prišla močno do izraza v času najglobljšega vdora Turkov v Srednjo Evropo (XVI/XVII. stol.), ko je Prekmurje predstavljalo mejni pas med Turčijo in tedanjo Avstrijo. Ker ni bilo varovano z Vojno krajino, kot ostala mejna območja med Turčijo in Avstrijo, je doživelo številne turške vpade. Zato se je prebivalstvo selilo v gričevnat, za kmetijstvo sicer manj primeren gorički svet. To je povzročilo visoko agrarno prenaseljenost Goričkega, katere zlasti na najbolj obrobni obmejni območjih ni bilo mogoče premagati vse do danes.

Pri posebnostih razvoja Prekmurja, ki je bilo že v Avstro-Ogrski Monarhiji obmejno območje Ogrske, moramo še posebej poudariti dedno pravo. To je, za razliko od avstrijskega dela Monarhije, pogojevalo delitev kmetij med dediče, kar je že po prvi svetovni vojni pripeljalo do tako razdrobljene zemljiško posestne sestave, da se velika večina družin ni mogla preživljati. Ta posestna razdrobljenost je vse do novejšega razdobja silila prekmursko prebivalstvo k iskanju svoje eksistence z različnimi oblikami selitev (Olas, 1990). Do prve svetovne vojne se

je prebivalstvo selilo le na sezonska kmečka dela znotraj Ogrske, v obdobju med obema vojnama pa se pojavijo tudi selitve na sezonska nekmečka dela. Šele po drugi svetovni vojni selitve na sezonska nekmečka dela dokončno prevladajo in prebivalstvo se začne seliti predvsem v Zahodno Evropo. Medtem, ko se je do konca prve svetovne vojne odseljena delovna sila vračala po nekajmesečni sezonski zaposlitvi nazaj v Prekmurje k svojim družinam, pa velik del odseljenih po drugi svetovni vojni v Zahodno Evropo, ostaja tam vsaj nekaj let in se šele nato vrne za stalno domov, veliko pa se jih kot izseljenci za stalno naseli v Zahodni Evropi (Olas, 1956). Prebivalstvo Prekmurja se je od konca prejšnjega stoletja vključevalo tudi v selitve evropskega prebivalstva na druge kontinente, najprej v Združene države Amerike, med obema vojnama v Argentino, po drugi svetovni vojni pa v Kanado in Avstralijo (Olas, 1960).

Pred začetkom industrializacije je vse do šestdesetih let hodilo iz Prekmurja na razna sezonska dela med 12.000 in 14.000 ljudi, s pričetkom industrializacije in upadanjem naravne rasti prebivalstva v sedemdesetih letih pa naj bi bilo na sezonskem delu še okrog 4.000 ljudi. To so v tujini zaposleni prebivalci Prekmurja, ki imajo doma svojo družino ali pa vzdržujejo intenzivne stike s svojimi starši. Večja zaposlitvena jedra teh sezonskih delavcev najdemo na avstrijskem Štajerskem ter v južni Nemčiji, zlasti v okolici Ingolstadta (Olas, 1978).

Zelo pomembna v kulturno-geografskem razvoju Prekmurja od konca prejšnjega stoletja je bila razmejitev med Prekmurjem in Štajersko ter južnim Gradiščanskim v Avstriji. Industrializacija Štajerske je vse do druge svetovne vojne povzročala izseljevanje malih kmetov s svojimi družinami v gospodarsko razvijajoče se predele Štajerske in ostale Avstrije. Kmetije, ki so jih ti odseljenci prodajali predvsem na Apaški ravnini, Murskem polju ter na območju Radgone, pa so z denarjem, zasluženim v izseljeništvu (Amerika) kupovali Prekmurci (Olas, 1963). Razlike v gospodarskem razvoju obmejnih območij v Prekmurju in na Štajerskem ter na južnem Gradiščanskem v Avstriji so se po drugi svetovni vojni še povečale. Zaradi izseljevanja avstrijskega prebivalstva iz obmejnih območij vzhodne Štajerske in južnega Gradiščanskega v notranjost Avstrije, je tukaj v primerjavi z ostalo Avstrijo prišlo do relativnega gospodarskega zaostajanja in do pomanjkanja delovne sile v kmetijstvu. Kerr tega ni nadomestila modernizacija tehnologije v kmetijstvu, je sem prihajala delovna sila iz Prekmurja kar traja deloma še danes. To je v veliki meri omililo gospodarsko in socialno stisko obmejnega prebivalstva v Prekmurju, ki mu je razdrobljena posest do tedaj bila edini vir dohodka. Povprečna velikost kmetij je bila okrog 4 hektarjev, okrog 20 ali manj arov nekaj kilometrov oddaljenih in razmetanih parcel po vsem vaškem zemljišču. Te majhne kmetije so lahko imele tudi po 15 in več takih parcel (Olas, 1972).

Že ta prednost, ki so imeli prebivalci Prekmurja ob avstrijski meji pred prebivalci, ki so živeli ob zaprti madžarski meji, je postala nova pozitivna inovacija družbeno-ekonomske preobrazbe obmejnih območij. K oblikovanju obmejnega območja, ki je pod vplivom odprte avstrijske meje kazalo relativno izboljšanje socialnega položaja prebivalstva v Prekmurju, je prispevalo tudi večanje števila mejnih prehodov in tehnično opremljanje le-teh. Tako je do leta 1990 bilo

na 28 kilometrih slovensko-avstrijske meje v Prekmurju 8 mejnih prehodov, od katerih sta dva mednarodnega pomena. Tudi število potnikov, ki prečka mejo na tem območju se iz leta v leto povečuje. Tako se je število potnikov povečalo iz 1,2 milijona leta 1981 na 1,6 milijona leta 1988. Mednarodna mejna prehoda v Gederovcih in Kuzmi pa nista pomembna le za prehajanje prebivalstva obmejnih območij iz ene strani meje na drugo stran, temveč vse bolj pridobivata tudi funkcijo mednarodne tranzitne poti delavcev, ki so na začasnem delu v Zahodni Evropi, predvsem v Južni Nemčiji in Avstriji. Njuna prometno tranzitna vloga je še posebej poudarjena ob koncu tedna ter v času letnih in zimskih dopustov, to je v obdobju turističnih selitvenih tokov med Evropo ter Jugoslavijo, Grčijo in Turčijo.

Povezovanje prebivalstva ožjega obmejnega pasu s krajšimi sezonskimi deli na Štajerskem in južnem Gradiščanskem ali pa v obliki dnevnega potovanja na delo preko meje ter migracijski tokovi delavcev ob koncu tedna, sezonsko ali preko celega leta, je v veliki meri prispevalo k večji poselitveni stabilnosti prebivalstva ob avstrijski meji, kakor pa lahko to sledimo ob zaprti madžarski meji, kjer je velik del obmejnega območja postal izrazito depopulacijsko in poselitveno labilno območje.

Pri oblikovanju mejne črte med Madžarsko in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev leta 1924 so bile pretrgane vse železniške in cestne povezave med Monoštom in Mursko Soboto ter Lendavo in Lentjem. Del kmetijskih zemljišč vasi, ki so pripadla Jugoslaviji je ostal na obmejnih območjih sosednje Madžarske, obratno pa so deli zemljišč, ki so pripadli madžarskim vasem ostali na jugoslovanski strani (Sožitje..., 1987). Pri oblikovanju meje tudi niso bile upoštevane meje šolskih okolišev in fara, pa tudi del gravitacijskega zaledja centralnega kraja Lendave je ostal na Madžarskem. Medtem, ko so mejni prehodi na madžarsko-jugoslovanski meji do leta 1948 še povezovali skoraj vse obmejne kraje, pa je prišlo po tem letu do skoraj povsem hermetične zaprtosti meje. Skromnejše oblike osebnega in blagovnega mednarodnega prometa se začnejo znova pojavljati šele v šestdesetih letih, nekaj intenzivneje pa šele v osemdesetih letih, pa še to le na dveh mejnih prehodih (Hodoš, Dolga vas).

Medtem, ko vse do sedemdesetih let o prekomejnem povezovanju obmejnih območij z obeh strani madžarske meje skoraj ne moremo govoriti in ko skromen prekomejni promet poteka preko madžarske meje, ki meri v Prekmurju 88 kilometrov le preko dveh mejnih prehodov (Dolga vas, Hodoš), so kraji Prekmurja ob avstrijski meji intenzivno povezani z obmejnimi kraji onstran meje v Avstriji že od leta 1960 dalje. Takrat sta namreč Avstrija in Jugoslavija podpisali najprej dogovor o možnosti izkoriščanja dvolastniške zemlje kmetov iz Prekmurja ter kmetov iz Štajerske in južnega Gradiščanskega (Olas, 1976; Karta 1), nekaj pozneje pa so podpisali tudi dogovor o maloobmejnem prometu, kar predvsem v novejšem razdobju predstavlja pomembno osnovo za regionalno povezovanje prebivalstva z obeh strani meje. Z uki- nitvijo viz za prestopanje meje pa sta postali na podlagi obojestranskih prehodov preko meje v zvezi z vsakodnevnimi nakupi in s turističnimi obiski zdraviliških krajev Prekmurja ter sku- paj z zaposlovanjem prekmurskega prebivalstva v Avstriji obmejni območji z obeh strani

Tabela 1
Število potnikov in blaga (v tonah) na jugoslovansko-avstrijski in jugoslovansko-madžarski meji leta 1981 in 1988

	dolž. meje v km	štev. mej. preh.	leto 1981		leto 1988	
			štev. potnikov	blago v t	štev. potnikov	blago v t
jug.avstr. meja	27,6	8	1.179.175	300	1.601.837	12.509
jug.-madž. meja	88,0	2	528.216	6343	534.724	18.207
S k u p a j	115,6	10	1.707.381	6643	2.136.561	30.716

slovensko-avstrijske meje gospodarsko bolj ali manj soodvisni in med seboj povezani, tako, da sta se v novejšem času preoblikovali v pravo obmejno regijo.

Na drugi strani pa so obmejni kraji ob jugoslovansko-madžarski meji še naprej povezani z obmejnimi kraji sosednje Madžarske le preko dveh mejnih prehodov. Tudi prehajanje dvo-lastnikov preko meje, ki je bilo pred drugo svetovno vojno še zelo živahno, je zaradi podružabljanja zemlje lastnikov iz Slovenije na madžarski strani povsem zamrlo. Vse to je v Prekmurju še bolj zmanjšalo velikost kmetij in še poslabšalo socialni položaj prebivalstva.

Po drugi svetovni vojni je Prekmurje vse do sedemdesetih let ostalo skoraj izven procesa industrializacije in urbanizacije tedaj še močno agrarno prenaseljenega podeželja, ki je takrat v večji ali manjši meri zajel že skoraj vsa območja Slovenije. Šele v zadnjih tridesetih letih je s policentričnim razvojem Slovenije, ki je slonel na osnovi Zakona o pospeševanju gospodarskega razvoja manj razvitih območij Slovenije iz leta 1971, postopna industrializacija zajela tudi Prekmurje. Tako so bila na podlagi tega zakona deležna gospodarskega pospeševanja vsa tista območja, kjer je bil narodni dohodek nižji kot 5.000 din na prebivalca in ki so imela leta 1971 več kot 40% kmečkega prebivalstva ter manj kot 20% aktivnega prebivalstva zaposlenega izven kmetijstva. Po tem Zakonu naj bi bilo hitrejšega gospodarskega razvoja deležno celotno Prekmurje, vendar pa so kljub temu ostala obsežna hribovska, še zlasti pa obmejna območja Goriškega še naprej nerazvita. Zato so ob koncu leta 1990 sprejeli še Zakon o spodbujanju razvoja demografsko ogroženih območij, ki se nanaša na vse tiste krajevne skupnosti, kjer rast prebivalstva leta 1981 ne presega 25% povprečne rasti prebivalstva v Republiki Slo-

veniji in ki imajo indeks staranja za najmanj 25 indeksnih točk manj ugoden, kakor znaša povprečje za Republiko Slovenijo. Po tem Zakonu, ki daje v razvoju prednost obmejnim in narodnostno mešanim območjem, pa je v spodbujanje razvoja vključen celoten hribovit svet Goričkega, saj se na večini teh območij kažejo tendence razkroja demografske strukture prebivalstva. Na osnovi Zakona iz leta 1971 lahko sledimo ob večanju števila in disperziji števila krajev z industrijo tudi hitri rasti števila prebivalstva, zaposlenega v sekundarnem sektorju in oblikovanju gravitacijskih zaledij dnevne migracije delovne sile.

Medtem, ko je bilo v Prekmurju pred sprejemom Zakona o gospodarskem pospeševanju nerazvitih območij le nekaj krajev z industrijo, ki so bili v glavnem le na ravninskem svetu, pa so do leta 1990 nastali kraji z industrijo na celotnem ozemlju Prekmurja. Na ožjem obmejnem območju so kraji z industrijo nastali le ob madžarski meji na območju Lendave, ki že dobiva značaj mlade industrijske regije, ob avstrijski meji pa razen nekaj manjših industrijskih obratov kraji niso dobili pomembnejše industrije (Karta 2). Novi industrijski kraji, ki so šele v zadnjih dveh desetletjih nastali izven ravnine v širših dolinah ob prometnih poteh Goričkega, so si izoblikovali svoja lokalna gravitacijska zaledja, ki so se povezala z območji dnevne migracije na ravnini. Območje dnevne migracije se je tako razširilo na celotno Prekmurje, vendar pa je na osrednjem Goričkem in na nekaterih obmejnih območjih razvito v tako skromni obliki, da ni moglo preprečiti depopulacije teh območij.

Novonastali industrijski obrati imajo večinoma podružnični značaj obratov iz Murske Sobotne, ali pa so njihovi matični obrati v oddaljenih krajih Slovenije. Razen obrata v Turnišču, ki se je razvil v pomembno izvozno podjetje športne obutve mednarodnega slovesa, pa zaposlujejo ostala podružnična podjetja skoraj izključno le nekvalificirano in polkvalificirano ter v glavnem le žensko delovno silo z nizko izobrazbo, ki je v večini primerov le na ravni dokončane osnovne šole. Zaposlovanje slabo izobraženega in nizko kvalificiranega prebivalstva pa je tudi edini prispevek k zadržanju prebivalstva v tem prostoru in edini prispevek k izboljšanju prostorskih struktur omenjenih območij gričevnate goričke pokrajine. Zaradi konfiguracije reliefa in večinoma slabo razvitega lokalnega cestnega omrežja pa ostajajo izven vpliva novejši industrializacije posameznih industrijskih krajev obsežna, zlasti obmejna območja. (Olas, 1990).

Prekmurje je v zadnjih tridesetih letih v procesu industrializacije doživljalo na eni strani proces razkroja agrarne strukture prebivalstva, katero na drugi strani v različni intenzivnosti nadomešča struktura prebivalstva urbane družbe. To se najbolj izrazito kaže v mehaničnem gibanju prebivalstva in staranju le-tega ter v preoblikovanju strukture čistih kmečkih gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom v strukturo polkmečkih in nekmečkih gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom. Značilnost prehoda Prekmurja iz agrarne v neagrarno družbo je, da je velik del gospodinjstev izven Murske Sobotne in Lendave še vedno povezanih s kmetijsko obdelavo zemlje, deloma tako, da ostaja eden od zakoncev doma na kmetiji, eden pa je zaposlen v ostalih panogah gospodarskih dejavnosti. K temu tipu gospodinjstev spadajo tudi tista, kjer je starejša generacija (stara nad 50 let) zaposlena na kmetiji, mlada generacija pa izven kmetijstva (Olas, 1982).

Na ravninskem območju med Cankovo, Mursko Soboto, Beltinci in Lendavo, kjer sta se industrializacija in urbanizacija podeželja pričeli že kmalu po drugi svetovni vojni, pa je vse več takih kmečkih gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom, kjer so vsi odrasli zaposleni izven kmetijstva, delo na zemlji pa jim služi le kot dodatni vir dohodka.

Na perifernih in večinoma obmejnih območjih pa, razen na območju Cankove, Kuzme in Lendave, vse bolj prevladuje jo taka gospodinjstva s kmečkim gospodarstvom, kjer se vsi člani gospodinjstva ukvarjajo s kmetijstvom.

Delež kmečkega prebivalstva je v razdobju med leti 1961 in 1981 v močnem nazadovanju, saj se je iz dveh tretjin zmanjšal na dobre tri desetine, vendar tudi to nazadovanje ni povsod enako. V tem procesu zmanjševanja deleža kmečkega prebivalstva pa obmejna območja zaostajajo, saj imajo še vedno okrog 40% kmečkega prebivalstva, vendar je to močno ostarelo in izumira, neagrarno prebivalstvo pa ga nadomešča le v zelo skromni obliki (Diagram 2). Povsem drugačno sliko pa imamo v ravninskem svetu, kjer imamo po kmečkih gospodinjstvih ob ostarelem kmečkem prebivalstvu tudi mlado, nekmečko prebivalstvo, ki se je šele v zadnjih treh desetletjih zaposlilo izven kmetijstva, večinoma na slabo plačanih delovnih mestih v industriji, katero terja v glavnem nekvalificirano ali pa polkvalificirano delovno silo (Diagram 1). Ker izumiranje kmečkega prebivalstva ne dohiteva rasti aktivnega prebivalstva, zaposlenega v neagrarnih dejavnostih, sledimo v vseh območjih Prekmurja padanju deleža aktivnega prebivalstva in v zvezi s tem tudi hitremu upadanju deleža prebivalstva zaposlenega v primarnem sektorju gospodarskih dejavnosti, ki je iz treh četrtin upadel na slabo polovico. Vzporedno s tem pa močno narašča delež zaposlenih v sekundarnem sektorju, ki je iz slabe desetine leta 1961 narastel na tri desetine leta 1981. Z modernizacijo uprave ter razvojem zdravstva in šolstva, se je povečal tudi delež aktivno zaposlenih v terciarnem in kvartarnem sektorju gospodarskih in negospodarskih dejavnosti in sicer iz 12% leta 1961 na 21% leta 1981. Tudi v obmejnih območjih, ki kažejo sicer negativne znake demografskega razvoja, lahko sledimo podobnim, vendar znatno počasnejšim tendencam pri upadanju števila in deleža aktivnega prebivalstva in premikom prebivalstva zaposlenega v primarnem sektorju v sekundarni, terciarni in kvartarni sektor (Klemenčič, 1971).

Ker so bili po drugi svetovni vojni vloženi veliki naporji v modernizacijo šolstva, kar se kaže v oblikovanju takozvanih "centralnih" osnovnih šol in v ukinutvi enorazrednih in dvorazrednih osnovnih šol, se je v celotnem Prekmurju med leti 1961 in 1981 zmanjšal tudi delež starejših od 15 let, ki nimajo nobene šolske izobrazbe ali pa le nedokončano osnovno šolo iz dobre polovice na slabo petino. Istočasno se je za 15% povečal delež prebivalcev z dokončano osnovno šolo, za 10% delež prebivalcev z dokončano poklicno šolo, za 6% delež prebivalcev s končano srednjo šolo ter za 2,5% delež prebivalcev z dokončano višjo ali visoko šolo.

3. NOTRANJA DIFERENCIACIJA PREKMURJA PO NEKATERIH ELEMENTIH PROSTORSKIH STRUKTUR

Razvoj celotnega Prekmurja, še posebej pa vpliv industrializacije in z njo v zvezi razvoj uslužnostnih dejavnosti (šolstvo, zdravstvo, prometna in telekomunikacijska infrastruktura) so prekmursko podeželje, ki je bilo po drugi svetovni vojni še enakomerno razvito, v zadnjih tridesetih letih močno zdiferencirali. Gospodarske in negospodarske dejavnosti nudijo v Prekmurju človeku zelo različne možnosti za bivanje, oskrbo, izobraževanje in izkoriščanje prostega časa. Te različne možnosti za življenje in delo prebivalstva se posledično kažejo v gibanju števila prebivalstva, v gibanju števila gospodinjestev in števila stanovanj, odnosno hiš, v zadnjih treh desetletjih pa tudi v uveljavljanju urbanizacije podeželja. Na celotnem teritoriju Prekmurja je število prebivalcev zaradi deagrarizacije, ki je povezana z odmiranjem kmečkega prebivalstva in zaradi selitvenih tokov, ki so v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni povezani predvsem z izseljevanjem, naraščalo počasneje kot v ostalih regijah Republike Slovenije. V zadnjih treh desetletjih prihaja v Prekmurju tudi do diferenciranosti na območja doseljevanja z naraščanjem števila prebivalstva in na območja odseljevanja z upadanjem števila prebivalstva. Na območjih koncentracije ali doselitve prebivalstva, se število prebivalstva večja na osnovi doseljevanja in naravne rasti, na območjih odseljevanja pa se število prebivalstva zmanjšuje na račun odmiranja ostarelega kmečkega prebivalstva, ki ga prirodna rast nekmečkega prebivalstva ne more več nadomeščati.

Prekmursko podeželje je močno zdiferencirano tudi glede na rast gospodinjestev, saj so tudi tu zelo izrazite meje med področji koncentracije in področji praznenja. Kot posledica ustvarjanja novih delovnih mest narašča število gospodinjestev na območjih koncentracije in nazaduje na območjih praznenja. Različna intenzivnost učinkov industrializacije in urbanizacije pa se s številom stanovanj oziroma hiš kaže tudi v zunanji podobi pokrajine.

Tendence demografskega razvoja, ki so izražene z gibanjem števila prebivalstva, tendence gospodarskega razvoja, ki so izražene z gibanjem števila gospodinjestev in spremembe v zunanji podobi pokrajine, ki so izražene s spremembami števila stanovanj, nam kažejo na tendence regionalne preobrazbe Prekmurja, obenem pa nam omogočajo mikro- in makrogeografsko regionalizacijo Prekmurja na:

- območja različne stopnje urbaniziranosti, v kolikor so tendence rasti pozitivne pri vseh treh zgoraj navedenih elementih in
- območja deagrarizacije, v kolikor so pri vseh treh elementih prisotne negativne tendence. Različna rast ali upad teh elementov pa kaže na določeno prehodnost stopnje regionalne preobrazbe posameznih območij Prekmurja.

Območja z naraščanjem števila prebivalstva, gospodinjestev in števila stanovanj se še naprej diferencirajo na dve območji in sicer na območje starejše industrializacije in urbanizacije, ki se v obliki posameznih otokov pojavljajo na območju Murske Sobote, Beltincev in Lendave in

kjer vsi trije navedeni elementi naraščajo že od petdesetih let naprej, ko se je pričela industrializacija teh območij. Po letu 1970 so se z nastajanjem novih industrijskih krajev med Mursko Soboto in Ledavo ta območja razširila in se povezala v bolj ali manj sklenjeno urbanizirano območje na celotnem ravninskem svetu. Ta novejša urbanizacija je zajela tudi bližnja območja novih krajev z industrijo na gričevnatem svetu Goričkega. Medtem, ko so se starejša in novejša območja industrializacije in urbanizacije na ravnini sklenila v enotno območje, pa so območja novih industrijskih krajev na Goričkem ostala izolirana v obliki posameznih otokov sredi območij, kjer se javljajo tendence zmanjševanja števila prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj. Tudi pri teh procesih lahko ločimo dva tipa območij. Tako imamo območja, kjer število prebivalcev, gospodinjstev ter stanovanj konstantno nazaduje v zadnjih treh desetletjih in območja, kjer v vseh treh desetletjih konstantno nazaduje le število prebivalstva, medtem, ko število gospodinjstev ali pa število stanovanj stagnira.

Med tipi območij, ki kažejo tendence k nazadovanju in tipi območij, ki kažejo tendence k rasti števila vseh treh elementov pa ločimo še prehodna območja, kjer se med posameznimi desetletji obdobja 1961-1981 uveljavljajo pri prebivalstvu tendence stagnacije, pri gospodinjstvih in stanovanjih pa enkrat tendence naraščanja, drugič pa tendence stagnacije ali upadanja (Karta 3). Razmerje med teritoriji območij praznenja in območij koncentracije se je v Prekmurju v zadnjih treh desetletjih močno izboljšalo v korist območij koncentracije, saj izkazuje pozitivno rast vseh treh elementov (števila prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj) skoraj polovica celotnega Prekmurja, še pred letom 1971 pa je obsegal teritorij s takimi tendencami le slabo desetino vsega ozemlja, na njem pa je živelo nekaj več kot 24% vsega prebivalstva Prekmurja (Tabela 2).

Kljub vsem naporom, da bi kraje z industrijo razširili tudi na gričevnat svet Goričkega, pa ostaja v zadnjem desetletju še vedno več kot tri desetine poselitvenega prostora in 17% prebivalcev na območjih, kjer so prisotni vsi znaki depopulacije z opuščeni hišami oziroma stanovanji. Tudi kmetijska zemlja ostaja tod zaradi staranja kmečkega prebivalstva obdelana le še v neposredni okolici vasi (Tabela 3).

Prehodno območje, kjer se še niso uveljavile niti tendence koncentracije, niti tendence praznenja in je prebivalstvo že vključeno v dnevno migracijo pa obsega dobro petino ozemlja Prekmurja, poseljuje pa ga nekaj več kot 12% prekmurskega prebivalstva (Tabela 4).

Pri opredelitvi območij v kategorije praznenja in koncentracije prebivalstva se pa pokažejo velike razlike zaradi učinkov zaprtosti madžarske meje in odprte meje ob jugoslovansko-avstrijski meji. Ob madžarski meji sodi v območja praznenja s tendencami razkroja kulturne pokrajine kar dobra polovica vsega obmejnega ozemlja, na katerem živi skoraj slaba tretjina vsega obmejnega prebivalstva tega območja. Nasproti temu pa spada ob avstrijski meji v to kategorijo le dobrih 12% vsega obmejnega ozemlja, na katerem živi približno 9% obmejnega prebivalstva.

Tabela 2

Površine, število prebivalcev in gostota prebivalstva na območjih koncentracije prebivalstva

	površina		preb.1987		preb./km ² 1987
	km ²	%	štev.	%	
območje ob jugosl.- avstrijski meji	34,50	50,9	3.276	56,7	95,0
območje ob jugosl.- madžarski meji	31,53	17,3	6.203	51,3	196,7
Obmejno območje-skupaj	66,03	26,4	9.479	53,0	143,6
Občina Murska Sobota	252,90	36,6	40.911	63,4	161,8
Občina Lendava	160,01	62,5	23.987	89,4	149,9
PREKMURJE-SKUPAJ	412,91	43,6	64.898	71,0	157,2

Tabela 3

Površine, število prebivalcev in gostota prebivalstva na območjih praznenja in depopulacije

	površina		preb.1987		preb./km ² 1987
	km ²	%	štev.	%	
območje ob jugosl.- avstrijski meji	8,66	12,7	531	9,2	61,3
območje ob jugosl.- madžarski meji	105,50	58,0	4386	36,3	41,6
Obmejno območje-skupaj	114,16	45,7	4917	27,5	43,1
Občina Murska Sobota	295,49	42,7	13316	20,6	45,1
Občina Lendava	45,81	17,9	2314	8,6	50,5
PREKMURJE-SKUPAJ	341,30	36,0	15630	17,1	45,8

Tabela 4

Površina, število prebivalcev in gostota prebivalstva na prehodnih območjih.

	površina		preb.1987		preb./km ² 1987
	km ²	%	štev.	%	
območje ob jugosl.- avstrijski meji	24,68	36,4	1983	34,2	80,3
območje ob jugosl.- madžarski meji	47,90	26,3	1496	9,9	31,2
Obmejno območje-skupaj	72,58	29,1	3479	19,5	47,9
Občina Murska Sobota	143,19	20,7	9577	14,8	66,9
Občina Lendava	50,34	19,7	1951	7,3	38,8
PREKMURJE-SKUPAJ	193,53	20,4	11528	12,6	59,6

Gostota prebivalstva po teh območjih je glede na nizko stopnjo gospodarske razvitosti sorazmerno visoka, še zlasti na območjih praznenja. Tako znaša gostota na območju starejše urbanizacije okrog 232 preb./km², na območju mlajše urbanizacije pa okrog 105 preb./km². Na območju praznenja, kjer je še zmeraj visok delež agrarnega prebivalstva pa znaša le-ta še zmeraj okrog 50 preb./km². Povprečna gostota prebivalstva je sorazmerno visoka tudi na območju obmejnih katastrskih občin. Ob avstrijski meji, kjer imajo prebivalci v zvezi z odprtostjo meje in zaposlovanjem preko meje ugodnejše pogoje za preživetje, znaša gostota okrog 85 preb./km², ob bolj zaprti madžarski meji pa dosega približno 66 preb./km².

Periferna lega obmejnih območij, ki so oddaljena od večjih centrov izobraževanja še zelo izrazito kaže tudi v strukturi prebivalstva po šolski izobrazbi. V krajih obmejnih katastrskih občin se je z ukinitvijo osnovnih šol z enim ali nekaj razredi in z dnevnim prevozom otrok v "centralne" osnovne šole stanje izboljšalo tako, da je v generaciji stari do 50 let zelo malo ljudi, ki ne bi imelo vsaj osnovnošolske izobrazbe. Zaradi oddaljenosti obmejnih krajev od krajev z možnostjo srednješolskega izobraževanja in zaradi socialnih razmer pa ta območja znatno zaostajajo predvsem v tistih kategorijah prebivalstva, ki imajo dokončano poklicno, srednjo, višjo ali pa visoko šolo, saj je delež takih precej nižji kot v celotnem Prekmurju ali pa v ostali Sloveniji. Medtem, ko ima v Sloveniji po podatkih iz leta 1981 več kot osnovnošolsko izobrazbo dokončano 40,4% prebivalstva starejšega od 15 let, pa znaša ta delež za Prekmurje 26,4% za podeželje obmejnih območij pa samo 17,6%.

Negativne tendence socialnega in gospodarskega razvoja in odsotnost rasti mladih nekmečkih gospodinjev se kaže v celotnem Prekmurju tudi v tendencah staranja prebivalstva, saj je indeks staranja znašal leta 1961 le 33, leta 1981 pa že 84. To staranje prebivalstva je na obmejnih območjih za nekaj enot višje, saj se je stopnja staranja povečala ob avstrijski meji za 33 (iz 29 na 62), ob madžarski meji pa kar za 40 enot (iz 36 na 76).

4. ZAKLJUČEK

Prekmurje spada v območje nerazvitega, subpanonskega sveta, ki je predstavljalo periferno območje Ogrske že v obdobju do prve svetovne vojne in je kot tako ostalo tudi pozneje v Jugoslaviji in Sloveniji vse do današnjih dni. Ozemlje Prekmurja je bilo tako v preteklosti in je tudi še danes v stran od večjih centralnih krajev, ki so se ob koncu XIX. stoletja industrializirali in pridobili pomembne funkcije makroregionalnega pomena. Prekmurje je z zapiranjem političnih meja dobilo značaj periferne, gospodarsko nerazvitega območja še posebej po drugi svetovni vojni. To perifernost so v zadnjih tridesetih letih vsaj do neke mere zmanjšali odprta avstrijsko-slovenska meja in intenzivnejša industrializacija ter urbanizacija in v zvezi s tem hitro prestrukturiranje prostorskih struktur agrarne družbe v prostorske strukture industrijske družbe. Ta proces je močno zdiferenciral svet ombejnega goriškega hribovja od ravninskega sveta na levem bregu reke Mure. Na Goričkem pa se je podeželje še poglobljeno diferenciralo kot slabše razvito depopulacijsko območje z razkrajanjem intaktne demografske strukture agrarnega prebivalstva v strukturo prebivalstva v demografskem razkroju. Posledice teh procesov sta predvsem zaprta meja in prometna perifernost. Na obmejnih območjih hribovitega Goriškega pa ob madžarski meji ponekod že lahko sledimo kot posledico razkroja demografske strukture kot razkroju kulturne pokrajine.

Ob avstrijski meji je posledice obmejne lege omilila možnost prekomejnega zaposlovanja na Štajerskem in južnem Gradiščanskem v Avstriji.

Posledice vojne in poveljne premalo plansko socialno in prostorsko usmerjene industrializacije s hitrim prehodom tradicionalnega kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice na ravnini ter razkroj demografske strukture na obsežnih območjih hribovitega Goriškega, so prizadeli tudi tradicionalno kulturo tega območja. Še pred drugo svetovno vojno je ob prevladujočem slovenskem prebivalstvu in madžarski manjšini ob madžarski meji živela še nemška manjšina v nekaterih krajih ob avstrijski meji ter židovsko prebivalstvo in Romi, pestra pa je bila tudi struktura prebivalstva po verski pripadnosti, ki se je delila na katoliško in protestantsko slovensko in katoliško in protestantsko madžarsko prebivalstvo. Ker ta pestra kultura ni bila upoštevana, je Prekmurje v veliki meri izgubilo svojo kulturno podobo. Iz obmejnih krajev ob avstrijski meji so bili Nemci nasilno preseljeni, Judje pa uničeni. Zaradi odseljevanja se je na hribovitem Goričkem močno zmanjšalo število slovenskega in madžarskega prebivalstva, s tem pa tudi pripadnikov protestantske vere.

Z uvajanjem koncepta policentričnega razvoja, s katerim naj bi zagotovili enakomernejši gospodarski razvoj vseh območij Slovenije in s tem tudi celotnega Prekmurja, je bil usmerjen le na ravninski svet Prekmurja. Hribovita območja Goričkega in še posebej obmejna območja, ki so pod močnim udarom depopulacije pa še naprej ogrožata razseljevanje prebivalstva in razpad kulturne pokrajine, zato je potrebno nujno uveljaviti novi načrt pospeševanja demografsko ogroženih območij Slovenije. Ta pa se bo lahko uveljavil le s popolnim odprtjem tako avstrijske, kakor tudi madžarske meje na območju Prekmurja in s skupno zasnovanim načrtom regionalnega in gospodarskega razvoja vseh treh obmejnih območij: Prekmurja v Sloveniji, Štajerske ter Gradišanske v Avstriji in obmejnih delov županij Vas in Zala na Madžarskem. Tak načrt bo moral poleg pospešenega gospodarskega razvoja upoštevati tudi aspekte kulturnega razvoja z vidika skupnega obmejnega prostora.

LITERATURA IN VIRI

1. Olas, L., 1956: Razvoj in problemi sezonskega zaposlovanja prekmurskega prebivalstva, Geografski vestnik XXVII-XXVIII (1955/56), Ljubljana.
2. Olas, L., 1960: Trajne migracije iz Sebeborec (Prekmurje), Geografski vestnik XXXVI (1960), Ljubljana.
3. Olas, L., 1963: Migracije Prekmurcev v štajerski del Pomurja, Geografski vestnik XXXV (1963), Ljubljana (str.15-33).
4. Klemenčič, V.,1971: Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva. Geografski zbornik XII (1971), Ljubljana (str. 137-216).
5. Olas, L.,1972: Vpliv migracij na socialni in prostorski razvoj Prekmurja. Geografski simpozij o severovzhodni Sloveniji, Maribor 13.-15.oktobra 1972 (str. 52-63).
6. Olas, L., 1976: Dvolastništvo- dejavnik v razvoju Prekmurja kot obmejne regije. Geografski vestnik XLVIII (1976), Ljubljana (str. 151-155).
7. Olas, L. 1978: Nekateri populacijski problemi Prekmurja kot obmejne regije. II. slovensko-slovaški geografski simpozij, Maribor, 1978 (str. 163-169).
8. Olas,L., 1982: Neki socialnogeografski problemi mešoviten domačinstava u poljoprivredi Pomurja. Geographica Slovenica IV (1982), Ljubljana (str. 59-62).
9. Klemenčič, V., 1985: Položaj italijanske in madžarske narodnosti in narodnostno mešana območja v Slovenski Istri in Prekmurju v luči socialne geografije. Geographica Slovenica 16, Ljubljana (str. 7-15).
10. Madžari in Slovenci- sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji, Ljubljana, 1987 (614 strani).
11. Klemenčič, V., 1987: Državna meja na območju SR Slovenije in obmejna območja kot nov geografski fenomen. Revija za narodnostna vprašanja, Razprave in gradivo 20 (1987), Ljubljana (str. 57-81).

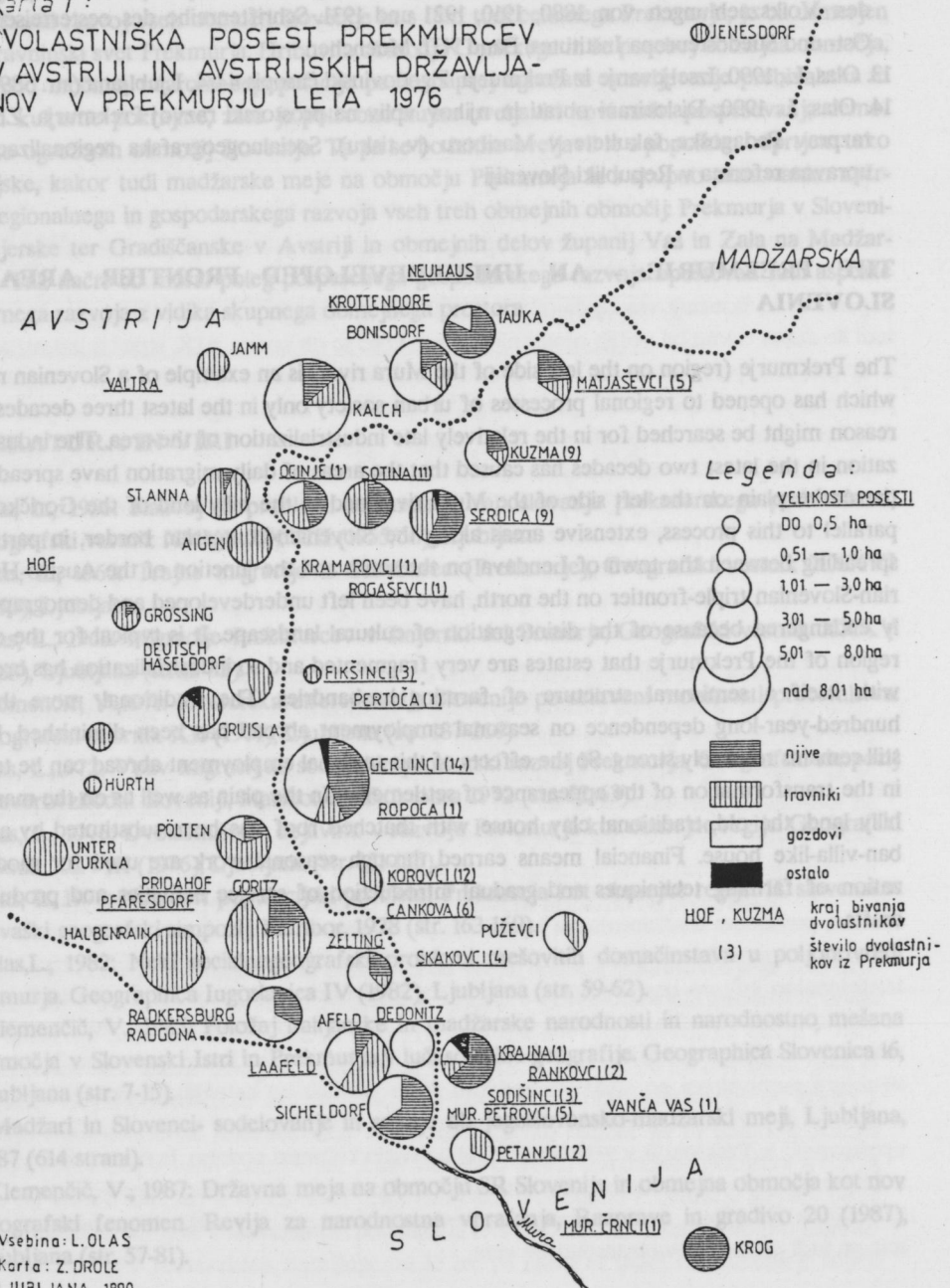
12. Suppan, A., 1988: Slowenen und Deutsche in Krein, der Untersteiermark und Slowenien in den Volkszählungen von 1880, 1910, 1921 und 1931. Schriftenreihe des oesterreichischen Ost- und Suedosteuropa Institutes, Band XII, Muenchen.
13. Olas, L., 1990: Izseljevanje iz Prekmurja. Zgodovinski časopis 44/4, Ljubljana (str. 589-594).
14. Olas, L. 1990: Dislocirani obrati in njihov vpliv na prostorski razvoj Prekmurja. Zbornik razprav Pedagoške fakultete v Mariboru (v tisku). Socialnogeografska regionalizacija in upravna reforma v Republiki Sloveniji

THE PREKMURJE - AN UNDERDEVELOPED FRONTIER AREA OF SLOVENIA

The Prekmurje (region on the left side of the Mura river) is an example of a Slovenian region which has opened to regional processes of urban society only in the latest three decades. The reason might be searched for in the relatively late industrialization of the area. The industrialization in the latest two decades has caused that the areas of daily migration have spread over the entire plain on the left side of the Mura river and to the hilly land of the Goričko. But parallel to this process, extensive areas along the Slovenian-Hungarian border, in particular spreading between the town of Lendava on the south and the junction of the Austro-Hungarian-Slovenian triple-frontier on the north, have been left underdeveloped and demographically endangered because of the disintegration of cultural landscape. It is typical for the entire region of the Prekmurje that estates are very fragmented and so industrialization has brought with itself a semi-rural structure of farming husbandries. The traditional, more than a hundred-year-long dependence on seasonal employment abroad has been diminished, but it still remains relatively strong. So the effects of this seasonal employment abroad can be traced in the transformation of the appearance of settlements. In the plain as well as on the marginal hilly land, the old, traditional clay house with thatched roof has been substituted by an urban-villa-like house. Financial means earned through seasonal work are used for modernization of farming techniques and gradual introduction of service activities and production crafts.

Karta 1:

**DVOLASTNIŠKA POSEST PREKMURCEV
V AVSTRIJI IN AVSTRIJSKIH DRŽAVLJA-
NOV V PREKMURJU LETA 1976**

Vsebina: L. OLAS
Karta: Z. DROLE
LJUBLJANA, 1990

Diagram 1 :
PRIMER VASI NA OBMOČJU NOVEJŠE KONCENTRACIJE IN URBANIZACIJE
NEMČAVCI

starostna struktura prebivalstva leta 1978

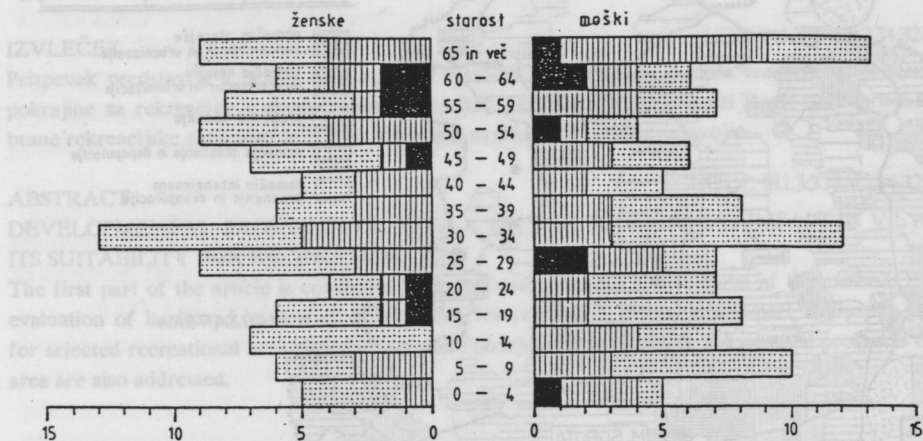
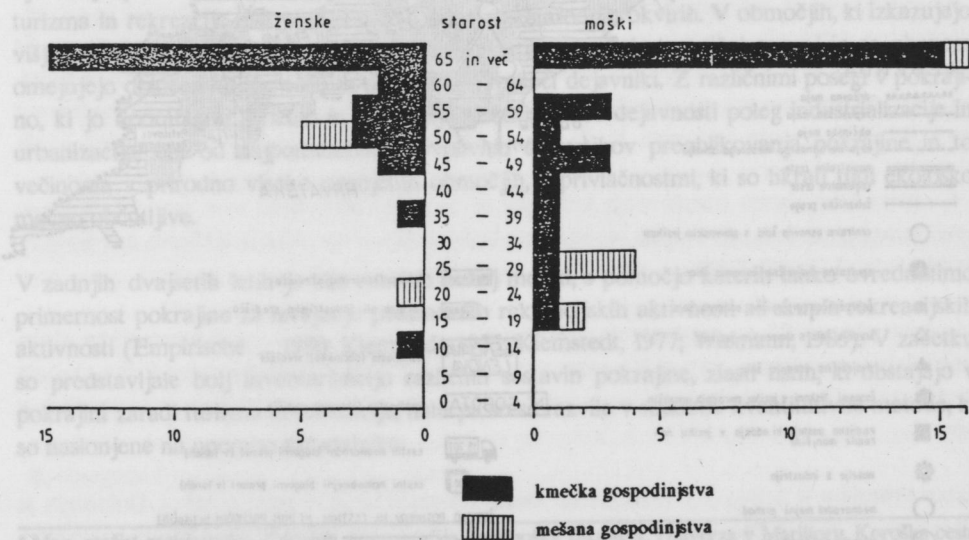

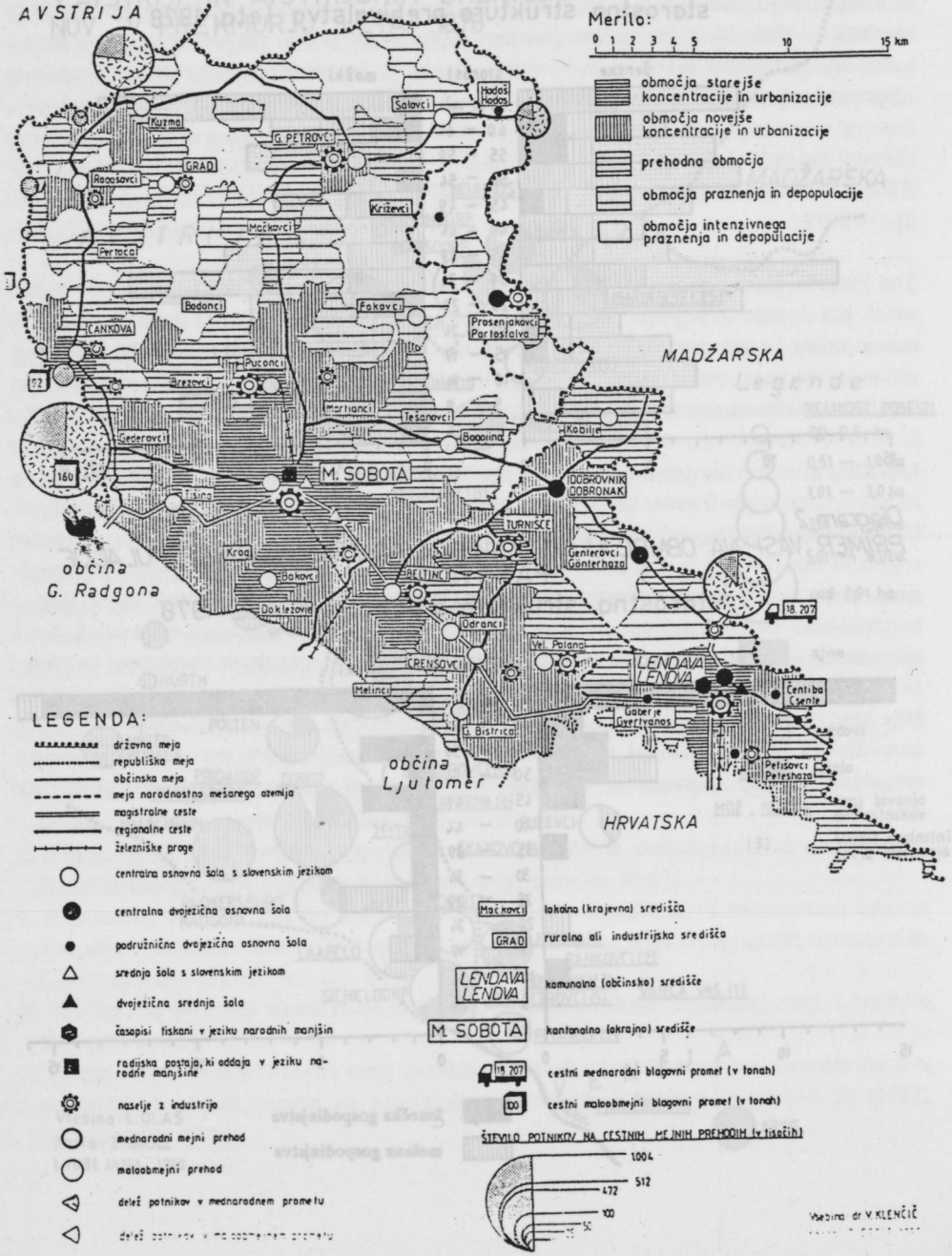
Diagram 2 :
PRIMER VASI NA OBMOČJU INTENZIVNEGA PRAZNIENJA IN DEPOPULACIJE
PANOVCI

starostna struktura prebivalstva leta 1978

■ kmečka gospodinjstva
▨ mešana gospodinjstva

PREKMURJE :
OBMOČJA URBANIZACIJE, TERCIARIZACIJE IN DEPOPULACIJE
(prostorske danosti, obmejnost in narodnostna pomešanost)

MOŽNOSTI RAZVOJA ROGLE NA POHORJU Z VIDIKA PRIMERNOSTI POKRAJINE ZA REKREACIJO

Uroš Horvat *

IZVLEČEK

UDK 911.3:379.8(234.321-43)

Prispevek predstavlja v prvem delu osnovna izhodišča in značilnosti metode vrednotenja primernosti pokrajine za rekreacijo, v drugem delu pa rezultate vrednotenja primernosti Rogle na Pohorju za izbrane rekreacijske aktivnosti in iz tega izhajajoče možnosti nadaljnega razvoja.

ABSTRACT

UDC 911.3:379.8(234.321-43)

DEVELOPMENTAL PROSPECTS OF ROGLA ON THE POHORJE MOUNTAIN IN VIEW OF ITS SUITABILITY FOR RECREATION

The first part of the article is concerned with the basic premises and features of the methods for the evaluation of landscape in view of its suitability for recreation. In the second part, evaluation results for selected recreational activities on Rogla on Pohorje are presented. Developmental prospects of the area are also addressed.

UVOD

Območja, ki so namenjena za turizem in rekreacijo, pridobivajo vedno večji pomen, saj sedanje življenjske navade, tehnični napredek in splošni gospodarski razvoj vplivajo na širjenje turizma in rekreacije tako v regionalnih kot v mednarodnih okvirih. V območjih, ki izkazujejo višjo stopnjo primernosti se z različnimi vlaganji pospešuje turistični razvoj in se obenem omejujejo določene dejavnosti in odpravljajo moteči dejavniki. Z različnimi posegi v pokrajino, ki jo uporabljata turizem in rekreacija, postajata obe dejavnosti poleg industrializacije in urbanizacije, eni od najpomembnejših vplivnih dejavnikov preoblikovanja pokrajine in to večinoma v prirodno visoko ocenjenih območjih, s privlačnostmi, ki so hkrati tudi ekološko močno občutljive.

V zadnjih dvajsetih letih je bilo razvitih nekaj metod, s pomočjo katerih lahko ovrednotimo primernost pokrajine za izvajanje posameznih rekreacijskih aktivnosti ali skupin rekreacijskih aktivnosti (Empirische ..., 1980; Kiemstedt, 1973; Kiemstedt, 1977; Wiemann, 1985). V začetku so predstavljale bolj inventarizacijo različnih sestavin pokrajine, zlasti tistih, ki obstajajo v pokrajini zaradi turizma in rekreacije, nato pa so se razvile v sodobne kvantitativne metode, ki so naslonjene na uporabo računalnika.

---

* Mag., stažist raziskovalec, Oddelek za geografijo, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, 62000 Maribor, Slovenija.

Osnovni **cilji večine metod**, s katerimi lahko vrednotimo primernost pokrajine za rekreacijo, so sledeči:

- 1 - podati pregled pokrajinskih pogojev za izvajanje pomembnejših rekreacijskih aktivnosti
- 2 - prostorsko omejiti območja primernosti glede na možne rekreacijske aktivnosti
- 3 - razvrstiti možna območja po stopnjah primernosti.

Čeprav so bile kvantitativne metode zaradi svoje nedorečenosti, različnih izhodišč in segmentov vrednotenja deležne številnih in mnogokrat upravičenih kritik, pa je njihova prednost ta, da nam omogočajo z dokaj objektivnim ocenjevalnim postopkom, na kvantitativen način, določiti in omejiti tista območja, ki izkazujejo določeno stopnjo primernosti za rekreacijo, oziroma posamezne rekreacijske aktivnosti.

Navedenim ciljem sledi tudi **metoda**, ki sem jo uporabil za **vrednotenje primernosti pokrajine za rekreacijo** (Horvat, 1990) in jo preizkusil na nekaterih primerih. V tem prispevku so na osnovi uporabljene metode podani rezultati vrednotenja primernosti Rogle na Pohorju.

METODOLOŠKA IZHODIŠČA

Osnovna **izhodišča uporabljene metode** vrednotenja so sledeča:

- 1 - vrednotenje temelji na vrednotenju primernosti za posamezne rekreacijske aktivnosti, saj so različne rekreacijske aktivnosti odvisne od različnih pokrajinskih pogojev.
- 2 - razvoj rekreacijskih aktivnosti ni odvisen le od naravnega potenciala, temveč tudi od turistične infrastrukture in superstrukture, dostopnosti območja, idr.
- 3 - metoda je od, v literaturi objavljenih metod, relativno najmanj subjektivna, saj se subjektivnosti pri določanju teže posameznih kriterijev ter seštevanju ocen v veliki meri izognemo s hierarhičnim sistemom združevanja kriterijev ter razvrščanjem ocen na osnovi vrstilne lestvice. Tako končni rezultat ne temelji na povprečku ali vsoti ocen posameznih kriterijev, temveč na kombiniranju ocen kriterijev, ki jih s pomočjo redukcije izražamo v štirih primernostnih stopnjah.
- 4 - hierarhični sistem združevanja kriterijev in uporaba računalnika nam omogočata fazno vrednotenje, vse delne in končne rezultate pa lahko tudi kartografsko prikažemo, kar povečuje preglednost (Jeršič, 1985).

Vrednotenje temelji na vrednotenju primernosti pokrajine za **posamezne rekreacijske aktivnosti**. Izbrane so bile le tiste oblike rekreacije, ki so pomembnejše in dostopne širšim plastem prebivalstva. To so: alpsko smučanje, tek in hoja na smučeh, sprehajanje, hoja ter počitek v naravi.

Izbor kriterijev je prilagojen vrednotenju vsake rekreacijske aktivnosti posebej. Določenih je 18 kriterijev, ki so ločeni na nujne in dopolnilne kriterije (tabela 1). Enaki kriteriji so uporab-

ljeni pri različnih rekreacijskih aktivnostih, zato so za vsako posebej določeni minimalni zahtevnostni nivoji in primernostne stopnje kriterijev. Kriteriji so na osnovi vrstilne lestvice opredeljeni s štirimi primernostnimi stopnjami, pri čemer so v četrti stopnji vrednosti, ki ne dosegajo minimalnega zahtevnostnega nivoja za izvajanje posameznih rekreacijskih aktivnosti.

Primernostne stopnje so opredeljene:

- 1 - zelo visoka primernost
- 2 - visoka primernost
- 3 - zadovoljiva primernost
- 4 - brez posebne primernosti

Izvedba vrednotenja poteka po matrikah **združevanja kriterijev (K) v skupine kriterijev (SK) in zveze skupin kriterijev (ZSK)** (tabela 2). V matrikah so opredeljeni hierarhični sistemi združevanja kriterijev in določanja primernostnih stopenj na posameznih nivojih vrednotenja.

Končni **rezultat vrednotenja** je izražen tako, da so za vsako posamezno osnovno prostorsko enoto vrednotenja določene štiri primernostne stopnje oziroma ocene primernosti za izvajanje posameznih rekreacijskih aktivnosti. Na njihovi osnovi z združevanjem celic, ki izkazujejo enake primernostne stopnje določimo **primernostna območja** za izvajanje teh aktivnosti.

ANALIZA PRIMERNOSTI ROGLE NA POHORJU ZA IZBRANE REKREACIJSKE AKTIVNOSTI

Zreško Pohorje zavzema osrednji južni del Pohorskega pogorja. Najvišji vrhovi (Rogla 1517 m, Planinka 1529 m) se le rahlo dvigajo nad okoliškimi planotami in se počasi znižujejo proti vzhodu. Največji planoti sta Konjiška planja pri Rogli in Vitanjska planja na Pesku. Severozahodno od Rogle ležijo na planoti Lovrenška jezera, ki jih obdaja močvirni gozd, zaradi česar je to območje težje prehodno. Proti jugu pobočje polagoma in deloma v terasah pada. Vanj so se globoko zajedli visoko izvirajoči potoki in ga razrezali v več hrbtov, na katerih se nahajajo razložena naselja. Najvišja med njimi sta Skomarje (944 m) in Resnik (932 m).

Jugozahodno od vrha Rogle se je razvil eden večjih rekreacijsko - turističnih centrov v Sloveniji - to je RTC Unior, katerega upravlja Unior iz Zreč. Jedro centra predstavlja hotel Planja (zgrajen leta 1981) z depandanso, bungalovi in športnimi objekti, v okolici pa so številne počitniške hišice podjetij iz Slovenije in od drugod. Število ležišč in nočitev se vsako leto povečuje. Tako so leta 1981 registrirali 23.679 nočitev na 116 ležiščih, leta 1989 pa kar 116.608 nočitev na preko 1.000 ležiščih. Pozimi 13 vlečnic in 2 sedežnici s skupno zmogljivostjo preko 12.000 smučarjev na uro omogočajo smuko, poleti pa privlačna okolica, bogata tudi z gozdnimi sadeži, omogoča sprehode in sprostitve v naravi.

V vrednotenju sem vključil območje veliko približno 20 km² (508 celic v velikosti 200 x 200

m) ki se razprostira v smeri sever - jug od Lovrenških jezer na severu do južno od RTC Uniorja in nato v ozkem pasu do južnih pobočij Pohorja do najvišjega naselja Resnik, v katerem je nekaj turističnih kmetij in vikendov. V smeri zahod - vzhod pa se razprostira od izvira Mislinje do spodnje postaje sedežnice Jurgovo.

Alpsko smučanje se je v zadnjih tridesetih letih uveljavilo kot množična rekreacijska aktivnost. Tudi RTC Unior je prvenstveno namenjen tej aktivnosti, ki zahteva specifične pokrajinske pogoje in ustrezno zimsko-športno infrastrukturo. Ker pa je stopnja razvitosti odvisna predvsem od naravnih pogojev, sem posvetil največ pozornosti vrednotenju pokrajinske primernosti za alpsko smučanje.

Stopnjo pokrajinske primernosti sem določil s tremi skupinami kriterijev. Ker se Rogla nahaja v sredogorju, sodi v območje zelo visoke primernosti, glede zanesljivosti snežne odeje, le greben nad 1500 m nadmorske višine, medtem ko izkazuje večina območja 2. stopnjo primernost.

Obsežen planotast svet okoli Rogle je zaradi majhnih naklonov zemljišča neprimeren za alpsko smučanje. Zelo visoko primernost izkazujejo le južna pobočja Pohorja in pobočja proti dolini Mislinje na zahodu, Radoljne na severu in Oplotnice na vzhodu, kjer so tudi višinske razlike smučarskih območij med 150 - 400 m in ponekod tudi nad 400 m. Vendar je južno pobočje Pohorja prisojno in ima v višinah pod 1300 m nižjo klimatsko primernost.

Pomembna je tudi raba tal. Z zelo visoko primernostjo so ocenjena območja med 0 % do največ 50 % gozdnih površin. Ta še omogočajo urejanje novih smučarskih prog brez uničevanja sklenjenega gozda.

S kombiniranjem ocen vseh treh skupin kriterijev dobimo oceno ZSK pokrajinske primernosti za alpsko smučanje. Večina celic se uvršča v 3. in 4. stopnjo primernosti. Le nekaj celic izkazuje visoko in zelo visoko primernost.

V vrednotenju so vključene še tri ZSK. Te upoštevajo vse objekte za bivanje in prehrano gostov ter obstoječe rekreacijske objekte in naprave. Z njihovim vključevanjem v vrednotenje lahko ugotovimo stopnjo izkoriščenosti primarnih turističnih dobrin in razvitosti turistične infrastrukture. Zadnja ZSK opredeljuje moteče dejavnike, pri katerih upoštevamo vse tiste dejavnike, zaradi katerih je onemogočeno izvajanje alpskega smučanja. Vendar na Rogli ni posebnih motečih dejavnikov.

S kombiniranjem ocen vseh ZSK sem določil primernostna območja za alpsko smučanje. Pri tem je imela največjo težo ocena pokrajinske primernosti. Večina območja, ki je že izkoriščena za alpsko smučanje, izkazuje 2. stopnjo primernosti in je namenjena manj in srednje zahtevnim smučarjem. Posebej lahko izločimo dve območji z visoko primernostjo:

- območje med Ostruščico, vrhom Rogle in dolino Radoljnc
- območje vzhodno od vrha Rogle proti dolini Oplotnice (Jurgovo).

Vsa ostala območja (preko 87 % celic) sodijo v območja s 3. in 4. stopnjo primernosti (povsem neprimernih je kar 53 % vseh celic vrednotenja) Primernost zmanjšujejo predvsem majhni nakloni zemljišča in kratke denivelacije; kjer pa so nakloni večji, je strnjen gozd ali južna pobočja.

Poleg alpskega smučanja je **tek in hojo na smučeh** najpomembnejša in najbolj razširjena zimsko-športna rekreacijska aktivnost. Obenem pa je za njeno izvajanje potrebna znatno tanjša snežna odeja in manjša vlaganja v rekreacijske objekte in naprave.

Za to aktivnost je pomembna zlasti reliefna primernost. Planotast svet okoli Rogle je idealen za izvajanje te rekreacijske aktivnosti, saj izkazuje kar 51 % vseh celic vrednotenja zelo visoko primernost naklonov zemljišča. Večina celic ima tudi primerno ekspozicijo, saj prevladujejo severne, zahodne in vzhodne ekspozicije. Kot dopolnilni kriterij je upoštevana tudi razglednost, ki pa je na Rogli večja le na planjah.

Glede rabe tal za tek in hojo na smučeh izkazuje Rogla zelo visoko in visoko primernost (gozdovi, pašniki, travniki). Najprimernejša so območja z do 50 % gozda, čeprav se lahko izvaja tudi v sklenjenem gozdu, če so tekaške proge urejene po gozdnih poteh.

V vrednotenju so poleg vrednotenja pokrajinske primernosti vključene še štiri ZSK. Poudarek je predvsem na vrednotenju poti. Zajete so bile vse označene in lokalne poti ter ravni pohodni tereni. Rogla je preprejena s potmi, ki so prisotne kar v 72 % celic. Obenem pa je veliko celic tudi pohodnih. V zimskem času je zato možna ureditev stez za tek in hojo na smučeh različnih težavnostnih stopenj v skupni dolžini preko 30 km. Vrednotimo jih v ZSK - rekreacijski objekti.

S kombiniranjem ocen vseh ZSK sem določil primernostna območja za tek in hojo na smučeh. Za Roglo lahko ugotovimo, da prevladujejo zelo primerni pogoji za izvajanje te rekreacijske aktivnosti. V območje z zelo visoko in visoko primernostjo se je uvrstilo kar 41 % vseh obravnavanih celic. Na visoko primernost vplivajo tako ugodne klimatske razmere z dražljivo klimo, primerna debelina snežne odeje, ugodna reliefna razgibanost (zlasti naklon zemljišča) ter višinski pašniki, ki prehajajo v gozd, preprečen s številnimi potmi. Ta pokrajinski potencial je izkoriščen z ureditvijo številnih stez za tek in hojo na smučeh. Posebej lahko izločimo naslednja območja z zelo visoko primernostjo:

- območje med sedlom Komisija, Ostruščico in hotclom

Planjo

- območje od sedla Komisija proti Lovrenškim jezrcrom

- območje od hotela Planja proti Kraguljišču
- območje od hotela Planja proti vrhu Rogla in proti Konjiški planji.

Sprehajanje je ena od osnovnih rekreacijskih aktivnosti. Primerna je za večino obiskovalcev turističnega območja. Vezana je na privlačna in pokrajinsko pestra območja, ki imajo obenem razvito turistično infrastrukturo in številne izletniške cilje. Večinoma se izvaja v kombinaciji z drugimi dejavnostmi, zlasti z obiski določenih območij, ogledom naravnih in kulturnih znamenitosti, počitkom v naravi, ipd..

Rogla, ki je bila leta 1989 razglašena za klimatsko zdravilišče, izkazuje zelo visoko stopnjo klimatske primernosti.

Za vrednotenje sprehajanja je izredno pomembna reliefna primernost. Najbolj primerni nakloni (do največ 15 %) zajemajo na Rogli preko 50 % vrednotenih celic, katerih večina ima tudi primerne ekspozicije (J, Z, V). Stopnjo pokrajinske primernosti znižuje edino slaba razglednost. Razgledi se ponujajo zgolj na plani površini in z najvišjih vrhov ali iz redkega gozda na pobočjih.

V vrednotenje so poleg vrednotenja ZSK pokrajinske primernosti, vključene še štiri ZSK (poti, turistični objekti za bivanje in gostinstvo, moteči dejavniki in oddaljenost od izhodiščnih točk). Po mnenju številnih avtorjev je sprehajanje večinoma omejeno na trajanje 1,5 - 2 uri. Na Rogli se znotraj te izohrone nahaja večina območja.

S kombiniranjem ocen vseh ZSK sem določil primernostna območja za sprehajanje, ki zajemajo 37 % vseh celic vrednotenja. Ta so:

- **območje od Volovske planje preko Ostruščice do hotela Planja**
- **območje od hotela Planja proti Kraguljišču**
- **območje od hotela Planja preko vrha Rogle do Konjiške planje in Peska**

Hoja je najbolj razširjena rekreacijska aktivnost, ki omogoča udeležencem neposreden stik z naravo. Za izvajanje so primerna zlasti pokrajinsko pestra območja, z razgibanim reliefom in z relativno visoko stopnjo ohranjenosti naravnih pokrajinskih prvin. Sama hoja se razlikuje od planinarjenja, za katerega značilno tudi premagovanje večjih višinskih razlik. Stopnjo pokrajinske primernosti za hojo sem določil s štirimi SK. Reliefno primernost določajo kriteriji: naklon zemljišča, ekspozicije zemljišča in razglednost. Rogla izkazuje glede na prva dva kriterija zelo visoko in visoko primernost, vendar je v oceni skupine kriterijev zmanjšana primernost zaradi majhne razglednosti in izostanka izrazitih vrhov, ki bi omogočili premagovanje večjih višinskih razlik.

Pri rabi tal so višje ocenjena območja, ki niso povsem gozdnata, saj gozdni robovi in spremi-njanje rabe tal povečujejo pokrajinsko pestrost. Dopolnilna skupina kriterijev za opredelitev pokrajinske primernosti je SK - naravna in kulturna dediščina. Ogledi teh objektov lahko predstavljajo vmesne in končne točke med izvajanjem te aktivnosti.

S kombiniranjem ocen vseh štirih SK dobimo oceno pokrajinske primernosti za hojo. Večji del Rogle (37 % vseh vrednotenih celic) izkazuje zelo visoko primernost. To potrjujejo tudi ocene ZSK - poti, ki predstavljajo temeljno infrastrukturo za izvajanje te rekreacijske aktivnosti. Na Rogli so poti prisotne kar v 72 % vseh celic. S tem se povečuje notranja dostopnost pokrajine.

S kombiniranjem ocen vseh štirih ZSK določimo primernostna območja za hojo. Večji del Rogle (80 % vrednotenih celic) izkazuje zelo visoko in visoko primernost za hojo, saj ima Rogla, zaradi zaobljenih vrhov, pobočij zmernih strmin in menjave travnih površin in gozda, zelo pohodna zemljišča, razen tega pa je tudi preprejena s potmi. Na območju Rogle se stika več transverzalnih poti, kar omogoča celodnevno hojo iz večjega števila izhodiščnih in k več ciljnim točkam.

V sklopu **počitka v naravi** sem določal primernostna območja za taborjenje in razne igre v naravi. Poleg reliefnih razmer (dovolj velik obseg ravnih površin) je za izvajanje teh aktivnosti potrebna primerna raba tal (zlasti travnate površine, gozdni robovi in jase v gozdu). Pohodnost zemljišča in prisotnost voda še povečata pokrajinsko primernost.

Zelo visoko in visoko stopnjo reliefne primernosti imajo območja z naklonom zemljišča med 0 - 5 % oziroma do 10 %; z južno, vzhodno in zahodno ekspozicijo in ravnimi površinami v velikosti vsaj 5000 m². Zelo visoko primernost glede rabe tal izkazujejo travnata območja in območja z gozdnimi robovi ter vodotoki.

V vrednotenju so poleg vrednotenja pokrajinske primernosti vključene tudi ZSK poti, turistični objekti za bivanje in gostinstvo ter moteči dejavniki.

S kombiniranjem ocen vseh štirih ZSK sem določil primernostna območja za počitek v naravi. Na Rogli se je v območja z zelo visoko in visoko primernostjo uvrstilo 11 % vrednotenih celic, ki jih lahko razdelimo v dve skupini:

- **večje območje okoli hotela Planja proti Ostrušici in vrhu Rogle** (to območje je urejeno za to aktivnost, saj je ob gozdnih robovih postavljenih več kamnitih ognjišč)
- **posamezna manjša območja na Volovski plánji, Kraguljšču, vrhu Rogle, Konjški planji, Pesku in Mašin žagi.**

ZAKLJUČEK

Z uporabljeno metodo vrednotenja sem na Rogli na Pohorju izločil posamezna primernostna območja za smučanje, tek na smučeh, sprehajanje, hojo ter počitek v naravi. Med vsemi rekreacijskimi aktivnostmi izkazuje Rogla na Pohorju najvišjo stopnjo primernosti za hojo (80 % vrednotenega območja je ocenjeno z zelo visoko in visoko primernostjo), tek na smučeh (41 %) in sprehajanje (37 %). Za alpsko smučanje je primernih 12 % vrednotenega območja, za počitek v naravi pa 11 %. Določena območja so že izkoriščena (zlasti za alpsko smučanje), za ostale rekreacijske aktivnosti pa so nakazane možnosti nadaljnega razvoja in širjenja. Pri tem nam rezultati lahko služijo kot podlaga za nadaljnje usklajevanje različnih konceptov rabe prostora.

Ker se je Rogla na Pohorju v zadnjih desetih letih razvila v pomembno turistično območje Slovenije, se to odraža tudi v izkoriščanju t.i. primarnih turističnih dobrin. Število obiskovalcev na Rogli narašča in vedno bolj pridobiva na pomenu tako zimska kot poletna sezona. Velik obisk pa vpliva tudi negativno, saj naravovarstveniki že ugotavljajo škodljive posledice turistične rabe. V bližini hotela in na najbolj izpostavljenih območjih je uničeno rastišče ruševca in velikega petelina. Zato naj bi bilo v prihodnje širše zaledje Rogle zaščiteno kot regijski park, kar je potrebno upoštevati tudi pri strategiji nadaljnega razvoja.

LITERATURA IN VIRI

- Debelak M., 1976, Rekreacija v naravi, primernost in zmogljivost prostora, Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana
- Empirische Untersuchungen zur ausseren Abgrenzung und inneren Strukturierung von Freizeiträumen, 1980, Forschungs- und Sitzungsbericht, Band 132, Hannover
- Horvat U., 1990, Vrednotenje primernosti pokrajine za turizem in rekreacijo, Ljubljana (magistrsko delo)
- Jeršič M., 1985, Turistična geografija, Ljubljana
- Kiemstedt H., in sodelavci, 1973, Landschaftsbewertung für Erholung im Sauerland, Inst. für Landschaftsbau TU Berlin, Berlin
- Kiemstedt H., 1977, Bewertung des landschaftlichen Standortpotentials für Freizeit und Erholung, Geografija turizma in regionalno prostorsko planiranje, Geographica Slovenica 5, Ljubljana
- Wiemann A., 1985, Eine Erholungsart- und Aktivitäts-spezifische Freiraumbewertung Südhessens, Rhein-Mainische Forschungen, H.102, Frankfurt am Main

DEVELOPMENTAL PROSPECTS OF ROGLA ON THE POHORJE MOUNTAIN IN VIEW OF ITS SUITABILITY FOR RECREATION

In the past twenty years a number of methods for the evaluation of landscape suitability for individual recreational activities as well as for their groups have been developed. These methods allow for a relatively objective evaluation as well as for a quantitative determination and delimitation of those areas that are characterized by a certain degree of suitability for recreational activities.

The article presents the basic premises and features of the method used. This is based on the hierarchical system of grouping individual criteria and on determining the suitability degrees according to the individual levels of evaluation. In this way the final result is not based on the mean value or on the sum of all the individual evaluation criteria, but is rather a combination of criteria evaluations. It consists of four suitability degrees.

The method was used to determine individual areas on Rogla on Pohorje (north-eastern Slovenia) that differed among themselves according to their suitability for recreational activities. The selected activities were alpine skiing, cross-country skiing, walking, hiking and outdoor relaxation. The highest degree of suitability was shown for hiking (80 % of the area evaluated was graded highly suitable or suitable), follow cross-country skiing (41 %) and walking (37 %). 12 % of the area was suitable for alpine skiing, and 11 % for outdoor relaxation. Certain areas have already been put to use, especially for alpine skiing. For other recreational activities, though, there is room for further development and expansion. The results of this study therefore serve as a basis for future coordination between various concepts dealing with ways of exploiting the landscape.

Tabela 1

Seznam izbranih kriterijev (K), skupin kriterijev (SK) in zvez skupin kriterijev (ZSK)

List of selected criteria (K), groups of criteria (SK) and of joined groups of criteria (ZSK)

rekreacijske aktivnosti:	1 - nujni (pogojni) kriteriji
AS - alpsko smučanje	2 - dopolnilni (pomožni) kriteriji
TS - tek in hoja na smučeh	
S - sprehajanje	
H - hoja	
PN - počitek v naravi	

kriterij	AS	TS	S	H	PN
K 1 - bioklimatska primernost	2	2	2	2	2
K 2 - trajanje primerne snežne odeje	1	1	-	-	-
K 3 - naklon zemljišča	1	1	1	1	1
K 4 - višinska razlika smučarskega območja	1	-	-	-	-
K 5 - ekspozicija zemljišča	1	1	2	2	1
K 6 - razglednost	-	2	2	1	-
K 7 - obseg ravnih površin	-	-	-	-	1
K 8 - raba tal	-	1	1	1	1
K 9 - gozdnatost	1	1	1	1	1
K 10 - dostopni vodni rob	-	-	2	-	2
K 11 - naravna dediščina	-	-	2	2	-
K 12 - kulturna dediščina	-	-	2	2	-
K 13 - poti	-	1	1	1	2
K 14 - turistični objekti za bivanje in gostinstvo	2	2	2	2	2
K 15 - oddaljenost od izhodiščnih točk	-	-	1	-	-
K 16 - urejena smučišča	2	-	-	-	-
K 17 - urejene steze za tek na smučeh	-	2	-	-	-
K 18 - moteči dejavniki	1	1	1	1	1

Erholung, Geografie und Tourismus in regionalen Raumplanungen, Geographica Slovenica 5, Ljubljana

Wermann A., 1985, Eine Erholungsart- und Aktivitäts-spezifische Freiraumbewertung Südhessens, Rhein-Mainische Forschungen, H.102, Frankfurt am Main

skupina kriterijev	AS	TS	S	H	PN
SK 1 - klimatska primernost	1	1	2	2	2
SK 2 - reliefna primernost	1	1	1	1	1
SK 3 - raba tal	1	1	1	1	1
SK 4 - vodotoki in vodne površine	-	-	2	-	2
SK 5 - naravna in kulturna dediščina	-	-	2	2	-
SK 6 - poti	-	1	1	1	2
SK 7 - turistični objekti za bivanje in gostinstvo	2	2	2	2	2
SK 8 - rekreacijski objekti	-	2	-	-	-
SK 9 - oddaljenost od izhodiščnih točk	-	-	1	-	-
SK 10 - moteči dejavniki	1	1	1	1	1

zveza skupin kriterijev	AS	TS	S	H	PN
ZKS 1 - pokrajinska primernost	1	1	1	1	1
ZKS 2 - poti	-	1	1	1	2
ZKS 3 - turistični objekti za bivanje in gostinstvo	2	2	2	2	2
ZKS 4 - rekreacijski objekti	2	2	-	-	-
ZKS 5 - oddaljenost od izhodiščnih točk	-	-	1	-	-
ZKS 6 - moteči dejavniki	1	1	1	1	1

tabela 2: Matrika združevanja kriterijev za tek in hojo na smučeh
 Table 2: Matrix for the joining together of the criteria for cross-country skiing

TEK IN HOJA NA SMUČEH

ZSK 1/2 - POKRAJINSKA PRIMERNOST

SK 1/2 - klimatska primernost
 K 1/1 - bioklimatska primernost
 K 2/2 - trajanje primerne snežne odeje

SK 2/2 - reliefna primernost
 K 3/2 - naklon zemljišča
 K 5/2 - ekspozicija zemljišča
 K 6 - razglednost

SK 3/2 - raba tal
 K 8 - raba tal
 K 9/2 - gozdnatost

ZSK 2 - POTI

SK 6 - poti
 K 13 - poti

ZSK 3 - TURISTIČNI OBJEKTI ZA BIVANJE IN GOSTINSTVO

SK 7 - turistični objekti za bivanje in gost.
 K 14 - turistični objekti za bivanje in gost.

ZSK 4/2 - REKREACIJSKI OBJEKTI

SK 8/2 - rekreacijski objekti
 K 17 - urejene steze za tek na smučeh

ZSK 6 - MOTEČI DEJAVNIKI

SK 10 - moteči dejavniki
 K 18 - moteči dejavniki

Primernost Rogle na Pohorju za tek in hojo na smučeh
 Suitability of Rogla on The Pohorje Mountain for cross-country skiing

TEK IN HOJA NA SMUČEH

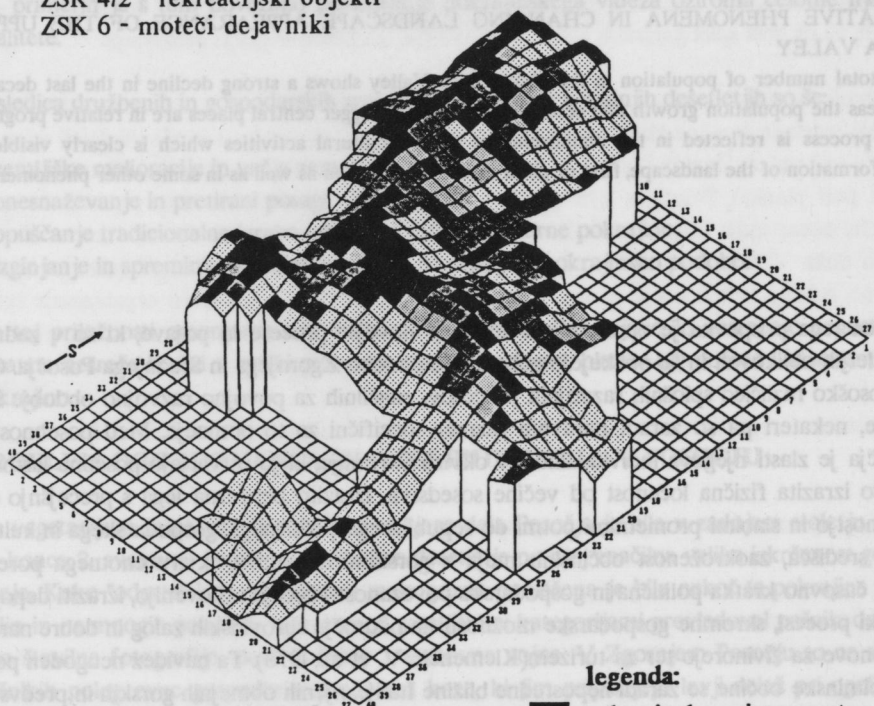
iz: ZSK 1/2 - pokrajinska primernost

ZSK 2 - poti

ZSK 3 - turistični objekti za bivanje in gostinstvo

ZSK 4/2 - rekreacijski objekti

ZSK 6 - moteči dejavniki

legenda:

- zelo visoka primernost
- visoka primernost
- zadovoljiva primernost
- brez posebne primernosti

Horvat, 1990

NEKATERI NEGATIVNI POJAVI V NOVEJŠI PREOBRAZBI POKRAJINSKE PODOBE ZGORNJEGA IN SREDNJEGA POSOČJA

Jurij Kunaver *

IZVLEČEK

UDK 911.914.971.2 Zgornje Posočje

Kljub gospodarskemu napredku v centralnih krajih Zgornjega in Srednjega Posočja v dnu glavnih dolin doživljajo njegove odročnejše pokrajine v zadnjih desetletjih močno depopulacijo in propadanje kulturne pokrajine. Ta se odraža v različnih oblikah, zlasti v postopnem spreminjanju pokrajinske podobe in zemljiške strukture zaradi ogozdovanja in v izginjanju nekaterih pokrajinskih prvin.

ABSTRACT

UDC 911.914.971.2 Zgornje Posočje

NEGATIVE PHENOMENA IN CHANGING LANDSCAPE APPEARANCE OF THE UPPER SOČA VALEY

The total number of population in the Upper Soča Valley shows a strong decline in the last decades whereas the population growth and economic activities in bigger central places are in relative progress. This process is reflected in the diminishing of the agricultural activities which is clearly visible in transformation of the landscape, first of all in rapid reforestation as well as in some other phenomena.

Namen tega prispevka je opozoriti na nekatere novejšje procese in pojave, ki so v zadnjih desetletjih oblikovali in še oblikujejo geografsko podobo Zgornjega in Srednjega Posočja. Gre za posočsko različico splošnih razvojnih procesov, značilnih za povojno razvojno obdobje Slovenije, nekateri pa so zaradi naravnih razmer specifični za to območje. Med posebnostmi Posočja je zlasti njegova individualnost v okviru Slovenije, ki jo ustvarjajo posebne lastnosti kot so izrazita fizična ločenost od večine sosedstva, izrazito periferna lega s precejšnjo oddaljenostjo in slabimi prometnimi potmi do republiškega političnega, gospodarskega in kulturnega središča, zaokroženost občinskih meja z gorskimi mejami v okviru enotnega porečja Soče, časovno kratka politična in gospodarska povezanost Posočja s Slovenijo, izraziti depopulacijski procesi, skromne gospodarske možnosti na področju surovinskih zalog in dobre naravne osnove za živinorejo ter za turizem (Klemenčič V. et al., 1978). Ta navidez neugoden položaj tolminske občine se zaradi neposredne bližine Italije, njenih obmejnih gorskih in predvsem pomembnih večjih italijanskih gospodarskih centrov v Furlanski nižini, kaže v povsem drugačni luči, zlasti v zadnjem času, ko se zaradi drugačnih političnih in gospodarskih razmer v Sloveniji ponujajo nove možnosti in smeri gospodarskega razvoja. Pri tem pa je treba upoštevati tudi razvojne omejitve, ki jih narekujejo režim Triglavskega narodnega parka, katerega velik del sega v tolminsko občino ter varstvo reke Soče do leta 2000 pred izgradnjo novih

* Dr., izred. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, Slovenija

hidrocentral in tudi pred industrijskim in komunalnim onesnaženjem. Razvojno omejitve pomenijo že omenjene slabe prometne zveze ter odliv prebivalstva in pomanjkanje usposobljene delovne sile. Od leta 1910, ko je bilo v Posočju 32.197 prebivalcev, je do danes to število padlo na 21.127. Zato verjetno ni presenetljivo, da so se investicije in investitorji precej ogibali Posočja.

V tem prispevku obravnavamo nekatere pokrajnotvorne geografske pojave in procese, ki so manj znani, ker nastajajo in naraščajo postopoma, so pa v tesni zvezi z družbenim razvojem Posočja v tem stoletju, zlasti pa z razvojem po 2. svetovni vojni in v zadnjih treh desetletjih (prim. Ladava, 1978). Med njimi je v ospredju pojav spreminjanja zemljiške strukture v obliki ogozdovanja oziroma zaraščanja nekdanjih obdelovalnih zemljišč, zlasti pašnikov in travnikov. To pomeni korenito geografsko preobrazbo zunanje pokrajinske podobe. V mnogih primerih je s tem povezano poslabšanje pokrajinskega videza oziroma celotne njegove kvalitete.

Posledica družbenih in gospodarskih sprememb v Posočju v zadnjih desetletjih so še:

- zemljiške melioracije in večja zemeljska dela,
- onesnaževanje in pretirani posegi v okolje,
- opuščanje tradicionalne izrabe tal in propadanje kulturne pokrajine
- izginjanje in spreminjanje učinkov vojnih dogajanj na pokrajinsko podobo.

Ob tej priložnosti omenjamo tudi nekatere geomorfološke pojave, ki nastopajo pogosto kot naravne nesreče bodisi v obliki potresov, skalnih podorov, plazov ter požarov in spreminjajo pokrajino.

PROBLEM OGOZDOVANJA IN OZELENJEVANJA V POSOČJU

Za vegetacijsko in geografsko podobo večjega dela Posočja je bila v zadnjem stoletju in vse do konca 2. svetovne vojne ter še kakšno desetletje po njej značilna velika izkrčenost gozdne odeje. Kako "odprta" in z razmeroma malo gozda poraščena je bila nekoč ta pokrajina v dnu dolin in na mnogih pobočjih, kjer je med zemljiškimi kategorijami prevladoval pašnik, dokazujejo številne fotografije, zlasti iz časov 1. svetovne vojne. V Zgornjem Posočju so na slabših pašnikih poleg ovac gospodarile predvsem koze, ki jim pripisujejo levji delež pri ogolichenju pokrajine. Od sredine tega stoletja dalje, točneje po ukinitvi cone B, je Posočje zajel močan proces depopulacije, ki ni prizadel samo manjših, slabše dostopnih gorskih krajev ampak vse Posočje. Približno v istem času je prišlo do prepovedi proste paše koz, kar je še pospešilo **opuščanje intenzivne paše in obdelave slabših in bolj oddaljenih površin ter propad številnih planin**. Leta 1876 je bilo v Zgornjem Posočju še 11783 koz in 29581 ovac, slabo stoletje pozneje, leta 1945, pa 3412 koz in 4496 ovac. Danes se število koz na Tolminskem spet nekoliko povečuje, našteli so jih okrog 1000, povečuje pa se tudi število ovac (Azarov, 1986, 138).

Procesu **hitrega obnavljanja naravnih**, v bistvu pa sekundarne gozdne **vegetacije**, lahko sledimo že dobrih trideset let, vendar strokovno še ni dobro obdelan. S pomočjo zgodovinskih in statističnih podatkov, terenskih raziskav ter slikovnega gradiva bo mogoče ugotoviti bistvene razlike med nekdanjim in sedanjim stanjem ter videzom pokrajine. O tem pričajo tudi naslednji primeri, bodisi iz neposredne bližine Bovca ali iz oddaljenejših območij.

Zavrzelno pri Bovcu je območje razmeroma položnega morenskega in flišnega podnožja Kaninskega pogorja. V višjih legah se močno zaraščajo nekdanji pašniki, opuščajo se nekdanje kmetije ali pa se spreminjajo v vikend hiše. Njivske površine, ki jih nikoli ni bilo veliko, doživljajo manjše spremembe (Hrvatina, 1988, 74-76). V okolici Bovca vzbujajo pozornost kamnite škarpe in kulturne terase v višini okrog 700 m zahodno od izvira Boke pri Bovcu. V redkem gabrovem ali jesenovem gozdu Poljanice ter nad jamo Srnico nad Plužnami je mogoče le iz neposredne bližine odkriti v mladem gozdu kulturne terase na močnih, iz skal zgrajenih zidovih, ali pa gost splet kamnitih zidov, tudi dvojnih, z opuščenimi potjo med njimi.

V Zgornji Bavščici so v predelu med Klumčem in Dolgim brdom na strmem morenskem pobočju izdelane številne kulturne terase, ki jih danes zaradi mladega gozda od daleč sploh ni mogoče več videti. Zanimiv primer je tudi propadla kmetija v višini 770 m nad Spodnjo Trento, tik pod planino Berebico, kjer je pred desetletjem lastnik na strmem pobočju še gojil krompir, nekaj sadja in celo trto. Zaraščanje krepko spreminja videz celotne Trente ter sosednjih dolin Vrsnika in Lepenje. Sredstev in poti za ohranjanje količkaj privlačnega videza kulturne pokrajine v Posočju je več, od povečanja kmetijske obdelave do organizirane skrbi za čiščenje sekundarne, marsikje nekvalitetne gozdne vegetacije in košnje opuščenih travnikov in pašnikov, kot to počnejo ponekod drugod v Alpah.

Spremembe v zemljiški strukturi v tolminskem Posočju nazorno kažeta tabeli 1. in 2.

Tabela 1

Spreminjanje strukture zemljiških kategorij (v %) na Tolminskem (1958-1987)

	1958	1973	1987
njive	2.3	1.7	2.3
sadovnjaki	0.0	0.1	0.0
travniki	4.4	7.4	15.4
pašniki	32.6	32.5	16.5
gozd	43.1	40.1	48.6
nerodovitno	17.6	18.2	17.2

Tabela 2

Spremembe strukture zemljiških kategorij (v %) v izbranih katastrskih občinah med leti 1900 (1) in 1968 (2) po podatkih Soškega gozdnega gospodarstva

K.O.	neplodno		produktivno		gozd		kmetijska zemljišča		pašniki	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Trenta										
leva	47	47	53	53	25	52	28	1	25.7	0
Log pod Mangrtom	41	41	59	59	30	55	29	4	23.6	1.2
Bovec	38	35	62	65	17	53	45	12	31.9	0
Soča desna	30	30	70	70	8	66	62	4	54.9	0
Čezsoča	8	9	92	91	38	80	54	21	41.3	9.7
Vrsno	28	28	72	72	8	37	64	35	48.8	24.7
Volarje	6	6	94	94	9	72	85	22	32	4.5
Čadrg	13	17	87	83	32	62	55	21	44	15
Kneža	1	4	99	96	35	88	64	8	26.8	0
Podbrdo	3	4	97	96	30	87	67	9	30.5	2.8
Šebrelje	1	1	99	99	16	67	83	32	61.2	13.5

Domnevamo, da je posledica zaraščanja tudi **zviševanje zgornje gozdne meje** zlasti tam, kjer ni več krčenja pašnih površin. Nad gozdno mejo se v zadnjih desetletjih ruševje vrača na nekdanje pašne površine. Čeprav potrebuje zgornja gozdna meja za ustalitev na določeni klimaksni višini zaradi slabših naravnih pogojev verjetno precej časa, lahko navedemo nekatere konkretne in dokazane primere zaraščanja. S pomočjo nekdanjih pastirjev, ki se spominjajo starega stanja vegetacije, je bilo mogoče ugotoviti **obnavljanje rasti tudi nad gozdno mejo** v pasu rušja, naprimer na Goričici na Kaninskem pogorju (Kunaver, 1988, 129). Ni razloga, da bi dvomili v podobne procese povsod v našem visokogorju, predvsem tam kjer je bila nekoč paša ovac in koz bistveno intenzivnejša kot danes. Podoben proces zaraščanja je mogoče dokazati na manjši zakraseli konglomeratni planoti Na polju v višini okrog 1530 m, nad plani-

no Razor v povodju Zadlaščice nad Tolminom. Po pripovedovanju domačinov iz Tolminskih Raven ter kmetov iz Žabč je bil Na polju še pred slabimi tridesetimi leti dober pašnik brez rušja. Danes je od daleč videti planoto docela zaraščeno z rušjem. Iz bližine je med rušjem še mogoče opaziti manjše travne površine in prehod skozi grmovje še ni otežen. Na tej osnovi je mogoče domnevati, da je podoben proces že prej zajel nekoliko bolj oddaljeno in višjo planoto Tolminskega Migovca (1881 m), ki kaže še močnejšo poraščenost z rušjem. Zaraščanje in s tem pokrajinsko spreminjanje planote Na polju in mnogih podobnih nekdanjih pašnikov poteka torej pred našimi očmi. Tudi višinske vegetacijske cone od Tolminskih Raven do vrha Žabiškega Kuka (1844 m) nad planino Razor, ki jih je kar okrog devet, kažejo na proces recentnega preoblikovanja vegetacijske odeje zaradi zmanjšanja pašnih površin na planini (Kunaver, 1991, v tisku). Sicer pa je mogoče dinamiki zaraščanja nekaterih visokogorskih površin z rušjem mogoče slediti tudi na planinskih in drugih poteh, ki jih je treba od časa do časa znova izkrciti.

ZEMLJIŠKE MELIORACIJE V TRENTI, VEČJA ZEMELJSKA DELA NA PRESTRELJENIKU IN PORUŠENO EKOLOŠKO RAVNOTEŽJE NA VRŠIČU

Med obdelovalne površine, ki naj bi jih zaradi lažje obdelave strojno izravnavali, štejejo po mnenju nekaterih kmetijskih strokovnjakov tudi grbinasti travniki v najvišjih delih naših gorskih dolin. V neposredni okolici Loga v Trenti, južno od naselja, torej znotraj ožjega območja Triglavskega narodnega parka, so pred nekaj leti grbine na travnikih mehanično izravnali. S tem so verjetno olajšali košnjo, toda površje travnikov in ožja okolica Loga so povsem izgubili svoj nekdanji značilni videz, prst pa je bolj kot prej izpostavljena izpiranju. Tak poseg je v turistično in naravoslovno tako zanimivi in enkratni pokrajini kot je Trenta močno vprašljiv in ji lahko bolj škodi kot koristi. Zato česa podobnega ne bi smeli dovoliti tudi drugod v Trenti in v Posočju, zlasti v značilnih terasnih in morenskih območjih, ki bi s tem **izgubili svoje osnovne poteze**. Doline Zadnjice si naprimer sploh ni mogoče zamisliti brez grbin in ledeniških balvanov (Kunaver, 1989, 70).

Na Prestreljenskih podih je nov pokrajinski element v živo skalno podlago **izstreljena smučarska proga**. S tem je bilo povsem spremenjeno visokogorsko kraško površje, uničenih je bilo nekaj pomembnih kraških objektov, med drugim obetajoče brezno pri postaji C. Kotličice in brezna so pri tem morali zasuti z gruščem, zlasti na Prestreljenskih podih, kjer je gostota teh kraških pojavov največja in kjer je mehanično izravnavanje površja zajelo praktično vse pode in dolino Velikega grabna. Graditelji so grušč ponekod nasuli kar prek snega na dnu kotličev. Posledica tega je bilo udiranje gruščnatega površja na krajih, kjer so bile prej kraške depresije. Ker se udiranje podlage povsod še ni umirilo, je mogoče domnevati, da so se pod snegom odprle kraške votline, ki se vanje s pomočjo atmosferske vode posipa in spira gruščnati material. Verjetno bo ta proces težko zaustaviti brez temeljitejšega posega, kajti v neposredni bližini podov so velike udorne vrtače, ki so bržkone posledica večjih podzemskih prostorov pod njimi. Te pojave lahko primerjamo s kraškimi grezi v nižje ležečem kraškem svetu.

Posočju deloma lahko prištevamo tudi prelaz Vršič, ki je območje pospešene denudacije in erozije v lahko razpadljivem srednjetriasnem anizičnem dolomitu s številnimi erozijskimi žarišči tipa badland. Vršič je primer posebne oblike **porušenega ekološkega ravnotežja**, ki ga še pospešuje človekova dejavnost. Denudacijsko-erozijski procesi in pojavi že ogrožajo gozdne površine na zgornji gozdni meji.

ONESNAŽEVANJE KRAŠKIH VODA

Vprašanje onesnaževanja kraških izvirov v Posočju je aktualno povsod tam, kjer sta se v večjih višinah intenzivneje razvila turizem ali živinoreja. Takih krajev sicer ni posebno veliko a kljub skromnim podatkom je mogoče domnevati, da so nekateri pomembni viri pitne vode potencialno ogroženi. Na močnem kraškem izviru Glijunu pod Kaninskim pogorjem so se pojavile pene, ki lahko izvirajo le iz Prestreljeniških podov in tamkašnje restavracije, čeprav barvanje ni dokazalo te zveze. D. Novak je leta 1976 za kaninske izvorne vode še ugotovil bakteriološko neoporečnost, toda v trajno čistost je podvomil (Novak, 1979, 35). Kratkotrajen vir onesnaženja bi lahko bila tudi planina Krnica. Letos je bila z barvanjem dokazana zveza med Velikim črnelnim breznom na Goričici in izvirom Glijuna ter izvirom Možnice, kar dokazuje prepletenost podzemskih vodnih zvez. Med ogrožena območja štejemo lahko v Posočju še dolino Krnskih jezer s planino Duplje, zaledje izvira Zadlaščice v istoimenski dolini s planino Razor nad njim, dalje Mangrtsko sedlo, planino Božca na Breginjskem Stolu, planino Zapričaj nad Kobaridom ter območja posameznih planinskih koč in kraške izvire pod njimi.

Slabšanje kvalitete voda v Posočju kot pokrajinske prvine lahko pomeni tudi izgubljanje enega od najpomembnejših naravnih potencialov v tej pokrajini. Zato bi bilo treba temu vprašanju posvetiti največjo pozornost.

PREOBRAZBENI UČINKI POTRESOV, SKALNIH PODOROV, INTENZIVNIH PADAVIN OZIROMA POPLAV TER POŽAROV

K spremembam pokrajinske in geografske podobe Posočja sta v tem stoletju posebno veliko prispevala zlasti dva dogodka. **1. svetovna vojna s soško fronto in furlanski potres leta 1976**, ki sta v Zgornjem in Srednjem Posočju povzročila delno ali popolno obnovitev marsikaterega posoškega naselja. Ob potresu so se pokazali tudi posredni učinki v obliki preureditve središč in gradnji večjih infrastrukturnih objektov kot naprimer v občinskem središču Tolminu.

Večji gozdni požari so v Posočju redki, a jeseni leta 1986 je izbruhnil na Kaninskem pogorju svojevrsten požar, ki je uničil vegetacijo v pasu ruševja nad gozdno mejo. V območju Za skripi pod Prestreljenikom, tik pod postajo C, je v višini okrog 1550 m v neposredni bližini žičnice požar nastal zaradi varjenja na žičničnih napravah. Ogenj je uničil 100 do 200 m širok in okrog 500 m dolg pas ruševja, pomešanega s slečem in z redkimi smrekami na zgornji gozdni meji in drugo podrast vse do višine 1800 m. S pogorišča je voda v nekaj letih odplakni-

la večji del skromne odeje prsti. Povrnitev starega stanja ni mogoče, ker se bo ta pas razvijal drugače od sosledstva. Pričakovati je mogoče, da bi se naravnemu podobno stanje spet vzpostavilo šele v okrog sto ali dvesto letih zaradi ostrih podnebnih razmer, nagnjenega visokogorskega kraškega reliefa in glede na izkušnje na otoku Vancouver (Ford, 1991). Kaninsko pogorišče je potrebno v bodoče sistematično opazovati zlasti z vidika erozije prsti, spreminjanja celotne pokrajinske podobe, obnavljanja vegetacije in celotnega ekološkega ravnotežja.

Med naravnimi procesi, ki so pomembni pokrajinski preoblikovalci v Posočju, četudi na manjšem prostoru, so **skalni podori**. Najbolj so znani mogočni podori iz konca ledene dobe v dolini Soče med Kobaridom in Bovcem (Melik, 1954, 255). V istem območju je pod Krasjim vrhom pred nekaj leti nastal manjši podor. Številni so manjši podori v višjih legah iz starejših obdobij holocena, naprimer na Kaninskem pogorju, na robovih Komne, okrog Triglava in drugod. Med recentnimi podori je najbolj znan podor na Javorščku iz leta 1956, podor v Vrsniku iz leta 1970, podor v Spodnji Trenti leta 1989 in številni manjši podori, zlasti v strmejših pobočjih, ki so nastali v času furlanskega potresa leta 1976.

Zgornje Posočje je razmeroma pogosto izpostavljeno **nadpovprečno izdatnim padavinam** v kratkem času. Zadnja velika ujma je prizadela zlasti dolino Koritnice kjer je močno deževje z nalivi 28. in 29. avgusta 1986 povzročilo na mnogih krajih z erozijo in predvsem z nasipanjem bistvene spremembe v poteku in izgledu strug in celo posameznih delov doline ter s tem tudi veliko materialno škodo. 24-urna maksimalna količina padavin je bila 29. avgusta v Logu pod Mangartom 188 mm, v Bovcu pa 256 mm. V Bovcu so doslej namerili 14. novembra 1969 v 24 urah največjo količino padavin in to 362 mm, v treh padavinskih dneh pa kar 760 mm. Takrat je bil v Logu Čezsoškem na Soči pretok 585 m³/sek, avgusta 1986 pa je bil 634 m³/sek. Neskladje z maksimalnimi količinami padavin izvira iz razlik v izdatnosti padavin v krajšem obdobju. Zato je bil ekstremni pretok na Koritnici posledica kratkotrajnih, a izredno močnih padavin, ki so povzročile pretok z značajem 100-letne povratne vode.

Zgornji absolutni maksimalni količini v povojnem času se skoraj vsako leto precej približa vsaj eno od močnejših deževij. Zanimive so t.i. povratne dobe maksimalnih dnevnih padavin. 176 mm padavin lahko pade v 24 urah v Bovcu enkrat na vsaki dve leti, 230 mm pa vsakih 5 let (Gorkič, 1988, 9-52). Visokogorsko kraško obrobje deloma zadržuje visoke vode, sicer bi bili njihovi učinki v dnu posoških doline precej hujši. Dolina Koritnice je zaradi dolomitnih pobočij v tem pogledu nekoliko na slabšem (Kunaver, 1989).

OPUŠČANJE TRADICIONALNE IZRABE TAL IN PROPADANJE KULTURNE POKRAJINE

Nekdanjih potreb po podrobni pokrajinski imenoslovni strukturi, kakršno je zahtevalo vsakodnevno odhajanje pastirjev na pašo in imenovanje posameznih pašnih območij v Posočju, zagotovo ni več. Zato je vedno manj dobrih terenskih poznavalcev, zlasti nekdanjih pastirjev.

Krajevna imena se zato hitro izgublajo ali pa imamo opravka z njihovo nedosledno in izmaljeno rabo.

Nekatera območja kot je Kaninsko pogorje so **imenoslovno** posebej zanimiva zaradi svojega turističnega pomena in bližine Bovca kot večjega turističnega centra in zaradi nekdanjega pomena v življenju ljudu na Bovškem. Kaninsko pogorje je imelo nekoč sedem ovčjih planin, danes je od teh ostala samo še ena, planina Krnica, ki so jo obnovili leta 1985. Tudi Rombon in njegova pobočja ter planota Goričica v Kaninskem pogorju sta kljub težji prehodnosti in nekoliko večji odmaknjenosti značilen primer, ki dokazuje nekdanjo precej večjo prisotnost človeka v visokogorju. Toponomastično bogastvo Goričice ni nobena izjema v naših alpskih območjih. Je pa kulturni pečat, ki nanj ne bi smeli pozabiti (Kunaver, 1988). Žal je še precej območij našega gorskega sveta, ki so bolj na obrobju našega zanimanja in so še naprej imenoslovno slabo obdelana.

Danes potrebujejo dovolj natančno kartografsko in imenoslovno podlago zlasti območja turistične koncentracije kot je območje Prestreljeniških podov in okolice Bovca. Nov način izkoriščanja visokogorskih površin terja včasih tudi uvajanje novih krajevnih imenih, kar pa je potrebno le v izjemnih primerih.

UČINKI VOJNIH DOGAJANJ V PRETEKLOSTI NA POKRAJINSKO PODOBO

1. svetovna vojna pa tudi utrjevanje nekdanje italijansko-jugoslovanske meje po njej so zapustili v Posočju številne sledove. Deloma se je ta proces nadaljeval tudi po zadnji vojni. Utrdbe, stavbe, naprave, številne poti in ceste in strelski jarki so postali sestavni del pokrajinske celote. Vendar je mogoče ugotoviti, da se že več kot dve desetletji počasi uveljavlja proces demilitarizacije italijansko-jugoslovanske oziroma slovenske meje v obliki opuščanja vojašnic in obmejnih karavel in omiljenju obmejnega režima.

Sledovi vojnih dogajanj in vojaške prisotnosti v Posočju se zaradi zgodovinskega spomina in naraščajočega turističnega zanimanja za zgodovinske dogodke sicer ne bodo nikoli povsem izgubili. Toda na splošno je v posoških pokrajinah iz dneva v dan manj teh sledov. Spremembe se ne čutijo samo v območjih nekdanje fronte ampak počasi izginjajo tudi mnoge vojaške poti izven bolj obiskanih planinskih območij.

LITERATURA IN VIRI

- Azarov, E., 1986. Paša v slovenskih gozdovih. Gozdarski vestnik 1986, 44. Ljubljana.
- Ford, D.C. A study of the impact of primary deforestation upon limestone slopes on northern Vancouver Island, Canada, and of natural rates of forest regrowth. International conference on environmental changes in Karst areas, Padova, 1991. V tisku.

- Gorkič, G. et al., 1988. Hidrometeorološka analiza visokih voda 28. in 29. avgusta 1986 v Posočju, Idrijsko-cerkljanskem področju in Goriških Brdih ter primerjava z 31-letnim obdobjem. Hidrometeorološki zavod SRS. Ljubljana, maj 1988. Tipkopis.
- Hrvatini, M., 1988. Nekatere značilnosti zemljiške razdelitve in novejšje spremembe izrabe tal na Bovškem. Pokrajina in ljudje na Bovškem. Zbornik Alpski mladinski raziskovalni tabori, Bovec, 1985-1987. Gibanje Znanost mladini, ZOTKS. Ljubljana.
- Klemenčič, M., 1982. Depopulation of Slovene Alps. Referat na simpoziju Sub-Commission on Rural Development in Highlands and High-Latitude Zones, Lapland.
- Klemenčič, V. et al., 1978. Aktualni socialnogeografski problemi Zgornjega Posočja. Zgornje Posočje. 10. zborovanje slovenskih geografov, Tolmin-Bovec, 1975. Ljubljana.
- Kozorog, E., 1987. Spreminjanje krajine. Gozdarski vestnik, XLV. Ljubljana.
- Kunaver, J., 1988. Zemljepisna imena v visokogorskem svetu in njihova uporaba na primeru Rombona in Goričice. Pokrajina in ljudje na Bovškem. Zbornik Alpski mladinski raziskovalni tabori, Bovec, 1985-1987. Gibanje Znanost mladini, ZOTKS. Ljubljana.
- Kunaver, J., 1989. Gorski svet Slovenije in njegova preobrazba. Slovenija 88. Okolje in razvoj, zbornik. SAZU, Svet za proučevanje in varstvo okolja. Ljubljana.
- Kunaver, J., 1991. H geomorfologiji dolomitnega prevala Vršič v Julijskih Alpah. Geografski vestnik, LXII, 1990. Ljubljana.
- Kunaver, J., 1991. Prispevek k poznavanju pokrajine in geomorfologije dolin Tolminke in Zadlaščice. V tisku.
- Ladava, A., 1978. Oris družbeno-ekonomskih problemov občine Tolmin in osnovna izhodišča njenega razvoja. Zgornje Posočje. 10. zborovanje slovenskih geografov, Tolmin-Bovec, 1975.
- Lovrenčak, F., 1987. Zgornja gozdna meja v Julijskih Alpah in na visokih kraških planotah Slovenije. Geografski zbornik XXVI, 1986. Ljubljana.
- Melik, A., 1954. Slovenski alpski svet. Slovenija, geografski opis II, 1.zv. Ljubljana 1954.
- Novak, D., 1979. Nekatere raziskave podzemeljskih voda alpskega krasa. Naše jame, 20 (1978). Ljubljana.
- Pak, M., 1984. Regional geographical characteristics of the Upper Soča valley. Geographica iugoslavica V, 1983. Bilten Saveza geografskih društava Jugoslavije. Ljubljana.
- Plesnik, P., 1971. O vprašanju zgornje gozdne meje in vegetacijskih pasov v gorovjih jugozahodne in severozahodne Slovenije. Geografski vestnik XLII (1971). Ljubljana.
- Vojvoda, M., 1984. Problems of alpine economy in the Slovene Alps. Rural life and the exploitation of natural resources in highlands and high-latitude zones. Proceedings of a symposium. Barcelona-Pyrenees 1983. Barcelona.
- Vojvoda, M., J., Senegačnik, 1984. Problems of Alpine economy in the Slovene Alps. Geographica iugoslavica V, 1983. Ljubljana.

NEGATIVE PHENOMENA IN CHANGING LANDSCAPE APPEARANCE OF THE UPPER SOČA VALLEY

The Soča Valley has undergone numerous and highly diverse political, economic and social events as well as some catastrophes in this century. The most important among them were: the 1st World War with the Isonzo Front, i.e. battles by the Soča river; two shifts of the border line - one after the 1st World War and another after the 2nd World War; intense depopulation of the region in the last decades, and the Friuli earthquake in 1976. Most of the above mentioned events have contributed a great deal to the present geographical situation in the Soča Valley. After 1910, when 32,197 inhabitants altogether lived in the Soča Valley, the decline in the population number began. Thus, there were only 21,115 inhabitants in 1986 in the same region.

The most extensive depopulation occurred in the first decades after the 2nd World War. This was also a result of partial economic policy of the entire country, and consequently, of the region as well. The diminishing farming activities gradually changed land use in such a way that pastures were diminished or they completely disappeared in favour of forest areas which abundantly increased.

Therefore, the most evident process is the one of reforestation, which has been constantly changing the appearance, not only of the most remote parts of the country, but of the entire Soča Valley. This process is a threat that the appearance of the basic cultural landscape will be lost. The abandoning of the once intensive farming has also resulted in shifting upwards the upper forest- and tree lines. It is clearly evident from *Pinus mugho* which has overgrown the areas in higher altitudes that had formerly been covered with pastures.

The article also deals with the effects of land ameliorations in the Trenta Valley, the impact of ski-run constructions on the Kanin Mountains, the loss of local topographic names, and the karst water pollution. Besides, some natural phenomena are also mentioned, which are not infrequent in the Soča Valley, such as rockslides, floods and snow avalanches.

VLOGA GEOGRAFIJE V GEOGRAFSKIH INFORMACIJSKIH SISTEMIH

Ana Vovk *

IZVLEČEK

UDK 911:519.68

Prikazan je razvoj geografskega informacijskega sistema (GIS) v svetu in pri nas ter njegove glavne komponente in funkcije. Med številnimi disciplinami, ki s svojimi bazami podatkov tvorijo GIS, je posebna pozornost namenjena geografiji. Namen članka je osvetliti pomen in vlogo, ki naj bi jo geografija zavzemala znotraj informacijskega sistema.

ABSTRACT

UDC 911:519.68

THE ROLE OF GEOGRAPHY IN GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEMS (GIS)

This article discusses the development of GIS, its main components and functions, in the world and at home. Among numerous disciplines, which with their data base create the Geographic Informational System, the special emphasis is on geography. The purpose of this article is to illuminate the significance and the role that geography should play within the informational system.

UVOD

Posamezni deli pokrajine postajajo "last" geodetov, statistikov in fizikov. Sodobni prijemi proučevanja dajejo možnost številnim, da si "prilastijo" pokrajino (geologom, hidrologom, pedologom). In geografija? Naj ne sledi le prevladujočim trendom, temveč naj realno, življenjsko in praktično spremlja "nastajanje" pokrajine. Za to pa ne zadostujejo le digitalni podatki, niti karte in računalniki (so le pripomočki); potreben je stalen stik s pokrajino.

T.i. pomožne veje geografije se povezujejo z izmenjavo podatkov preko informacijskih sistemov, zato je pomembno, da ovrednotimo položaj geografije v informacijskih sistemih. S pregledom domačih in tujih publikacij oz. knjižnih del nameravam prikazati položaj in vlogo slovenske geografije v informacijskih sistemih. Za tehtno ocenitev vloge geografije v informacijskih sistemih, je v uvodnem poglavju prikazana struktura geografsko informacijskega sistema (GIS).

GEOGRAFSKI INFORMACIJSKI SISTEMI (GIS)

Vedno hitrejši razvoj znanosti in tehnologije in hkrati povečana skrb za okolje narekujejo potrebo po celostnih, pravočasnih, objektivnih, točnih in hkrati geografsko lociranih podatkih

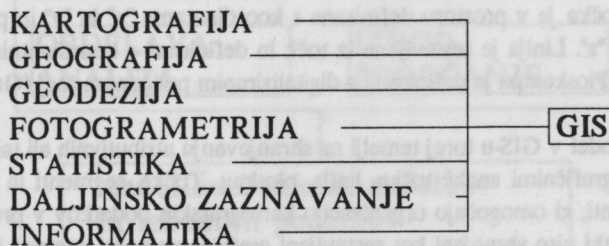
* Prof.geog, stažistka raziskovalka, Oddelek za geografijo, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, 62000 Maribor, Slovenija.

o naravnih danostih in o rabi prostora. Povezava teh podatkov s socio-ekonomskimi podatki nam da celovito in ažurno informacijo o prostoru (Gruden, 1987).

V 60-tih letih so v Kanadi uvedli računalniško shranjevanje in obdelavo podatkov, kar pomeni prvi zametek Geografsko informacijskega sistema. GIS-i so računalniško podprti informacijski sistemi za zajemanje, shranjevanje, iskanje, analiziranje, prikazovanje in distribucijo prostorskih podatkov in informacij (Šumrada, 1987 b).

Zgodovinsko in razvojno gledano so se pri nastajanju GIS-ov prepletale številne discipline in znanosti, ki so vzporedno in prekrivajoče razvijale avtomatsko zajemanje podatkov, analizo in posredovanje prostorskih informacij na številnih soodvisnih področjih. GIS je torej rezultat vzporednega razvoja različnih prostorskih znanosti in disciplin: kartografije, geografije, geodezije, fotogrametrije, prostorske statistike, informatike, računalniške znanosti, daljinskega zaznavanja, ipd.

slika 1: Mnogodisciplinarnost GIS-a

GIS je torej sinteza vzporednega razvoja številnih disciplin in ni čudno, da so se kmalu pojavile komercialne realizacije takšnih sistemov. "Tako imenovana nova generacija prostorskih načrtovalcev je povzela razvito tehnologijo, jo združila ter predstavila na tržišču kot uporabniške GIS-e za različne aplikacije" (Šumrada, 1987 a).

Zaradi hitrega razvoja znotraj posameznih področij GIS-a je težko na kratko predstaviti njegovo vsebino. Kot terminološki izraz se je razvijal prek vrste imen - Prostorski informacijski sistem, Geo-data sistem, Geobase informacijski sistem, Informacijski sistem naravnih danosti, Komunalni informacijski sistem, Geografski informacijski sistem, ipd. Kljub danes ustaljenemu terminu Geografski informacijski sistem zasledimo v literaturi (v slovenski) še izraze: LIS - Deželni informacijski sistem in GIT - Geoinformacijska tehnologija. Slednji po vsebini že

presega GIS, medtem ko se LIS razlikuje od GIS-a le v uporabi, a danes razlika med njima izginja.

Ker je geografija kot znanstvena disciplina tradicionalni povezovalac različnih znanosti in ker je eden od elementov, ki je skupen vsem GIS-om (lokacija elementov v geografskem prostoru), se je uveljavil Geografski informacijski sistem (GIS) kot standardno ime (Šumrada, 1987a).

KAJ JE GIS ?

GIS je poseben prostorski informacijski sistem, kjer se baza podatkov sestoji iz opazovanj prostorsko razporejenih pojavov, aktivnosti in dogodkov, ki so definirani v prostoru kot točke, linije in areali. GIS torej manipulira s temi osnovnimi tipološkimi koncepti, jih shranjuje, analizira, prikazuje. GIS je torej avtomatska zbirka funkcij, ki omogočajo uporabniku shranjevanje, analizo in prikazovanje geografsko lociranih podatkov (Šumrada, 1987a).

Glavna sestavina vsakega GIS-a so s koordinatami prostorsko locirani podatki. Jedro GIS-a so baze podatkov. Baza je sklop istovrstnih podatkov, shranjenih v računalniku, ki jo je mogoče dograjevati ali krčiti glede na potrebe (Gruden, 1987). Za GIS je potrebno, da so podatki prostorsko locirani. To pomeni, da se nanašajo na element prostora, ki je dan v obliki točke, linije ali ploskve. Točka je v prostoru definirana s koordinatama "x" in "y" in po potrebi še z nadmorsko višino "z". Linija je sestavljena iz točk in definirana s koordinatnimi točkami na določenih odsekih. Ploskev pa je definirana z digitaliziranim poligonom mej (Gruden, 1987).

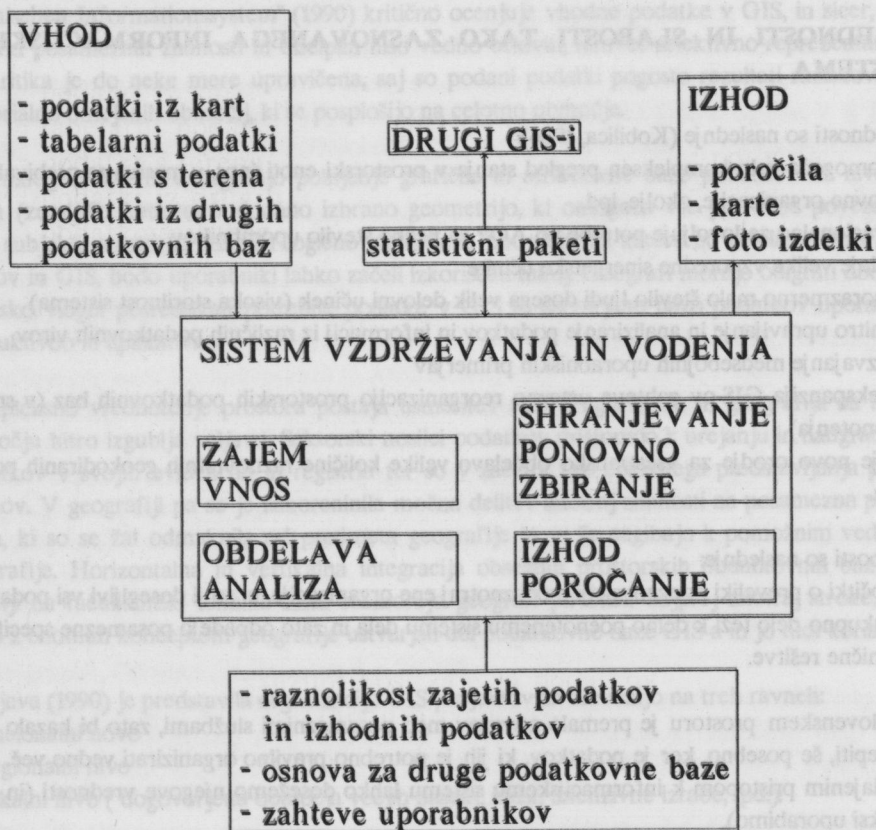
Podatkovni model v GIS-u torej temelji na shranjevanju atributivnih ali tabelarničnih podatkov v povezavi z grafičnimi znaki: točka, linija, ploskev. Točke, segmenti in poligoni so osnovni grafični elementi, ki omogočajo organizacijo kartografskih podatkov v prostorski mreži. Kartografski podatki niso shranjeni kot sestavljeni grafični elementi, temveč kot tabela nesestavljenih grafičnih simbolov. Časovno najobsežnejša in finančno najdražja je faza zbiranja podatkov, oz. sestavljenja baz podatkov.

GIS deluje na osnovi velike količine prostorsko lociranih podatkov, numeričnih povezav med temi podatki, vsebuje različne vrste in strukture podatkov, rezultati pa se odražajo v zbranih, shranjenih, analiziranih in prikazanih podatkih. Delovanje sistema je zasnovano na treh pod-sistemih (povzeto po Šumrada, 1987a):

1. Zajemanje:

- Priprava (namembnost, klasifikacija)
- Organizacija (selekcija, digitalizacija, skeniranje)
- Vhod (editiranje, transformacija)

slika 2: Glavne sestavine in funkcije GIS-ov
(povzeto in dopolnjeno po Gruden, 1987)

2. Manipulacija:

- Shranjevanje (format, velikost, struktura)
- Iskanje (sistem iskanja)
- Analize (numerične, grafične)

3. Prezentacija:

- Izhod (izhodne enote, izpisi, grafikoni, kartografija).

Analitični in celovit pristop z združeno podatkovno bazo, ki ga podaja GIS tehnologija, predstavlja osnovo za organizacijo prostorskih podatkov. Splošno zasnovan GIS omogoča cel niz aplikacij, ki zahtevajo izgradnjo ter analize podatkovnih povezav, zasnovanih na geografskih in tipoloških odnosih med pojavi v prostoru.

PREDNOSTI IN SLABOSTI TAKO ZASNOVANEGA INFORMACIJSKEGA SISTEMA

Prednosti so naslednje (Kobilica, 1986):

- omogoča zelo kompleksen pregled stanja v prostorski enoti (npr. v mestu) za prebivalstvo, delovne organizacije, okolje, ipd.
- racionalno zadovoljuje potrebe po AOP za veliko število uporabnikov
- daje velike vzporedne sinergetske učinke
- sorazmerno malo število ljudi dosega velik delovni učinek (visoka storilnost sistema)
- hitro upravljanje in analiziranje podatkov in informacij iz različnih podatkovnih virov
- izvajanje medsebojnih uporabniških primerjav
- ekspanzija GIS-ov zahteva ustrežno reorganizacijo prostorskih podatkovnih baz (v smislu poenotenja)
- je novo orodje za vsestransko obdelavo velike količine raznovrstnih geokodiranih podatkov.

Slabosti so naslednje:

- očitki o preveliki koncentraciji moči znotraj ene organizacije, ki so ji dosegljivi vsi podatki
- skupno delo teži k delno poenotenemu sistemu dela in zato odpadejo posamezne specifične tehnične rešitve.

V slovenskem prostoru je premalo povezav med posameznimi službami, zato bi kazalo le-te okrepiti, še posebno, ker je podatkov, ki jih je potrebno pravilno organizirati vedno več. Le z usklajenim pristopom k informacijskemu sistemu lahko dosežemo njegove vrednosti (in jih v praksi uporabimo).

GEOGRAFIJA IN GIS

Razvoj informacijskega sistema bo možen tudi brez geografije, še posebno v tem času, ko geografija izgublja nekdanji ugled in pomen v življenju. Če bomo čakali in ostajali brez povezav s tujimi izkušnjami, nas bodo drugi prehiteli in brez nas reševali probleme. Geografija bo tako ostala brez potrebne baze podatkov, ki je jedro njene usmeritve: opisovanje in razlaganje vseh pojavov, ki se v pokrajini medsebojno in funkcijsko prepletajo.

Hiter razvoj GIS-a je priložnost za notranjo okrepitev geografije kot znanosti. Vlogo geografije lahko podpremo na nivoju projektov, na drugi strani pa odpremo bazo podatkov za GIS.

Zlasti je potrebno ohraniti in okrepiti kontakt s svetom v smislu prenosa svetovnih izkušenj k nam (preko GIS-a npr. raziskujejo dejansko in potencialno razširjenost nevarnih bolezni na celotnem afriškem kontinentu; Kundert, 1990). V geografiji se je uveljavila uporaba DMR, ki je del vhodnih enot v GIS. Kazalo bi tudi na tem področju posnemati dosežke tujine. Burrough npr. v študiji "Optimale Methoden zur Interpolation von Umweltvariablen in Geographischen Informationssystem" (1990) kritično ocenjuje vhodne podatke v GIS, in sicer, da podatki posameznih znanosti in disciplin niso vedno celoviti, temveč selektivno reprezentativni. Kritika je do neke mere upravičena, saj so podani podatki pogosto rezultati raziskovanj teritorialno omejenih območij, ki se posplošijo na celotno območje.

Informacijski sistemi omogočajo polnjenje grafične in atributivne baze podatkov na nivoju občin (zemljiški kataster z dodano izbrano geometrijo, ki omogoča vse potrebne povezave med subjekti prostora). Manjša logično zaključena področja, za katera bo izdelana baza podatkov in GIS, bodo uporabniki lahko začeli izkoriščati takoj. Geografi morajo odigrati obojestransko vlogo: posredovati potrebne podatke v GIS in ustvarjeno bazo podatkov uporabiti produktivno in aplikativno.

Kompleksno vrednotenje prostora postaja usmeritev tudi drugih strok in geografija na tem področju hitro izgublja veljavo. Sektorski nosilci podatkov pristopajo k urejanju in nadgradnji podatkov v svojih evidencah in registrih ter so v začetni fazi celovitega predstavljanja problemov. V geografiji pa se je zakoreninila močna delitev znotraj znanosti na posamezna področja, ki so se žal odmaknila od predmeta geografije in se že nagibajo k pomožnim vedam geografije. Horizontalna in vertikalna integracija obsežnih prostorskih podatkovnih baz pa temelji na računalniški tehniki. Zato se morajo geografi povezati najprej znotraj stroke, da bodo z enotnim konceptom geografije ustvarjali del podatkovne baze GIS-a in jo tudi koristili.

Lipejeva (1990) je predstavila organizacijo GIS projektov za Slovenijo na treh ravneh:

- nacionalni nivo
- regionalni nivo
- lokalni nivo (dogovorjena območja večjih naselij, mest, intenzivne izrabe, ipd.).

Nivoje GIS-ov bo geografija morala upoštevati pri polnjenju GIS-a, kar ne bo mogoče brez študij in raziskav, ki bodo zajemale mikro in makro nivo. Vendar bo geografija svojo vlogo zadovoljivo opravila le, če bo pravočasno zagotavljala ustrezne podatke za uporabo v geoinformacijskih sistemih.

Menim, da je razvoj GIS-ov delno "ogrozil" obstoj geografije, saj ji prevzema nekoč edinstveno vlogo, t.j. zbiranje podatkov o pokrajini in njihovo tolmačenje z vidika kompleksnosti. Geografi moramo storiti v razvoju znanosti svoj lasten korak - enakovredno vstopiti v GIS z izgrajeno bazo podatkov. Bazo podatkov pa moramo graditi, za razliko od drugih disciplin, s podatki iz pokrajine, ki že sami po sebi zahtevajo kompleksen in celovit pristop k zbiranju

podatkov. Navedeni nivoji GIS-ov bodo vsebovali generalizirane podatke o naravi in družbi, geografija pa jih lahko dopolni s eksaktnim terenskim proučevanjem. Rezultati bodo uporabni zlasti v lokalnih študijah, kjer so mikrolokalne razmere pomembnejše od makro razmer. Samo v načrtnem delu, temelječem na konkretnih razmerah pokrajine, vidimo eksistenčno možnost geografije znotraj drvečega razvoja informacijskih sistemov. To ne sme pomeniti, da bo geografija šla svojo pot, temveč nasprotno; da se bo z izvirnimi informacijami iz pokrajine enakovredno vključila v GIS in koristila podatkovne baze GIS-a.

GIS je v zadnjih letih v ospredju razvoja tehničnih in geo- znanosti ter eksperimentalnih in operativnih uporab v razvitih in tudi nerazvitih deželah. V dobi informacijske eksplozije postajajo GIS tehnologije razsežnostni potencial za reševanje problemov, vezanih na različno geografsko orientirane podatke. Uporabnost je številna in se neprestano dopolnjuje. Sega na področja razvoja, upravljanja, planiranja, odločanja, gospodarjenja, managementa, proizvodnje, kmetijstva, gozdarstva, transporta in drugih aktivnosti. Industrijska strojna in programska oprema ter digitalni podatki pospešujejo povpraševanje po GIS-ih in s tem posredno širijo uporabnost informacijskega sistema.

Tudi razvoj računalništva, avtomatizacije in izdelave podatkovnih baz usmerjajo posamezne znanstvene veje v GIS-e. V tej zvezi je za geografijo še posebno pomembna časovna skladnost v uporabi geodetskih podlag, ki jih posreduje geodetska služba kot podatkovno bazo podatkov. Hitro naraščanje številnih informacij je zahtevalo tudi v geodeziji temeljito preobrazbo in ker so geografiji rezultati geodezije nujno potrebni, je dodatna naloga geografije slediti razvoju drugih znanosti.

ZAKLJUČEK

S poglobljenimi analizami posameznih pojavov oziroma elementov v pokrajini se danes ukvarjajo ozko specializirane znanosti; sinteza teh spoznanj pa je v zadnjih letih postala naloga geografije.

Funkcije geografskih informacijskih sistemov (GIS) so naravnane k povezovanju številnih in mnogovrstnih podatkov, ki jih preko podatkovne baze posredujejo druge znanstvene discipline. Geografija mora izkoristiti ta tehnološki napredek in si najti svoje mesto v GIS-u. Edinstveno vlogo geografije vidim v problemskem povezovanju elementov pokrajine, kritičnem vrednotenju in funkcijskem povezovanju, katerega rezultat so rešitve problemov, ki ogrožajo pokrajino in ljudi. Zato mora geografija izhajati iz sedanjega konkretnega okolja z upoštevanjem prihodnosti, pri čemer so ji v pomoč baze podatkov drugih znanosti.

LITERATURA IN VIRI

- Banovec T., 1990, Uporabna geoinformacijska tehnologija - UGIT, Geodetski vestnik 1, letnik 34, ZGS, Ljubljana
- Bergant B., 1986, Informacijska vrednost geodetskih načrtov, Geodetski vestnik 1, letnik 30, ZGS, Ljubljana
- Burrough P.A., 1990, Optimale Methoden zur Interpolation von Umweltvariablen in Geographischen Informationssystemen, Geographica Helvetica, s. 154-160
- Geostatistics in Physical Geography, Part I., s. 259-270; Part II., s. 270-287
- Gruden A., 1987, Geografski informacijski sistem, Geodetski vestnik 1, letnik 31, ZGS, Ljubljana
- Hribar M., Šuntar A., 1990, GIS danes v Sloveniji, Geodetski vestnik 1, letnik 34, ZGS, Ljubljana
- Kobilica J., 1986, Prednosti in slabosti informacijskega sistema ter možnosti izboljšave, Geodetski vestnik 1, letnik 30, ZGS, Ljubljana
- Kundert K., 1990, Einsatz eines Geographisches Informationssystems zur Untersuchung der Verbreitung eines Rinderkrankheit in Afrika, Geographica Helvetica 4, s. 168-173
- Lipej B., 1990, Geoinformacijske perspektive z izhodiščem v geodeziji, Geodetski vestnik 1, letnik 34, ZGS, Ljubljana
- Stablein G., 1990, Inventarisierung des Reliefs als eine Voraussetzung zur grossraumigen geökologischen Planung, Geographische Rundschau, November 11, s. 613-618
- Šumrada R., 1987a, Geografski in zemljiški informacijski sistem, Geodetski vestnik 1, letnik 31, ZGS, Ljubljana
- Šumrada R., 1987b, GIS metodologija, Geodetski vestnik 1, letnik 31, ZGS, Ljubljana
- Weibel R., 1990, Vorarbeitung und Anwendung digitaler Geolandemodelle in Berich der Geographie, Geographica Helvetica 4, s. 145-153

THE ROLE OF GEOGRAPHY IN GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEMS (GIS)

The article describes the components, functions and methodology of the Geographic Informational System (GIS) together with the role and the position of geography in this system.

The beginning of GIS goes back to the sixties. At that time computer storing and data processing started. Nowadays GIS are computer controled informational systems for collecting, storing, analysing, displaying and distributing the space data and information.

GIS is the result of parallel developments in different sciences and disciplines: cartography, geodesy, geography, photogrammetry, statistics, information and computer sciences.

Informational system consists of three components, each of them performing its own function:

- input (data entry from maps and tables, from the field and from other data bases)
- system maintenance (data storing, data processing and data analysing)
- output (producing reports, maps, photographs).

The gist of each GIS is data base, i.e. the great amount of located data which are intended for analysis to disclose numerical and (geo)graphical connections. For this reason the methodology of GIS makes a series of applications possible. This type of informational system enables complex surveys of situations in the landscape, quick data and informational analysis from different data sources and the performance of data comparisons.

Complex evaluation of space is becoming an issue in other sciences as well. Slovene Geography is rapidly losing importance in this area because of so called "sectorial holders" which by the help of data base accede the integral solving of space problems. My opinion is that the development of GIS partly threatens the existence of geography.

In this time of informational explosion the GIS technology increasingly has the potential for solving environmental problems. Therefore it is urgent that geography enters informational system and takes over the task of explaining the dependence between space and landscape.

VPLIV TURIZMA NA ZAPOSPLITVENO STRUKTURO SLOVENSКИH TURISTIČNIH KRAJEV

Matjaž Jeršič *

IZVLEČEK

UDK 911.3:796.5:312(497.12)

Članek vsebuje rezultate analize o družbenoekonomski strukturi delovnih mest v slovenskih turističnih krajih. Na tej osnovi so opredeljena območja, močnejše usmerjena v turizem.

ABSTRACT

UDC 911.3:796.5:312(497.12)

THE INFLUENCE OF TOURISM ON THE EMPLOYMENT IN THE SLOVENIAN TOURIST PLACES

The article contains the results of analysis concerning the socio-economic structure of jobs in the Slovenian tourist places. On the basis of this analysis we have defined the regions that are more or less strongly oriented to tourism.

Komisija za turizem Mednarodne geografske zveze je priredila leta 1988 v Porečah na sosednjem Koroškem (Avstrija) posvetovanje o socialnogeografskih učinkih turističnega razvoja.

Pobudniki posvetovanja so že v programskih izhodiščih izpostavili tezo, da je bilo v dosedanjih geografskih raziskavah zapostavljeno proučevanje vplivov turističnega razvoja na družbenoekonomsko strukturo prebivalstva, najsi bo v turističnih krajih kot tudi v širših turističnih pokrajinah oziroma regijah.

Na omenjenem posvetovanju zbrani geografi so potrdili izhodiščno tezo, hkrati pa tudi ugotovili, da je zapostavljanje ugotavljanja značilnih socialno demografskih struktur pogojeno tudi z metodološkimi posebnostmi, ki jih poraja specifičnost turizma.

Ena od glavnih značilnosti tako imenovane turistične ponudbe je velika heterogenost proizvodnih in storitvenih dejavnosti, ki so vanjo vključene.

S turizmom pogojena oziroma odvisna delovna mesta se oblikujejo v številnih dejavnostih. Uradna statistika zato ne more razčlenjevati delovnih mest po njihovi odvisnosti od turizma, z izjemo tistih ki so primarno pogojena z razvojem turizma. Te najdemo v statističnem razdelku "gostinstvo in turizem". V to skupino uvrščajo statistiki zaposlene v gostinskih organizacijah ter v turističnih agencijah in birojih.

---

* Dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, Slovenija

Težišče delovnih mest, ki jih pobudi turizem, odpade resda na podjetja omenjenih dejavnosti, vendar pa so številna, od turizma stalno, deloma ali občasno odvisna delovna mesta tudi v nekaterih obratih predelovalne industrije in obrti (proizvodna športnih rekvizitov in športnih oblačil, infrastrukturnih naprav kot so žičnice idr.), trgovine na debelo in drobno, storitvene obrti, v zdravstvu, v bančništvu in zavarovalništvu, prometu, gradbeništvu, kulturi idr.(1).

Švicarska analiza je pokazala, da 1000 turističnih postelj v osnovnih turističnih bivalnih objektih (to je v hotelih, motelih, pensionih) pobudi v povprečju 460, medtem ko 1000 turističnih ležišč v dopolnilnih bivalnih zmogljivostih (to je v campih, zasebnih turističnih sobah, počitniških apartmajih) pa 45 delovnih mest v terciarnem sektorju.

Od teh delovnih mest odpadeta dve tretjini na gostinstvo, ena tretjina pa na razne druge dejavnosti.(2)

Navedene ugotovitve se nanašajo na švicarske razmere, to je na deželo z razvito turistično ponudbo in jih za to ne moremo avtomatično prenašati v naše razmere.

Ugotavljanje vplivov turizma na družbenoekonomsko strukturo prebivalstva otežujejo tudi delovna mesta za določen čas oziroma sezonsko zaposlenih, ki v rednih statističnih pregledih običajno niso upoštevana.

Podoben primer je tudi z ugotavljanjem tistega dela prebivalstva, ki mu nudi turizem samo dodatno delo, kakršno je na primer oddajanje zasebnih turističnih ležišč. Prebivalci, ki se ukvarjajo s to dejavnostjo povečini sploh ne sodijo v skupino zaposlenih saj to delo običajno opravljajo gospodinje in upokojenci.

V pričujočem članku poročamo o delnih rezultatih raziskave, ki še ni zaključena. V njej smo skušali na podlagi razpoložljivih statističnih virov ugotoviti vpliv turizma na družbenoekonomski značaj slovenskih turističnih krajev v ožjem smislu.

Prvi indikator, ki se običajno uporablja za funkcijsko opredelitev na osnovi zaposlitvene strukture, temelji na relativnih razmerjih med zaposlenimi v primarnih, sekundarnih ter terciarnih in kvartalnih dejavnostih. Z izločanjem posameznih tipov mest, sta se na osnovi teh razmerij ukvarjala pri nas zlasti V.Kokole in I.Vrišer.(3) V naši raziskavi pa smo ta kazalec uporabili za proučevanje turističnih krajev.

V prvi fazi analize smo vse slovenske turistične kraje razdelili na skupino krajev v ožjem smislu ter na skupino turističnih naselij v širšem smislu. V prvo skupino smo uvrstili tiste kraje, v katerih temelji turistična funkcija na naravnih in kulturnih turističnih dobrinah in zadovoljejo s tem osnovne turistične motive. Med turistične kraje v širšem smislu pa smo uvrstili vse tiste, pri katerih je obisk večine gostov pogojen pretežno s turističnimi motivi v širšem smislu, to je predvsem s poslovnimi in prometno-tranzitnimi nagibi.

Navedeno izločitev turističnih krajev v ožjem smislu smo izvedli s pomočjo razpoložljivih kazalcev, ki so bili predstavljeni že v predhodnih geografskih prispevkih. (4,5) Zato tega metodološkega postopka ne ponavljamo.

Omenimo naj le, da smo od skupno 402 slovenska turistična kraja, uvrstili med turistične kraje v ožjem smislu skoraj polovico.

V naslednji fazi smo po posameznih turističnih krajih ugotavljali delež delovnih mest v statistično opredeljeni dejavnosti "gostinstvo in turizem" ter v dejavnosti terciarnega in kvartarnega sektorja skupaj. Prvi kazalec se je pri tem pokazal kot neustrezen, saj so v zdraviliških turističnih krajih vsi zaposleni v zdraviliščih, ne glede na delo, ki ga opravljajo, statistično razvrščeni v dejavnosti zdravstva in socialnega varstva. Zato v večini naših zdraviliških krajih delež zaposlenih v gostinstvu in turizmu dosega izredno nizke vrednosti.

Drug kazalec o deležu vseh delovnih mest v terciarnem in kvartarnem sektorju pa kaže med posameznimi turističnimi kraji v ožjem smislu močne razlike. Vzrok pa ni v morebitni specifični statistične sistematike, temveč v različni usmeritvi oziroma specializaciji naših turističnih krajev. Posebno skupino oblikujejo kraji s prevladujočim deležem delovnih mest v terciarnem sektorju. To so kraji v katerih je turizem edina ali poglobljena usmeritev. Najbolj izraziti primeri takih krajev so: Portorož, Kranjska Gora, naselja neposredno okrog Bohinjskega jezera, Čateške Toplice, Dobrna, Strunjan, Podčetrtek, Dolenjske Toplice, Gozd Martuljk, Lipica. Med te bi lahko prišteli še kraje, ki po registru naselij formalno niso samostojna naselja, kot sta na primer: Krvavec in Rogla.

Drugo skupino turističnih krajev v ožjem smislu pa oblikujejo tisti, ki so razen v turizmu usmerjeni hkrati še v industrijsko dejavnost. Med take, sorazmerno večje kraje pa sodijo na primer: Bled, Rogaška Slatina, Laško, Radenci, Izola, Postojna. Za njih je značilen tudi sorazmerno visok delež zaposlenih v sekundarnem sektorju.

Posebej smo s pomočjo deleža gospodinjestev, ki oddajajo zasebne turistične sobe ugotavljali še pomen te dejavnosti v turistični usmeritvi krajev. V večini analiziranih krajev se s to dejavnostjo ukvarja le relativno majhen del gospodinjestev, saj o pomembnejšem deležu izstopajo samo naselja ob Bohinjskem jezeru, Portorož, Rateče, Kranjska Gora, Gozd Martuljk in Piran.

Ta oblika turističnih bivalnih zmogljivosti, v zadnjih letih, ni kazala razraščanja, o čemer pričča podatek, da je v dvajsetletnem obdobju, to je od 1967 do 1987, v celotni Sloveniji narastlo število turističnih ležišč v zasebnih turističnih sobah le za slabih 8 %.

Tabela 1

Delež delovanih mest v terciarnem in kvartarnem sektorju v večjih turističnih krajih - v ožjem smislu - Slovenije leta 1981

Turistični kraj	% delovnih mest v III. in IV. sektorju
Portorož	77,4
Bled	46,5
Kranjska Gora	88,0
Bohinj	81,8
Ankaran	94,3
Čateške Toplice	70,4
Rogaška Slatina	40,4
Izola	40,3
Bovec	33,2
Dobrna	89,6
Laško	41,9
Piran	78,7
Strunjan	84,0
Radenci	40,4
Podčetrtek	66,3
Dolenjske Toplice	70,4
Gozd Martuljek	84,8
Šmarješke Toplice	40,5

Tabela 2

Delež gospodinjstev, ki oddajajo turistične sobe, v izbranih turističnih krajih Slovenije leta 1987

% gospodinjstev s turističnimi sobami	Turistični kraj
>40	Bohinj (naselja ob Bohinjskem jezeru)
>20-30	Portorož
>10-20	Gozd Martuljek, Piran, Kranjska Gora, Rateče
> 5-10	Bohinjska Bistrica, Bovec, Jezersko, Strunjan, Predvor
>1,5-5	Podljubelj, Luče, Bled, Dovje, Mojstrana, Lesce, Moravci, Ankaran, Izola, Dolenjske toplice

Predhodni relativni kazalci omogočajo naslednje zaključke:

- v Sloveniji je, upoštevajoč delovna mesta, razmeroma majhno število pomembnejših turističnih krajev v ožjem smislu, ki so enostransko usmerjeni oziroma specializirani v turistično dejavnost. Nekaj pomembnejših turističnih središč je celo izrazito polifunkcionalnih, kar pomeni, da se v njih dejavnosti pogojene s turizmom prepletajo z dejavnostmi sekundarnega sektorja.

- Kraji, katerih funkcija temelji izrecno na s turizmom pobujenimi delovnim mesti so le v ožjih pokrajinskih predelih oblikovali naselitveno omrežje s prevlado turističnih funkcij. To velja le za zgornji del Jeseniške doline nad Martuljkom, pokrajino neposredno okrog Bohinjskega jezera in za obalni del med Izolo mimo Strunjana do Portoroža. Drugod pa gre za posamezne turistične kraje, ki so sredi naselitvenega omrežja, v katerem sicer prevladujejo po družbeno-ekonomski usmeritvi neturistične funkcije.

Monostrukturne turistične regije s prevladujočo usmeritvijo v turizem torej niso značilne za Slovenijo.

Večji in majhni turistični kraji so razen v omenjenih pokrajinskih delih pri nas torej vtankani v omrežje naselij z družbenoekonomsko usmeritvijo v neturistične dejavnosti.

Ob teh zaključkih se ponuja še ena primerjava s tujimi ugotovitvami. V Švici je na primer 218.000 oseb zaposlenih samo v gostinstvu in turizmu (120.000 v gostinstvu, 8.000 pri žičnicah, 6.000 v prometu in turističnih agencijah, 3.000 je aktivnih smučarskih učiteljev, 1.000 gorskih vodnikov, 80.000 pa jih dela še v drugih storitvenih dejavnostih pogojenih oziroma odvisnih od turizma).⁽⁶⁾

Te impozantne številke pa vzbujajo med švicarkimi strokovnjaki tudi skrb, saj so se marsikje oblikovale monostrukturne turistične regije s popolno prevlado delovnih mest odvisnih od turizma. Poleg pozitivnih poraja taka struktura negativne ocene zlasti zato, ker so specializirane turistične regije konjunktorno občutljive, turistična delovna mesta v njih ne nudijo dovolj izbire (zlasti za osebe z višjo kvalifikacijo), kot v sodobni predelovalni industriji.

Na drugi strani pa v polifunkcionalnih regijah, kjer se vzajemno prepletata turizem in industrija (kar se kaže marsikje pri nas), lahko močnejši razvoj, zlasti v industrijski dejavnosti, povzroči manjše zanimanje za delo v turizmu. Še posebej pa lahko pride do navzkrižij in težav pri zagotavljanju intaktne pokrajine. Med take primere lahko štejemo pri nas okolico Blejskega jezera, Ankaranski polotok, obalni del okrog Izole, postopno prodiranje urbanizacije v zgornji del Jeseniške doline.

Večji turistični kraji so v Sloveniji maloštevilni kar kaže podatek, da je bilo leta 1987 po več kot 10.000 nočitev realiziranih v 81 krajih; nanje je hkrati odpadlo kar 92 % vseh nočitev.

V teh, to je v večjih turističnih krajih, je tudi osredotočena večina delovnih mest, ki so primarno odvisna od turizma. Zanje je značilno:

- da je večina teh delovnih mest stalna. V slovenskih zdraviliščih je bilo 1987 skoraj 95 % stalnih delovnih mest, medtem, ko je v drugih turističnih krajih v ožjem smislu ta delež nekoliko nižji;

- da je v večini večjih turističnih krajih število obravnavanih delovnih mest v zadnjih 20-letih rastlo. (7,8,9,10,11,12)

Čprav je v Sloveniji sorazmerno malo večjih turističnih krajev v ožjem smislu so le-ti v nekaterih slovenskih regijah prevzeli vlogo zaposlitvenim možnostim in omiliti enostranske družbenoekonomske strukture prebivalstva posameznih regij. To velja zlasti za nekatere občine kot so ne primer: Radovljica, Jesenice, Murska Sobota, Radgona, Šmarje, Brežice, Izola, Novo Mesto, Sežana, Postojna. Posebno mesto pa ima občina Piran, kjer je ta usmerjenost sploh dominantna.

LITERATURA IN VIRI

1. Freyer Walter, Tourismus; Einführung in die Fremdenverkehrsökonomie. München - Wien 1990
2. Schaer Urs, Der Tourismus im Berggebiet. DISP Nr. 65, Institut für Orts-, Regional- und Landesplanung ETH Zurich 1982, str. 31-35
3. Vrišer Igor, Urbana geografija. Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo. Ljubljana 1984
4. Jeršič Matjaž, Turistična geografija, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo. Ljubljana 1985
5. Horvat Uroš, Geografska tipizacija turističnih krajev v Sloveniji. Geografski Vestnik 1989, Ljubljana 1990, str. 51-69
6. Müller Hans Rudolf, Tourismus in Berggemeinden. Nutzen und Schaden. Schlussbericht zum Schweizerischen MAB - Programm Nr. 19. Bern 1986
7. Jeršič Matjaž, Turistična transformacija Portoroža. Zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov. Portorož 1990. str. 221-232
8. Gradivo zbrano na terenskih vajah študentov geografije v občini Piran v letih 1987, 1988, 1989 in 1990
9. Veronek Nika, Vpliv turizma na razvoj Rogaške Slatine in bližnje okolice. Diplomatska naloga ne oddelku za geografijo FF v Ljubljani, Ljubljana 1987
10. Gradivo zbrano na terenskih vajah študentov geografije v Kranjski Gori, v letu 1984
11. Lukšič Marjana, Dolenjske toplice - družbeno geografski razvoj turističnega naselja in okolice. Diplomatska naloga na Oddelku za geografijo FF v Ljubljani, Ljubljana 1984

THE INFLUENCE OF TOURISM ON THE EMPLOYMENT STRUCTURE IN THE SLOVENIAN TOURIST PLACES

There are a lot of jobs conditioned by tourism in both economic and non-economic activities. That it is why is very difficult to establish the influence of tourism on the employment structure.

The article deals with the tourist specialization and orientation respectively in the tourist places in a limited sense.

The index concerning the share of the jobs in the tertiary and quarterly sector, in which the jobs influenced by the development of tourism are formed, shows that there are two groups of such places.

The first group consists of ministructured tourist places, oriented exclusively to tourism. The characteristic examples of such larger places are: Portorož, Kranjska Gora, Strunjan, the settlements around Lake Bohinj, the spas Čateške Toplice, Dobrna and Podčetrtek.

In the second group there are places where tourism and industry are interwoven, such as: Bled, Rogaška Slatina, Laško, Izola, Postojna, etc.

The analysis of this index has also showed that monostructured, versus tourism oriented regions, are not typical for Slovenia. We have established on the basis of the socio-economic structure of the population that there are only a few regions where tourism is a prevailing orientation (activity). Otherwise numerous tourist places are interwoven in the network of settlements where industry and agriculture are main socio-economic orientations.

In spite of that there are tourist places in the regions of some Slovenian municipalities which have become employment centres by offering permanent jobs, particularly in catering industry, commerce, traffic, services and tourist agencies. With its specific employment possibilities and extenuated somewhere one-sided orientation towards industry. Such examples are especially the municipalities of Jesenice, Radovljica, Piran, Novo Mesto, Brežice, Sežana, Postojna, Šmarje pri Jelšah, Murska Sobota, Radgona, Izola.

DELA 8

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani

Department of Geography, Philosophical Faculty, University in Ljubljana

Izdala in založila Oddelek za geografijo in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

**Edited and published by the Department of Geography and the Scientific Research Institut
at the Philosophical Faculty of the University in Ljubljana**

Ljubljana 1991

Naročila - Orders

Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, Slovenija.

Cena - Price

300 SLT

Vplačila - Payments

Filozofska fakulteta (za DELA), BNr.: 50100-503-40277, Ljubljana

Pregled doslej izdanih vsebin

Contents of previously published volumes

DELA 1

Bibliografija v tujini objavljenih del članov Oddelka za geografijo 1945 - 1984, str. 62
Bibliography of Articles Published Abroad by Members of the Department of Geography
1945-1984, p.62
Ljubljana, 1985 (razprodano, sold out)

DELA 2

Geografsko proučevanje uvaanja celične proizvodnje na Koroškem, str. 98
Geographical studies on the Initial Stage of Small Business Developments in Slovene Carinthia
(within Yugoslavia), p. 98
Ljubljana, 1985 (razprodano, sold out)

DELA 3

O razmerju med geografijo in etnologijo, str. 160
About the Relationship between Geography and Ethnology, p. 160
Ljubljana, 1986

DELA 4

Teorija in metodologija regionalne geografije, str. 240
The theory and Methodology of Regional Geography, p. 240
Ljubljana, 1987

DELA 5

Socialna geografija in regionalni razvoj, str. 202
Social Geography and Regional Development, p. 202
Ljubljana, 1987 (razprodano, sold out)

DELA 6

Geografija in aktualna vprašanja prostorskega razvoja, str. 320
Geography and Spatial Development, p. 320
Ljubljana, 1989

DELA 7

Tromeja - Obmejna regija Jugoslavije, Avstrije in Italije - mednarodni meduniverzitetni
geografski raziskovalni projekt, str. 188
The Three Border Area of Austria, Italija and Yugoslavia - An International Research
Project of Geographers from the Universities of Ljubljana, Klagenfurt and Trieste, p. 188
Ljubljana, 1990